శివాయ గురవే నమః.

శ్రీమాన్ పంచాంగం వేంకటాచార్యులుగారు రచించిన మాంధాతృచరిత్రమునందలిచాలభాగములు సావధానముగ వింటిని. ఇందలిభాష నిర్దుష్టము. శైలి సరళమై బాలురకును సుగమమై యున్నది. మఱియు నిందుఁ బాత్రోచితముగ నచ్చటచ్చట వ్యావహారిక భాష ప్రయుక్తమై యుండుట రమణీయము. కృతయుగాలంకారభూతుఁ డని పురాతనమహీపాలురలోఁ బేరుగాంచి యెల్లరకును నెన్నో విషయములందాదర్శప్రాయుఁ డనఁదగిన మాంధాతృ సార్వభౌముని చరితమునందలి ప్రధానవిషయములు, భారతము, భాగవతము, విష్ణుపురాణము, హరివంశము, ఉత్తరరామాయణము మున్నగు ప్రాచీనకృతులందు విప్రకీర్ణములై యుండ వానినెల్లఁ గ్రోడీకరించి, యుచితము లగునలంతిమార్పు లొనరించి యీగ్రంథమును వీరు సంతరించియున్నారు. ఈచరితమున సదుపదేశములెన్నియో గలవు. ఆదినుండి తుదివఱకు నిందుఁ గథానాయకునిశీలము మిక్కిలి ప్రశంసాపాత్రముగఁ బోషింపఁబడినది. కావున నీగ్రంథము సర్వవిధముల నున్నతకక్ష్యలలోని బాలురకును నత్యంతోపకారకమని నాయభిప్రాయము.

దువ్వూరి వేంకటరమణశాస్త్రి,

Telugu Pandit,
Narasimha Sanskrit College,
and
Member,
Board of studies in Telugu,
Andhra University.

Chittigudur,
13-10-34.

శ్రీః.

సీ॥ శ్రీ[illegible] [illegible] నారంగఁ [illegible] చుఁలోఁ
[illegible]దటుం శ్రీ[illegible] ప్రఖ్యాత శాఖఁ
[illegible] వరవంశజుఁడు నృసిం
హ[illegible]నకుఁ [illegible] యమునాంబకు
[illegible] [illegible] నూన్యపర్ిన [illegible]
నా[illegible] తరగిరి నా[illegible]
[illegible]నగరమున వెలయు సంస్కృతక[illegible]
శాల [illegible] మేలు[illegible]
[illegible]లొందు పాఠశాలల [illegible]
[illegible] బెండెటు ప్రాంపు నెఱపి
[illegible] మానికంబుల [illegible]
సంస్కరింపఁదలంచి సంతసమున
[illegible]
[illegible] వ్యాలయము[illegible]
[illegible] యశస్వ్యయం బెలి
యుచటఁ వర్తిల్లు లాత్మవాంఛ
కనుగుణంబుగ లేమి నాత్మగృహంబున
వసకు[illegible] [illegible] శాల నిల్పి.

తే.గీ. [illegible]
[illegible] వెలయుంగ [illegible] మొనగడకుఁ
[illegible] వరవార్య [illegible]
[illegible] చరిత.

తప్పొప్పుల పట్టిక.

పుట.	పంక్తి.	తప్పు.	ఒప్పు.
8	4	ప్రతిబంఘక వంశంబున	ప్రతిబంధక వశంబున
26	1	కోలంబున	కోయంబున
,,	14	గోగము	భయము
27	8	పెంబు వేళ	పెట్టు వేళ
33	12	సామాధానముగ	సమాధానముగ
38	6	పెడా	పెద్దా
46	7	ఆయమ్మలు	ఆయమ్మ్రులు
48	3	దుండగీడులకు	దుండగీలకు
85	11	అట్లనే	అట్లే
88	19	రాకొమరులు	రాకొమరుఁడు
94	11	శల్పబుడు	కల్పబుదు
102	21	చదువు	చదువరి
108	13	జనియించు	జనింపఁజేయు
110	7	ఆప్యాయత	ఆప్యాయిత
111	10	ప్రజల చేఁ	ప్రజలలో
123	8	జనుల నానాదేశ	నానాదేశ జనుల
131	5	క్షమతా	క్షమితా
139	18	రాజ్యమునకు	రాజన్యునకు
141	6	చెఱకు రు	చెఱకు పైరు
145	4	ఎవ్వరాస్తిక్యము	ఎవ్వరు నాస్తిక్యము
146	1	మృగశిర	ఆర్ద్ర
154	5	మనసుకు	మనసునకు
,,	,,	మహాశ్శక్తి	మనశ్శక్తి
155	21	క్షత్రియులాపు	క్షత్రియులాఁప
156	8	గొల్పుచుండును	గొల్పుచుందురు

[illegible]

అభమ శుభముఁ దెలియనియనుజుల కభ్యుదయము గూర్చుట యగ్రజుల కగ్రిమవిధి. కావున జాతిమతాచారా పమ్యంబులఁ బూని పరస్పరము ద్వేషించికొనుచు హిత మెం ఱుంగక యుండునాంధ్రసోదరుల కభ్యుదయముఁగోరి తత్కా రణము లైనవిశ్వమానవసౌభ్రాత్రము, ఐకమత్యము, ఏకా గ్రత, అవ్యాజవర్తనము, ఆనృశంస్యము మొదలైనమహాగు ణము లలవడ నీగ్రంథము రచించినాఁడను.

బహుపురాణాంతర్గతములై యచ్చటచ్చట సూత్రప్రా యముగఁ గన్పించు వ్యాసమహాశయునివాక్యముల యాధా రముతో నిర్మింపఁబడిన యీకథాశరీర మాంధ్రలోకమున కభినవ మనుట సాహసోక్తి కాదు. ఏతత్కథానాయకునిచరి తమును సంకుసాల నృసింహకవి, కవికర్ణరసాయన మనుపేర నొకప్రబంధరూపమున రచించియున్నవాఁడు. అయ్యది వర్ణన ప్రధానమై యుండుటచేఁ జరితమునందలి ముఖ్యాంశములం పెక్కు లందుపేక్షింపఁ బడినవి. అందుఁ జూపఁబడినచరి త్రాంశములు గొన్ని యనాకరము లగుటయేగాక నాయకుని శీలమునకు విరుద్ధములనిగూడ నాయభిప్రాయము. ఇమ్మాంం ధాత్రుండు శీలవదగ్రగణ్యుండు. ఇట్టివాఁ డీలోకమున 'న భూతో న భవిష్యతి'. ఈక్రింది శ్లోకములవలన నీతని శీలవదగ్రగణ్య త్వము విదితమగుచున్నది.

" ఏకరాత్రేణ మాంధాతా త్ర్యహేణ జనమేజయః ।
సప్తరాత్రేణ నాభాగః పృథివీం ప్రతిపేదిరే ॥
ఏతేహి పార్థివా స్సర్వే శీలవంతో దయాన్వితాః ।
అత స్తేషాం గుణక్రీతా వసుధా స్వయ మాగతా ॥

(సంస్కృతభారతము - శాంతిపర్వము)

ఈయుత్తమశ్లోకునిచరిత్రమునుండి నేర్వఁదగినగుణపాఠ మొంతేని గలదు. ఇట్లని బాలురకుఁగూడ సుబోధంబు గావల యునని పూనికతోఁ బుస్తకమును బూర్తి చేసితిని. కాని యీపూనిక యొంతవఱకు సాఁగినదో నిర్ణయింపఁజాలను. ఇం దేవేని తప్పులున్నచో నాకుఁ దెల్పినఁ గృతజ్ఞతాసూచకవంద నములతోఁ గైకొని వానిని రెండవముద్రణమున సవరించు వాఁడను.

బాపట్ల, 4-10-34.

గ్రంథకర్త.

——:0:——

శ్రీరస్తు.

శ్రీధరాయ నమః.

మాంధాతృచరిత్రము

మొదటి ప్రకరణము

:o:

శ్రీవనితామతల్లి యెదఁ జేరి యనారతము స్వచింప లో
కావళిఁ బ్రోవ నెంచి మహితాత్ముఁడు విష్ణుఁడు నైజతేజముం
భూవరులందు నిల్పినఁ బ్రభుత్వముగా నది యొప్పె నెల్లెడం
గావృత మట్టిపార్థివము కల్పకమై తగుకీర్తి నీప్రజన్.

శ్రీమన్నారాయణాంశసంభూతులై సకలధరాతలంబు
నిరీతికంబుగఁ బరిపాలించి ప్రసిద్ధిఁ జెందిన చక్రవర్తులలో మాం
ధాతృమహీపాలుం డగ్రగణ్యుండు. ఇమ్మహీశముక్తామణిని
వెలువరించినది క్షత్రియగోత్రాలంకారమైనసవితృవంశము.
ముక్తిదాయకంబు లగుసప్తక్షేత్రంబులలో నగ్రగణ్యం బైన
యయోధ్యాపురం బిమ్మహీపురందరుని రాజధానీపురంబు.
దీనిని సూర్యవంశమునకుఁ గూటస్థుం డైనయిక్ష్వాకుమహా
రాజుప్రార్థనతో దేవవిశ్వకర్మ నిర్మించెను. అప్పురిచుట్టును
సరయూతరంగిణి పరిఖాకృతిఁ బరఁగుచుండ దాని నానుకొని

చుట్టును గట్టఁబడినవరణాంబరిజనాభేద్యమై "అయోధ్య" నామము సార్థకము చేయుచుండెను. అచటి వరుసబుత్తేర్చి సాబగుమీఱఁ గట్టినసమున్నతసౌధరాజియు, నుభయపార్శ్వముల నొద్దికతో వెలయురాజతప్రదీపస్తంభంబులు వానిచెంత సుమనోమనోహరలతావృతచంద్రకాంతవేదికలును గలిగి పటికపుఱాలు కలిమటచేఁ జిందినక్షీరంబులనైతము సేకరింపఁ దగిన ప్రతిస్వచ్ఛములై యుండురాజమార్గములు, శృంగాటకములకు నలుదైపులందు విచ్చుమొగ్గల విలసిల్లువృతిశ్రేణితోడను, సుమధురఫలభరితగోస్తనీకాయమానములతోడను, నానావిధపుష్పలతావితానములపొంతనములతోడను, నెడనెడ నమర్పఁబడినపలుతెఱంగుల నీసుపైకిఁ జల్లుయంత్రములతోడను, పలమాకృతుల సమముగ నంతరించి కట్టినచలువతావిన్నియలతోడను, వివిధవర్ణాకృతుల నలరువింతమొక్కలవిలాసములతోడను, గోకనదకమలకమనీయసుమధురాచ్ఛజలభరితసరోవరంబులతోడను, మిగుల మనోహరంబులగువిశ్రమారామంబులు చూడఁజూడఁ గ్రొత్తలై కన్పట్టుచుండును. మఱియు నది యిది యననేల? నగరంబు సర్వంబును నవనాగరకతావిలాసంబులకు నివాసంబయి ప్రతిక్షణనుక్షణశతంబులకుఁ దానకమై పుత్రమిత్రకళత్రబంధువులతో సకలసంపదలు కలిగి కుటుంబములు కాపురొందుచుండ సుప్రశస్తమై వెలయుచుండును.

ఏతాదృశాసాధారణవైభవోపేతం బైనయిప్పట్టణంబు రాజధానిగాఁ గృతయుగంబునఁ బ్రథమపాద మతిక్రమించిన

సమయంబున, నర్కకులాభరణం బైనయువనాశ్వభూరమ
ణుండు కోసలదేశంబుఁ బాలించుచుండెను. అతం డంతగ
రాజ్యంబు విస్తరిల్లఁజేయకపోయినను పైతృకమునం దా
వంతయుఁ గొఱంతవడనీక "రాజ" నామంబు సార్థకముగాఁ
బ్రజలను బ్రోచుచుఁ గోసలవసుమతికి "రాజన్వతి" యను
పేరును సంపాదించిపెట్టెను. అక్కాలంబున నేరా జెక్కుడు
జన్నములు చేయునో, యతని నధికునిగా రాజలోకము తలంచు
చుండెను. అట్లు బహుయజ్ఞము లాచరించి పేరు గడించిన
క్షత్త్రియపాలురలో నీతండు నొక్కరుండు. నెలకు మూఁడు వా
నలు కురియుచు దేశము సుభిక్షమై యుంటచే నాదాయ
మునం దిసుమంతయు లోపంబు లేదు. ప్రజలకు నాధివ్యాధులు
లేవు. పరరాష్ట్రములకై పరాక్రమించుప్రభువు లక్కడ నరు
దగుటచే సాంగ్రామికోపద్రవములును లేవు. సర్వము
సుప్రశస్తమై యుండెను.

ఇట్లుండు నెడ నప్పురంబున "బాలహితైషిణీపరిష" త్తను
పేరిటఁ బ్రాథమికవిద్యాసంస్థ యొకటి యుండెను. దానిపాల
నంబునకు లోఁబడిన ప్రాథమికవిద్యాలయము లనేకములు
కలవు. అందు రాట్కుమారవిద్యామందిరము మొదటిది.
తన్మందిరాధ్యాపకసమాజమువారు తమపాఠశాలయం దా
రోగ్యవారము వేడుకలు నడుపుచు కడపటిరోజున నారోగ్య
వ్యాయామ, విద్యా, విషయకోపన్యాసములు, వీరహాస్య
రసోదంచితంబు లగుప్రదర్శనంబులు జరిపించి బాలురకు
మానసోల్లాసకరంబుగఁ బారితోషికప్రదానములు మున్నగు

కార్యంబు నెక్కుడు వైభవంబుగఁ గావింపనెంచి పెద్దపెద్దలకుఁ బిలుపులు దెలిపి నాఁటికూటమునకు యువనాశ్వభూపాలు నధ్యక్షుఁ డగుటకు వేఁడుకొనిరి.

పరసంతోషాభిలాషియు వినోదశీలుఁడు నగు నాకరేంద్రుఁ డందుల కంగీకరించి యుండఁగ నానందకరమ్మగు సముచితవిధమ్మగు సమయంబునకుఁ జనుదేర నచట నంతకుమున్న వచ్చి వేచియుండు రాజన్యులు, తత్కార్యనిర్వాహకులు నెదురేగి నృపుని లోనికిఁ దోకొనివచ్చిరి. ఎందులకో కార్యప్రారంభమున కొంకెంత యెడకలుగ నందఱు రత్నకంబళాసీనులై యుండిరి.

ఆపాఠశాలయం దైదేండ్లు మొదలు పదేండ్లవఱకుఁ గల బాలురు పఠించుచుండిరి. సొగసైనదుస్తులు ధరించి సోయగమునకు నెలవైనబాలకులు గుంపులుగుంపులుగ జతగూడి యుత్సాహాతిరేకమున నాననంబు కన్గవ ముకుపుటంబులు కపోలయుగళియు నింతలుగా ముచ్చటలాడుకొనుచు వచ్చుచుఁ బోవుచు నుండిరి. అందుఁ గొందఱు బాలురు ముద్దుగుల్కు మోములతో ముట్టినఁ బాల్గారు మెఱుఁగుబుగ్గలతో మోహనంబు లగునంగకంబులతో మించుటంచుల మంచిదుస్తులతో ముసిముసినవ్వులు నవ్వుచుఁ గౌతుకోదంచితాత్ములై బాలమన్మథలీల నెట్టివానికి నెత్తి ముద్దాడుతలఁపు పుట్టించుచుఁ జెంగుచెంగున నెగురుచుఁ జనవుమెయిని బిలువకయె చటుకున వచ్చి యటఁ గూర్చుండినతమతండ్రులయంకపీఠికల నలంకరించుచుండిరి. అయ్యాత్మజుల ముద్దుముచ్చటల వినుచు

సేతర మెఱుంగక యాపుత్రీవంతు లుండ వారినమును నీసభా ధ్యక్షుం డొక్కరుండు హాస్యోక్తులఁగుఱ్ఱె సొంపుదక్షా శుష్క కంఠమున గులికలు మ్రింగుచుఁ గూర్చుండె నెంతవైభవ మున్నను పతులు లేనిమెక నది శూన్యప్రాయంబగు గా ! నా కీకొఱంత యిం కెన్నటికిఁ దీఱును? ఏమి చేయుదు ? యని లోలోనఁ జింతించుచు నేమియు నెఱుంగనట్లు క్రిందు మీఁదఁ జూచుచుండెను. ఏవయసున నెయ్యది వలయునో యది యప్పుడు లేకున్న నది యొకగొప్ప కొఱంతయే. అప్పుడా ధరణీశు నుద్దేశించి 'భగవానుఁడు మా కొకయువరాజు ననుగ్రహించిన నానందముగ నుండెడిది. ఇఁక ముందైన నను గ్రహించిన నానందమగుచు' - అని యత్తఱి రాజన్యుఁ డొకండు చక్కటి వారితోఁ బల్కెను. ఆసమయమ్మున నటఁ గూర్చుండుట యుపహాస్యముగఁ దోఁచి కావలయు లేవ నుంకించు తన్నృపాలకులకుఁ గార్యనిర్వాహకుం డేతెంచి సభాప్రారం భము సేయనగునని విన్నవింప నందఱు నటనుండి కదలిరి. అధ్యక్షుం డగ్రాసనం బలంకరింప నలరుచెత్తు లాతనికంఠసీమ నలంకరించినవి. పిదపఁ గ్రమానుసారముగఁ గర్తవ్యములు కడముట్టఁ నుదకుఁ గార్యనిర్వాహకునివందనములతోఁ దత్సభ చాలింపఁబడెను. అదిమొదలు లాయుదనాశ్వినిహృదయమ్మునఁ బుత్రిచింత గాటమ్ముగ నాటుకొనియె. తరువాత దీనికిఁ దోడుగ మఱియొక సంఘటనముకూడ సంప్రాప్తమయ్యెను.

ఒకనాఁటి రేయి వీథులెల్ల విరళజనమ్ములైనవి. వర్తకు లంగళ్ళు మూసి తమతమవసతుల కేఁగిరి. ఎందులకో తమ

లంపుటంగడులు, తినుబండారములదుకాణములు, పూలయంగడులు, పరిమళద్రవ్యాపణంబులు, మద్యముల మళిగలు మాత్రి మచ్చటచ్చటం జెలువంబడియుండెను. వెన్నెల పుచ్చ పువ్వువలె విరిసికాయుచున్నది. అట్టియెడ నీరాజేంద్రుండు వాడుకచొప్పున మాఱువేసముం బూని పౌరు లాడుకొను మాటలు విన వేడుకతో నాల్గుత్రోవలమొగయందును, నడనడ నుండుచలువతాళిన్నియలయందును, సందుమూలలయందును, భజనమందిరములందును, దఱుచుగ జనులు కలియుచుందురు గావున నాయావట్టలారయుచు వచ్చుచుండె. అప్పట్టున బ్రాహ్మణశ్రేణియం దొకచో మంటపమునం గూర్చుండియుం బరుండియుం బదుగురుబ్రాహ్మణులు కథలు, ఆఖ్యానములు, లోకవృత్తములు, ప్రాస్తావికములు - ఇచ్చవచ్చిన వానిని జెప్పుకొనుచుండిరి. వానిలో నీక్రిందిమాట లాన్నృపాలునిచెవులం బడినవి.

మొదటివాఁడు:- పుత్రలాభమునకే వివాహముగాని వేఱొక లాభమునకు గాదు.

రెండవవాఁడు:- అట్లయిన నీశ్లోకమునం దిట్లేలయుండెను?

"అగ్నిహోత్రఫలా వేదా, దత్తభుక్తఫలం ధనమ్
రతిపుత్రఫలా దారా, శీలవృత్తఫలమ్ శ్రుతమ్."

మొదటి:- అదేదో ప్రాస్తావికశ్లోకము. ప్రమాణముకాదు ... ఇంతయేల పరంపరాప్రాప్తమైన "...ప్రజాసమృద్ధ్యర్థం ..." అను వివాహసంకల్పవాక్యమును దలంపుము. దానిరహస్యము తెల్లమగును.

రెండవ:- సరే కానిమ్ము నీవాదమే గెలువనిమ్ము.

మొదటి:- ఏమి "తుష్యతు దుర్జన" యనియా విడిచితివి ?

రెండవ:- అవును. చెప్పినవచనము ప్రమాణముకాదనిన మఱేమి చేయువలయు ?

మొదటి:- ఓహో ! యదియా నీయభిప్రాయము ! నీయట్టి వారు కల్పించినయిట్టిచాటూక్తులే ప్రమాణ మగుచో యథార్థ మనుగంటవలసినదే. పోనిమ్ము. ఆప్రామాణ్య వివాదమేల? ప్రపంచపరిపాటి ననుసరించి వచింపుము. ప్రమాణము లన్నియు దాని ననుసరించినవేకదా !

రెండవ:- దాని ననుసరించి మొదట నీవే వచింపుము.

మొదటి:- మంచిది. చతుర్విధపురుషార్థములలో మొదటిదగు ధర్మ మాచార, వ్యవహారరూపముల ద్వివిధము. ఆచార మరయుము. ఉపనీతుఁ డైనవాఁడు గురుకులముఁ జేరి వేదము లన్నిగాని కొన్నిగాని చివఱ కొకటి గాని నేర్చి తదంగములు తెలిసి మఱియు నేర్వఁదగు వానినెల్ల నేర్చి పిదప గురువునకుఁ బ్రీతిగా దక్షిణ పెట్టి యనుజ్ఞనొంది యింటి కేతెంచి వంశవిచ్ఛేదము కాకుండ వివాహమాడుట యనుభవవిదితమేగదా !

రెండవ:- "అవును."

వివాహము చేసికొనక నైష్ఠికబ్రహ్మచారినై కాలముఁ గడుపుదు ననువానినిఁగూడఁ బెద్దలు వంశవిచ్ఛేదమగునని యొప్పించి వివాహితునిగఁ జేయుటయు విదితచరంబె. వివాహ

మైనపిమ్మట సంతానాకాంక్షతోఁ గొమరుండు పుత్త్రవంతుండగుట శాస్త్రము లపేక్షించుటయుఁ బుత్త్రవంతుఁడొనర్చు దానధర్మములకు దేవపితృదేవతలు సంతుష్టితోఁ జేయూఁచుటయుఁ దెలియుచున్నా కదా! పితృలైన మనువాఁడు పుత్త్రబంధకవంశంబునఁ బుత్త్రులు జనింపకున్న జనకకన్యాదానములతోఁ దత్ప్రతిబంధకదానములతోఁ గించుకొని పుత్త్రవంతుండై ముక్తికిఁ గడంగుటయు లోకమునఁ గలదు.

సంతతియుఁ బుత్త్రులతో వంశము నిలుచును. వంశమును బట్టి పేరు నిలుచును. పేరితోఁ బ్రతిష్ఠ యేర్పడును. తత్ప్రతిష్ఠ శాశ్వతమగునేని పుత్త్రవంతునిపుణ్యాలోకానుభవములు శాశ్వతము లగును. ఏనాఁటికిఁ బురుషునిప్రతిష్ఠ పృథివియం దడఁగునో యానాఁటికే వానిపుణ్యాలోకానుభవములు పూర్తి చెందును. ఇంక వ్యవహార మరయుదము.

ఆకులు, పుష్పాలు, కాయలు గలచెట్లను సకలప్రాణు లాశ్రయించినట్లు జనులు పుత్త్రపౌత్త్రసంపత్తి గలవానినే దాన ధర్మము లాచరింపను, దానధర్మములు గ్రహింపను నాశ్ర యించెదరు. అట్టివానికే లోకమునఁ బ్రథమతాంబూలము దొరకును. వాని కందఱు నేవేళ నెట్టియావశ్యకత గల్గునో యని యనువర్తులై యుందురు. పుత్త్రులు లేనివాని కెడమ చేత సన్మానము లభించునుగాని కుడిచేత లభింపదు. వానితోఁ గాఁగలప్రయోజనము లేదని లోకులయాశయము. కొందఱు బందుగు లాస్తికొఱకుఁ బుత్త్రహీనునిశరీరపాతము నభిలషించె దరు. సంతతిలేమిచే ననాథప్రసంగములుకూడ వెలువడు

మండును. లోకవ్యవహారమీ వరుస నున్నది. వేయేల ? ప్రపంచమంతయు సంతానసూత్రముతో బద్ధమైయున్నది. అది లేనియెడలఁ బ్రపంచ మెక్కడిది? కనుక సంతతియే ప్రథమముగఁ బురుషునకుఁ గోరఁదగినఫలము. ఏయది ముఖ్య పదార్థమైనా అదియే ఫలశబ్దవాచ్యము. తదన్యములు ఫలాభాసములు. నరునకుఁ బశుసాదృశ్య మాపాదింపఁగలకామ ఫలము జ్ఞానవంతుఁడైనమానవున కపేక్షణీయమును గాదు. అది జంతుసామాన్యమునకు స్వాభావికము. అందు దైవతంత్రము లేదు. అట్టిదానిని ఫలమనుట యనుచితము.

ఇట్లనునంతలోఁ బొరుగూరివృద్ధుం డింకొకఁడు దీక్షితులూ ! చాల దీర్ఘోపన్యాస మిచ్చుచుంటి వదేమి ?

మరేమి లేదు. వివాహమునకు ఫలమేమి ? యని ప్రశ్నము కలుగ దానిపై నీప్రసంగ మంతయు వచ్చినది.

తుద కేమని తీర్పు ?

పుత్రులే ఫలమని.

సరే. బాగున్నది. కాని పుత్రులంటె జ్ఞప్తికి వచ్చినది. మీరాజుగారికిఁ బుత్రు లెందరోయి.

మన మందర మాయనకుఁ బుత్రులమే.

అట్లనా. పాపము మంచివాఁడు. చాలధార్మికుఁడు. వృద్ధత్వము తల నిల్చినది. తనయుఁ డొకఁ డుండిన బాగుండెడిది.

అవును. దైవము తలఁపలేదు. ఏమి చేయవలయు?

ప్రతిబంధకపరిహారమునకు జపతపములు చేసిన మే లగునుగదా !

అవును ఆయన కాపని తోఁచలేదు.

వీరిట్లు మాటాడుకొనుచుండఁగా నాకసమున ఖండాభ్రము లేకమై చంద్రుని గప్పివైచెను. తోడనే పెద్దగాలియు వీచెను. దానితో దుమ్మురేఁగి మీఁదఁ గవియ నంద ఱొక్కుమ్మడి తుండుగుడ్డలదులుపుకొనుచు థూత్కారములుచేయుచు నొకరిమాట నొకరు తలఁపక యెవరితావులకు వా రేఁగిరి. ఆ రాజును మేఘపటల మలముకొన ద్విజవాక్యములు శ్రద్ధతో నాలకించు నీరాజును జింతాపటల మలముకొనియె. అంత నా గాలిదుమ్ములకు నిల్వలేక యతండును భటునితో వడివడిగ నగరున కరిగెను.

అంత నన్నరేంద్రుం డాత్మమందిరమునకుఁ జని శయన తలంబున మేను వాల్చెను. కాని, నిద్దుర రాలేదు. విప్పఁ గన్నులతో వెలికిలఁబరుండి యిట్లని యాలోచింపఁదొడఁగెను.

ఆవిప్రకుమారుం డున్నదంతయు విస్పష్టముగ వచించెను. అం దావంతయు నసత్యంబు గోచరింపదు. సంతతిలేని వాఁడు జీవచ్ఛవంబు. గృహస్థునకుఁ గొమరుండు బహిర్జీవంబు. కళత్రంబు పృథగ్భూతశరీరంబు. బంధుమిత్రులు తదవయవములు. నాఁటిగృహస్థసమూహమున సజీవుండనయ్యు నిర్జీవుండనైతి. సుతసంపత్తి శూన్యమగుటతో సర్వము శూన్యప్రాయమయ్యె. నాకుఁ గలిగినసర్వస్వము నేకమయ్యు నాలోపము నాచ్ఛాదింపలేకపోయెనుగదా! అట్టియెడ దీనిప్రయోజన మేమి? పాణిగతమయ్యుఁ బ్రాణము నిల్పలేకపోయెడుధనముతోఁ బనేమి? అట్టి దవశ్యము మంటిగడ్డవలె విసర్జింపఁదగి

వదే. దీని నాశించిననాకుఁ దెలియకయ బహుకాలంబు గడచి పోయినది. ఈ నిరుపయోగసంపదలందలి వ్యామోహము దిగఁద్రోచి యావృద్ధవిప్రుఁడు తెల్పినట్లు తపంబునకు దొర కొనియెద. తపంబునకు పరాకం బైన పెద్దియు లేదు. దానఁ దలంపులు తీరుటయకాక ముక్తియుఁ జేకూరును. కావుననే తపస్సిద్ధికొఱకు మహాత్ములాకలములు తినుచు సకలకష్ట ముల కోర్చి వనవాసముచేయుచుందురు. సుతు లున్నను లే కున్నను మాదృశులకుఁ దుదిదినంబులం దరణ్యమే శరణ్యము. సుక్షత్రియునకు సంగరమరణం బుత్తమము. అది సమకూడ దేని యడవిలోఁ జెట్టుక్రింద రాలినఫలముభంగి పడి ప్రాణ ములు విడువవలయును. సాధారణజనునట్లు మంచముపై మర ణించుట యుచితంబుగాదు. ఇంక నాలసింపక యకార్యం బున కిప్పుడ దొరకొనియెద. అందు సమర్థుండ నగుదునేని యభీష్టంబులు పడయఁజాలుదు. కాకున్నఁ గర్తవ్యము తీర్చి కొన్నవాఁడ నగుదు. ఎటులైన నుచితంబ. అట్లయిన నాతల పైఁ గలరాజ్యభారం బెరిపైన మోపుదు? ఔర!! మాపవా రావానికిఁ బదిమందిబిడ్డల నిచ్చి మాకొకబిడ్డ నొసంగని యా వికటకవి యైనవిధాత నెంతదూఱినను చింత లేదు. అని తల పోయుచు నిట్టూర్పు విడిచి యిఁకఁ జాలు నీచింత. తలఁచిన కొలఁదియుఁ దాపము వొడముచున్నది. రేపకడఁ గర్తవ్యము నాలోచించువాఁడ. ఇప్పటి కిఁక నిశ్చింతుఁడనై నిద్రించుట మంచిది యనుకొని కన్నులు మూసెను.

పిమ్మట యువనాశ్వుండు మేల్కాంచి కాల్యకృత్య ములం దీర్చి తత్పురోహితుం బిలిచి శ్రేయసీ! సాటివారిలో నెల మెలఁగొన్నపుడు వంధ్యజీవనము చేయుచుంటి నపుడని మునివృద్ధుల దయచే నొసంగఁబడిన పరమశ్రేయంబు. నా కనేక జాతకంబులు సమానమై యిష్టప్రాప్తి చేకూరను రాజ్యభారంబు మంత్రిపై నిడి నాఁడటకే నడవ నిశ్చయించితి. ఏమందువు? - అని యడుగ నాపుత్రుండు ఆనాసిడకు వేఁటాకనూన ముందునా! వినా సొంత ...టమె నాకు ముదావహము - అని బదులు పల్కెఁ. అటుంచిదని యమ్మహీశమనంబునకు మెచ్చుకొని యతండు ప్రధానమంత్రిని బిలిపించి యాత్రానిశ్చయం బెఱుంగఁ జేసి మా వచ్చువంతకు రాజ్యంబు నప్రమాదంబుగఁ బాలించునది యని వచించి యింకను జెప్పఁదగువారికెల్లఁ జెప్పి యానగ లంతయుఁ బుచ్చి నాఁటివేకువఁ బత్నీసమేతుండై భృగ్వాశ్రమంబు తనతపశ్చర్య కనుకూలంబని తెలిసి యటకుఁ బోవఁ బయలుదేరెను.

తత్కాలంబున నుపాస్యమానదైవంబున కిప్పటియట్లు మాంసచక్షువులకు దర్శనీయము లైనదారు, శిలామయ ప్రతికృతులు బయలుదేరనందున నింటనుండి యర్చనములతో నతని ప్రసాదముఁ బడయు నాచారము లేకుండెను. అభీష్టంబులు దీర్చుకొన దైవసాక్షాత్కారమునకుఁ దపంబె పరమ సాధనంబగుట నందఱు దానినే యవలంబించుచుండిరి.

రెండవ ప్రకరణము.

—— :0. ——

వర్షవిభాజకము లైనశైలములలో హిమాలయము కడపటిది. ఇది పూర్వపడమరలుగ బహుదూరము వ్యాపించి భారతవర్షమున కుత్తరపుటెల్లగ నున్నది. త్రిలోకపావని యగుగంగాస్రవంతి పొడమినపున్నెంపునెలవు. జగన్మాత యనందగు గౌరీసతీమతల్లికిఁ బుట్టినయిల్లు. సకలౌషధీనిలయము. సకలమహానులసిద్ధస్థానము. విశ్వామిత్రమహర్షి బ్రహ్మర్షిపదంబు గాంచినదియు నియ్యెడనే. భగీరథుండు బహుకాలము తపంబొనర్చి గంగాతరంగిణీప్రసాదంబు వడసిన దిచ్చోటనే. అన్నివిధముల దీనియభ్యున్నతి నవలోకించి తొల్లింటిపెద్దలు దీనిని శైలరాజంబని పేర్కొనిరి. ఈపవిత్రపర్వతప్రాంతమం దక్కాలంబున ననేకులు బ్రాహ్మణులు గంగానది నానుకొని పర్ణకుటీరంబులఁ గావించుకొని యందు వసించుచుండిరి. వారందఱకు భృగుమహర్షి యగ్రేసరుండు. ఈయగ్రేసరత్వకారణముచే నాయగ్రహారంబునకు 'భృగ్వాశ్రమ' మని పేరు కల్గెను. తపఃప్రభావముచే నీభృగుమహానికిఁ బాదతలంబున నేత్రంబు గల్గెనని యందురు. ఇమ్మహానుభావుండు త్రిమూర్తులమహిమఁ దెలియ నేగినపుడు విష్ణుదేవుం డీమునివరుని పాదము నొత్తుచు నానేత్రంబు చిదిపివైచెనని ప్రాచీనులు పల్కియుండిరి. మహేంద్రాదిదిక్పాలకు లీపరమతపోధనుని దర్శించి కలిగినసంశయములు వాపికొనిపోవుచుండెడివారనియు వినికిడి. ఏతాదృశమహిమాన్వితునియాశ్రమంబునకు

మన యువనాశ్వుండు తపంబు సలుపఁదలఁచి వచ్చెను. కాని బ్రాహ్మణభూయిష్ఠం బైనతదాశ్రమపదంబున వసింప జంకు కలుగ దాని కనతిదూరంబున నొకపర్ణకుటిం గావించుకొని యందుండి తపంబునకు దొరకొనియెను.

ప్రతిదినంబు నరుణోదయమునకు మున్న మేల్కని యబ్జనాభునిఁ గీర్తించి యవలఁ గాల్యకృత్యములం దీర్చుకొని గంగాప్రవాహమున స్నానమాడి యారవైచిన నారబట్టలఁ గట్టుకొని నుదుటఁ దిలకంబిడి సంధ్యాగ్నికార్యంబులు సలిపి యవలఁ బద్మాసనస్థితిఁబూని బహిర్విషయంబులనుండి యింద్రియంబుల మరలించి మనం బేకాగ్రంబుచేసి యోగనియతుం డై ప్రాణాయామం బట్టుంచువాఁడు. అంత సమాధిబంధంబు సడలించి లేచి యరణ్యంబున కరిగి సమిధలు, కుశలు మున్నగు వానిని సంపాదించికొనివచ్చి మాధ్యాహ్నికకృత్యంబులు తీర్చికొని యాహారవిధి ముగిసినపిదప దర్భమయాసనంబునఁ గూర్చుండి యిష్టకథాలాపంబులఁ బ్రొద్దుపుచ్చి సాయంసమయ మగుడుఁ దత్కాలకర్తవ్యంబులు తీర్ప మరల సుస్థితుండయి వాని ననుష్ఠించి ఫలముల నాహారించి ప్రొద్దగుడుఁ బూరిపడక పైఁ బరుండువాఁడు. ఛాయయ ట్లిల్లాలు నాతని ననుసరించుచుండెడిది. ఇవ్విధమున వారముదినములు జరుగునప్పటికి సుష్ణాతిరేకంబున నానూత్నతపస్వికి మొదట నొడ లంతయు విఱుగఁ గొట్టిన ట్లయ్యెను. అట్లయినను నతండు తాల్మివహించి తన నిత్యవిధిని మానక యథావిధిగ నాచరింప నామూఁడవనాఁటికిఁ బెల్లుగ జ్వరమువచ్చెను. దప్పి, తాపము, తలనొప్పి

మున్నగు లక్షణములెల్లఁ గన్పించెను. ఇట్టియెడఁ దియ్యని మందు లిచ్చుచుఁ బ్రతిక్షణము నవలోకించువైద్యులు తగు నుపచారములు చేయుపరిచారకులు లేరుగదా! పాపమాతని గృహిణియే శ్రమకోర్చి సకలోపచారములు చేయుచుండెడిది. ఇట్లుండ నాతనికిఁ గూడ నొకనాఁడు దాళలేనియట్లు జ్వరము వచ్చెను.

నిన్నమొన్నటివఱకు నీదంపతు లిద్దఱు హాయిగ నంతిపురంబున వసించుచు నుష్ణోదకంబున స్నానమొనర్చుచు మృదుమధురపదార్థముల భుజించుచు హంసతూలికాతల్పంబునఁ బవ్వళించుచు వినోదగోష్ఠులఁ గాలంబు గడపుచు "శ్రమ" మన నెట్టిదో యనునట్లుండువారలు. అట్టివా రిప్పుడు క్రొత్తగఁ దమవృత్తికి విపరీతంబుగ మఱివృత్తి నవలంబించిన జ్వరము రాక యేమగును?

జొన్నగింజ వైచినఁ బేలగింజ యగునట్లు జ్వర మతి తీవ్రమై నిల్చికాలుచున్నది. ఇరువురకు రక్తమాంసములు శుష్కించిపోవుచున్నవి. దగ్గర నుండునీరంతయుఁ ద్రావినను వారిదగ యడుగలేదు. నాలుక యెగిరిపోవుచున్నది. అచ్చోట దేనియందును నీరు లేదు. ఆసమయమున నుద్ధరించుజలము తెచ్చి నోటఁబోయువా రొక్కరును లేరు. మధ్యాహ్నసమయము. పల్లెలోనివా రెవరు నచ్చటికిఁ రాలేదు. ఇరువురు నిట్లుండిరని వారి కెట్లు తెలియును? తెలిసిన రాకుందురా! అక్కడికిని గొంతవఱకు నిల్చి యెవరును వచ్చు తెఱఁగు తోఁచనందున దప్పి కోర్వలేక యిద్దఱు నొండొరుల

కైదండలఁబూని లేచి యనతిదూరమం దున్నభృగుమహాని యాశ్రమమునుంగిటకు మూల్గుచుఁ దూలుచు నూర్పుచు నెట్టెటో వెడలి ఘటములం జేరవచ్చిరి. అప్పటికి సర్వశక్తు లుడుగఁ గన్నులు గిఱ్ఱునఁ దిరుగ నొడలు తెలియక యిరువురు గ్రిందకుఁ బడిపోయిరి.

అంత వారు పడినచప్పుడు విని లోపలనుండి యేమది యని యాతురపాటుతో వెలుపలికి వచ్చి చూచి చాల నొచ్చుకొని భృగుమహాని యక్కటి కటఁగూడినవారిలోఁ దగువారిని వారి నొండుకడఁజేర్చి పరుండఁబెట్టి వలయునుపచారములు సలుప నియోగించి కొంతసేపటికిఁ దెలివిరా నిద్దఱికిని జ్వరశాంతికిఁ జికిత్స చేసెను. ఆరాత్రికే జ్వరము జార సుఖముగ నిద్రించిరి. సాధుసంగంబు సకలసంతాపశామకం బను పెద్దలనుడి మాఱిఁబోవునా ?

పల్లెలోనిపెద్దలు రాత్రిభోజనము లయినపిదప భృగుమహానివద్ద కరుదెంచి రాజదంపతులకు జ్వర మెట్లున్నదియు విచారింపవచ్చి శాంతించుటఁ దెలిసి యింతలో భృగుమహానియు నరుదేర నందఱు నొక్కెడఁ గూర్చుండి తద్రాజదంపతులనుగూర్చి మాట్లాడుకొనుచుండిరి. అం దొకవిప్రుఁడు భృగుసత్తము నుద్దేశించి యిట్లనెను.

ఆర్యా ! ఈనరపాలుం డధికముగ సంతానచింతతోఁ గుందుచున్న ట్లగుపడుచున్నాఁడు. ఆవృద్ధునిచింత యుడుప నపత్యసంపాదకం బైనక్రతువిధానం బొండు యోచించి యానతీయరాదె ! తపశ్చరణక్లేశం బాపుట్టుభోగు లెట్లు సైఁప

గలరు ? అనిపల్కఁ దక్కినవారు నాపల్కులు విని, "నిజము. అట్లు యోచించిన నాదంపతులు సుఖపడుదురు. మాతలంపు నదియ" యనిరి. ఆమునిసత్తముం డందఱి నుద్దేశించి శ్రౌతప్రక్రియాకుశలు లైనమీకు నే యోచించి చెప్పవలయునే ! ఇత్తఱి మీ కీతలంపు కల్గు టెంతయు మెచ్చఁదగియున్నది. నేనును మీరట్లు తలంచితి, బాగు. మన కందఱకు నొక్కక్షణమునందొక్క రీతితలంపు కలుగుట జగన్మంగళసూచకంబు. ప్రస్తుతము మహీతలంబున కంతకు మాననీయుం డైనమానవనాథుండు కావలసియుండు. ప్రకృత నరేంద్రశ్రేణికిం గల తలతలపెద్దతనంబులు తొలఁగింపవలయు. అప్పుడుగాని యనిష్టములం గడచి జనులకు సుఖించు నవకాశములు గల్గవు. కనుక మహామహిమాన్వితుం డైనపురుషుని బుట్టింపఁజాలు యాగంబు నాలోచింపవలయు. నాకుఁజూడ త్రిదేవతాప్రధానంబులయినసవనంబులకంటె విష్ణుదేవుండు జగద్రక్షకుండగుట నన్మత్సంకల్పసిద్ధికిఁ దద్దేవతాప్రధానం బగుసవనంబు సలుపు టుత్తమంబని తోఁచుచున్నది. ఇందు కేమందురు ?

అందఱును:- అదే మామనంబునకుఁ దోఁచుచున్నది. తపశ్శక్తినైనను ధారవోసి సుసంవిధానముగ నాసవనంబు జెల్లించితిమేని తప్పక చరితార్థుల మగుదుము. అప్పుడు రాజదంపతులే గాక సకలధరాతలంబును ధన్యమగును.

భృగు:- సెబాస్. నాకన్న నొకయడుగు ముందుకు మీరె వచ్చుచున్నారు. మంచిది. నేఁటి కేవనాఁడి కార్యంబునకు మొనయుదము. అంతలో నయ్యెరువురు నారో

స్త్రీసంతు లగుదురు. వలయు పరికరంబులు గూర్చ నవకాశంబును గలుగు.

ఆందజుః:- అట్లే చేయుదుము. వలసినపనులు తీర్చ నెల్లరము సంసిద్ధులము.

భృగుః:- ఇప్పట్టున యువనాశ్వుం డెంతయు సుకృతవంతుఁడని చెప్పనగును. ఈరీతి మహాదనుగ్రహము సుకృతము లేక యూరకకల్గునా! మంచిది. ఇఁకఁ బరుండుదము. ప్రొద్దయినది. రేపకడ నృపాలు నీవిమయ మెఱిఁగించి యందుల కభిముఖుఁ గావించువాఁడ.

ఇట్లనుడు నందఱు వల్లెయని లేచి వెడలిరి.

భృగుమౌనియు వేకువన లేచి పెందలకడన కృత్యంబులఁ దీర్చికొని యువనాశ్వుకడ కరుదెంచి యతండును బ్రియత్నపూర్వకముగఁ బ్రణామమొనర్ప లేచుచుండ వారించి యారోగ్యమడిగి నాడీపరీక్షయొనర్చి భార్యాభర్తలకు నౌషధమునిచ్చి తా నటనుండునాసనంబున నుపవిష్టుండై యిట్లనియె.

రాజోత్తమా! రాత్రి చాలప్రొద్దువఱకు మిమ్ముగుఱించియె గోష్ఠి నడచినది. సంతానహీనతచే విరక్తులయి మీ రిట్లడవుల బడుగులవగిది నిడుమలఁ గుడుచుటఁ జూచి మా కెంతయు జాలికల్గినది. సంతానము నపేక్షింపనివా రీలోకమునం దెవ్వరు నుండరు. సంతతి లేకున్నఁ బురుషునకుఁ బూర్ణత్వము కలుగదు. "ప్రజయాహి మనుష్యః పూర్ణః" యని శ్రుతివాక్యము. ఇట్లు సామాన్యపురుషునకె సంతాన మావశ్యకమగుచుండ భవాదృశులకు వేఱ చెప్పవలయునే.

రాజరక్షణీయములు లోకములు. రాజునకు సంతతి లేకున్న
లోకము లరాజకము లగును. దాన ధర్మవిధ్వంసమయి ప్రజా
నాశన మేర్పడును. అట్లు కాకుండఁ గాపాడుట మాకును గర్త
వ్యము.

మహర్షులచే వేదములందుఁ గొన్నిక్రతుప్రకారంబులు
కనుఁగొనఁబడినవి. వానిలోఁ గొన్ని యిహలోకఫలములను,
మఱికొన్ని పరలోకఫలమ్ముల నిచ్చును. అట్టియజ్ఞములు బహూ
పకరణములు కలిగి బహుజనయోగముతో బహుద్రవ్యసాధ్య
ములై యుండును. అక్కతమున నవి మీయట్టివారికె నిర్వర్తిం
పఁదగినవి. ఇహలోకఫలప్రాపకంబులైనయజ్ఞములు చేయువా
రింతకుమున్నరుదు. తపఃఫలంబమేయమగుటను దానికె యిప్పుడు
లోకమునం దాదరణ హెచ్చుగనున్నది. ఇఁకముం దట్టియజ్ఞం
బులకే ప్రాధాన్యము కలుగును. అదియటుండనిమ్ము. ప్రకృ
తము తపఃక్లేశంబు లేకుండఁ బుత్రఫలప్రాప్తికి మీచే వైష్ణ
వేష్టిచేయింప సంకల్పించినారము. నేఁటికి నాలవదినంబు శుభ
యోగంబై యున్నది. నాఁటికి మీరును దేరుకొనియుందురు.
నాకొమరుండిక్కార్యంబును సుప్రయోగంబుగ నడపువాఁడు.
ఇందులకియ్యకొని చింతఁదక్కి సుఖంబుండుఁడు.

యువనాశ్వుఁడు:- చిత్తమట్లె కానిండు. సిరి రా మోకా
లొడ్డువాఁ డుండునె. మాప్రార్థన లేకయే మీరలు
స్వయముగ నిక్కార్యంబునకుఁ బూనియుండ నియ్య
కొనకుండుటయుఁ గలుగునా? మాజన్మంబులు చరి
తార్థంబులైనవి. మాసుకృతంబును ఫలోన్ముఖం.

హైనది. మునిబృందమ్ము మాయెడఁ జూపిన యనుగ్ర
హంబున కెంతయుఁ గృతజ్ఞులము. తమ యానతిచొప్పు
నఁ దప్పక నడచుకొనువాఁడ.

భృగు:- మంచిది. మధ్యాహ్నము కావచ్చినది. పోయివచ్చెద.
ఏరిచేతనైనను నిస్సంశయముగ వలయు కార్యములు
గొనుచుండుఁడు. ఇట్లని యటనుండి బిరబిర వెడలి
పోయెను.

పిదప సకాలంబునకు సంభారములెల్ల సంపాదింపఁ బడినవి. భృగుపుత్త్రుండు చ్యవనుండు యాజకుండుగా మఱి కొందఱు విప్రులు తదనుయాయులై యుండ సవనంబు సమారంభమయ్యె. యజ్ఞశాలయం దొక్కెడఁ జతుర్భద్రం బైన వేదిక రచియించి యందుఁ జ్యవనుండు, సునిర్మలవారిపూర్ణంబును, నానావిధౌషధివిలసితంబును నగు కలశంబు నొకదానినిఁ బ్రతిష్ఠించి, యందు వరుణమూర్తి యగు శ్రీమన్నారాయణు నావాహనాదిషోడశోపచారముల నర్చించి యక్కలశజలంబునకు "నిప్పానీయంబు గ్రోలినవారికిఁ జక్రవర్తిలక్షణలక్షితుండును, శక్రసమానుండు నగు కొమరుం డుదయింపంగలఁ" డని సంకల్పించి తత్సిద్ధికొఱకుఁ జిరకాలసంభృతం బైన యాత్మీయతపశ్శక్తిని ధారవోసెను. తపశ్శక్తి యనఁగఁ బ్రాణములపై నాసవీడి బహుక్లేశములతో గడించినసొత్తుకన్న వేయింతలధికము. అట్టిదాని నిమ్మహనీయుఁడు లోకశ్రేయమునకై తృణప్రాయముగ ధారవోసెను.

ఇట్లే తొల్లింటివా రెల్లరు విశ్వశ్రేయమునకుఁ దమ
జీవితములు వెచ్చించుచు "అగ్రజన్మ" పదంబు సార్థకముగఁ జరిం
చిరి. 'అగ్రజన్మ' యనఁగ 'నన్న' యని యర్థము. లోకమునం
దన్న చేయవలసిన దేమి? పుట్టినతమ్ములకు, ముందుపుట్టఁ
గలతమ్ములకు సమముగ రక్షణము గలుగ జనకునకు శాస
ట్లై ధనధాన్యములు పొదుపుచేయుట. ఇట్లే యిప్పటివా
లును విశ్వజనకుఁడైన విశ్వంభరునకు వాదోడుగ విశ్వమాన
వులకు మార్గదర్శకులై (పురోహితులై) యుపదేశాదేశంబుల
నలుపుచుండిరి. అందువలన వారి కగ్రజన్మనామ మార్జిత
మయ్యెను. వారివంశమునఁ బుట్టితి మనుకొను నేటివా
లాత్మశ్రేయమ్మునకునైన నసమర్థులై తపమన నెట్టిదో తెలి
యక యేదొకరిగ్గలో ముక్కుపట్టుకొని కూర్చుండ ముందుకు
వచ్చి యెగతాళిచేయుచు "సనాతను"లనియర్థాంతరన్యా
సగ నాడుచు నగ్రజత్వమునకు బదు లంత్యజత్వమును సంపా
దించుకొనుచున్నారలు. ఎంత శోచనీయము! పోనిం డది
మనకేల!

తరువాతఁ దక్షిణసవనతంత్రం బంతయు యథావిధిగఁ
జెల్లెను. కడపటిరోజురాత్రి, 'రేపటియుదయంబున రాణికిఁ
దత్కలశజలంబు గ్రోలనిచ్చెద' మని చెప్పుకొని యాక్రతు
దీక్షితు లెల్లరుఁ గడుబడలియున్నందున మైమఱచి నిద్రించు
చుండిరి. అర్ధరాత్రి యగుడు నాజన్నంపుజగతికిఁ జెంతఁ బూరి
పడుకపైఁ బరుండియుండు పుడమిఱేఁడు, సవనప్రారంభమునుం
డియు నుపవాసజాగరణపరిశ్రాంతుం డయియుండుకతనఁ బిపా

సాధ్వ్యై పలుసారులు 'దప్పి, దప్పి' యని శుష్కకంఠమున నఱచిన నొక్కఁడును లేవలేదు. గొంతెండిన పులుఁగువలె నఱచినవాఁ డఱచినట్లు యుండెఁ. అదేమి పాపనిద్రయో యొక్కనికైన మెలఁకువ కలుగలేదు. క్రమముగఁ గొంతారి మాటవచ్చుటయుఁ గష్టముగఁ దోఁప సైఁపఁజాలక మెల్లగఁ బడకనుండి లేచి యిటునటు గలపాత్రంబులు పరికింప నవి యతని దుర్దైవంబుకతనఁ బేదవారియుదరంబులట్లు శూన్యం బులై పొడకట్టెను. వేదిమీఁదికలశంబుమాత్రము జలసహితంబై యున్నది కొంతవఱకూరకుండి యప్పటికి దప్పిపెల్లునకుఁ దాళఁజాలక "ఆత్మానం సర్వధా రక్షే" త్తనునీతి ననుసరించి బ్రతుకుపై నాసచే నాకలశజలంబు గడగడద్రావివైచి రిక్తపాత్రం బాతిన్నెపై నిడిచి యూర్పులు గొనుచుఁ బడకపైఁ గూర్చుండి భవిష్య మెట్లగునోయని భావించుచుండెను.

అంతఁ గొంతతడవున కరుణోదయం బగుడు ఋత్విజు లందఱు నొక్కరొక్కరుగ లేవ నారంభించిరి. లేచిన ప్రతి వ్యక్తియు నట వేదికమీఁద నొకవంక నొడిగిలియుండుకలశం బును మఱియొకవంకఁ బడియున్న నారికెడంబును జూచి మేల్కని యొదిగికూర్చుండు నృపాలు నవలోకించి భయవిస్మ యములు పెనఁగొన, ఏమిది? ఇట్లగుటకుఁ గారణ మేమి? ఇందలి జలం బేమయ్యె ననియడుగుచుండ నతం డేమనుటకుఁ దోఁపక గుటకలు మ్రింగుచుండెను. అంత నందఱు నెదుటకు వచ్చి రాజా! నీవ యిట నిద్రింపక మెలకువమై యున్నాఁడవు. నీకుఁ దెలియకుండఁబోదు. ఇతరు లిటఁ బ్రవేశింపరారు

నిజము చెప్పుము. పుంసవనం బైనయిక్కలశజలం బెవరు త్రావిరి ? యని యడిగిరి. ‘ పలుగురు నిద్రించు నెడ నొకండు కూర్చుండరా’దని పెద్దలు పల్కుదురు. అందున్నగుట్టు నిపుడు గుర్తించుడు. వారట్లడుగుచుండ నాన్నృపాలుం డనృతమాడ వెఱచి నిజము చెప్పివైచెను. అది విని చ్యవనుం డానసంబున నిర్వేదంబు తోఁప నిట్లనియె.

రాజేంద్రా ! మహాబలపరాక్రమశాలివై శత్రునైన నోర్చి సకలధరాతలంబు నేకచ్ఛత్రంబుగఁ బాలింపఁగలకొమరుండు నీకుఁగల్గవలయునని సంకల్పించి యిక్కలశజలంబు విధిమంత్రంబులతో సంస్కరించి దానికి నమూల్యం బైనమత్తపోబలంబు వ్యయమొనర్చితి. అప్పానీయంబును గ్రోలి నిజముగ గురుతరాకార్య మొనరించితివి. దీని నన్యథాకరింప నశక్యము. నిక్కముగ నిది దైవకృతంబగాని యొండు గాదు. ఇట్లుజరుగు నని తొలుత మాకించుకయుఁ దోఁచలేదు. ‘ భవ్యం రక్షతి భవితవ్యతా ’ మనుట సత్యమయ్యె. అనిన విని యువనాశ్వుఁడు “తాము వచించినట్లు వాస్తవముగ దైవకృతంబ యిది. కాకున్న నా కంతటిపిపాస యెట్లొదవును? తదనుకూలంబుగఁ బాత్రంబులెల్ల నిట్లు శూన్యంబు లగు టెట్లుతటస్థించును ? అప్పుడు క్షణమూరకున్న నుత్తరక్షణంబు నాది కాదని తోఁచినది. విధిలేక యట్లొనర్చితి. మన్నించి తదనర్థంబు మమ్ముఁ బొరయకుండఁ గాపాడుఁడు. మీరు నిగ్రహానుగ్రహసమర్థులు. మీతంత్రంబులు భవితవ్యతామంత్రంబులు. మీవచనంబులు విష్ణుదేవుని శాసనంబు”లని వేఁడుకొనెను.

అది విని చ్యవనుం డిట్లనెను. 'నరేంద్రా! ఇంత వచింపఁ
బనిలేదు. ఉపక్రమమున దిక్కలశజలంబు గ్రోలువారికిఁ బా
దృశలక్షణవంతుం డైనకొమరుండు కలుగ సంకల్పించితిమి.
దాని నిప్పుడు వికల్పింప నసాధ్యము. కావునఁ దత్ఫలంబు నీ
కనుభవింపక తీఱదు. అట్టికొమరుండు నీక యుద్భవిల్లును.'
ఇట్లనునంతలో భృగుమహర్షియు నట కరుదెంచి తోడనే పాద
ములపై దండాకృతియుం డైన ధరణీశు లేవనెత్తి జరిగినవ్య
త్యయ మెఱింగి, 'సరి, దైవనియోగం బిట్లుండ దాని నెవరు
తప్పింపఁగల' రని యించు కాలోచించి 'కానిమ్ము గర్భధారణ
మునఁ గలుగుక్లేశంబు కలుగకుండుఁగాక! మీ రుభయులు
నియ్యెడనె వసింపుఁడు. సకాలంబునకు మాసమ్ముఖమున సుఖ
పరిణామంబుగలుగ సుతుని గాంచఁగలవు. మే మరయుచుం
దుము. చింత విడిచి సుఖముండుము. ముందు మేలగు' నని
యతని దైన్యంబు తొలఁగఁ బల్కెను.

తరువాత ధైర్యమూని యువనాశ్వుండు 'మహాత్మా!
ధన్యుండనైతి. మాయదృష్టరేఖ యిట్లుండ నెవ రేమిచేసెదరు?
చేయఁగలంతవట్టు చెప్పివైచితిరి. సంతోష' మనెను. భృగుండు
మంచిది. ఇఁక ముందుకార్యముల కరుగుదమన నందఱు నట
నుండి స్వస్వకార్యంబులు తీర్చికొన నేగిరి.

మూఁడవ ప్రకరణము.

---:o:---

పుత్రకామేష్టి పరిసమాప్తం బైనపిదప నాచ్యవనా శ్రమంబు భృగుమునీంద్రునానతిమెయి నిజపురంబున కరుగక మున్నటియాకుటీరంబునె యథోచితంబుగ వసించుచు మదికి నెమ్మదికలుఁగ నిత్యము మధ్యాహ్నసమయములందు మునులు వచించుధర్మముల నెఱుంగుచు, శ్రౌతవిధిజ్ఞులు గావించుశ్రౌత ప్రక్రియావిమర్శనల వినుచు, నుపాధ్యాయులొనర్చుశాస్త్రీ యచర్చల గ్రహించుచు, విద్యార్థులవాదంబు లారయుచుఁ గాలంబుగడపువాఁడు. ఒక్కొక్కప్పుడు చ్యవనమునిపల్కులు తలఁచి యులికిపడుచుండును. అతనిమాట కడ్డులేదు. అమ్ముని నోటనుండి మాటవెల్వడెనేని శిలయందును జిగురు పుట్టునఁట. ఇదియే యతనియులికిపాటునకుఁ గారణము. ఒకనాఁ డింద్రుం డీచ్యవనమునిపై నీసుచేత వజ్రాయుధంబు వైవ నది యమ్మహా నీయునిహుంకారమున కదరి వెనుకకుఁ బడిపోయెననియు నది మొదలింద్రునకుసైత మీతఁ డనిన భయమనియుఁ బెద్దలు చెప్పెదరు.

ఆదినమునఁ జ్యవనమునీంద్రునిపల్కులు చెవులదూఱి యంతర్గతములై యేదే నజ్ఞాతవిపరిణామ మొనర్చుచున్నవని యతని యనుమానము. వెలుపలఁగూడఁ దనకుఁ దెలియకయ యెప్పుడే నేదోయొకమార్పు తప్పక జరుగు ననుశంకతోఁ బ్రతిక్షణమును శరీరము నుపలక్షించుకొనుచుండువాఁడు.

అతనికాలంబున నాసికిం బిగినట్లుగ నలసభావమును, ముఖో
దరపాణిపార్శ్వముల నూత్నకాంతియుం దోఁప నాయను
మానము గట్టిపడెను. అది గట్టిపడుటయేగాక యవలఁ గొలఁది
రోజులకే యాతని యుదరమును గట్టిపడెను. అపుడీయుద
రము గట్టిపడుట కాయనుమానమే కారణమని మాయను
మానము. ప్రథమమునుండియు ధీరచిత్తుఁడై నిశ్శంకముగ నూర
కున్న నేమయ్యెడిదో? భవితవ్యమిట్లుండ నెట్లూరకుండును?
అది మొదల లాశ్వపాలుఁడు తానెవ్వరో తత్త్వమరయక యొరులఁ
గూడి చరింపను బరులఁ జేరి భాషింపను మానివైచి యేకాంత
వృత్తి కలవడెను. పాడుమన స్సెంతకైనఁ దగును. దానికిఁ గల
మహిమ దేవునికైన నుండదని నాతలఁపు. అది మనుజుని
రోగము లేకయే పరుగెత్తించును. కారణము లేకయే వింతకర్జ
ములఁ గల్గించును. వింతతలఁపులు పుట్టించి వైముఖ్యము నొద
వించును. నేయేల ధైర్యములేకున్నవానిఁ గోఁతివలె నాడిం
చును. మనోమహిమను దెలుపుకథ యొండుకలదు.

నాగులాపురములోఁ బాములు పట్టపగలుకూడఁ బాఱు
చుండునని ప్రతీతి. ఆయూరి సంపన్నగృహస్థులలో రామ
శాస్త్రి యొకండు. పెద్దలు సంపాదించినభూములు గుత్తకిచ్చిన
వరుమానము సరిగ రాదనియు భూములు పాడగుననియు
సొంతముగఁ గృషిచేసినచోఁ బాడిపశువుల నిలుపుకొనవచ్చు
ననియు వానికి గడ్డి గాదము చాలినంత యుండుననియుఁ జేల
గట్లపైఁ గూరనారలు కూర్చుకొనవచ్చుననియుఁ బిలిచినఁ బలు
కునట్లు పదిమంది మనుష్యులు చేతిక్రింద నుందురనియు,నతిథ్య

భ్యాగతు లరుదెంచిన దానధర్మములకుఁ దక్కువ యుండ దనియుఁ దిర్యగ్జంతువులకుఁ దఱుఁగనియాహారము దొరకుననియు నిన్ని యూహలతో జోడెద్దులఁ గొని వ్యవసాయము చేయుచుండెను. అది మహాషూలు కాలమగుటచేఁ బాడిపసువులు సైతము పొలమునందె యుండెను. పొలమునం దొకచిన్న చెఱువు, దానిచెంత నొకపాక యుండెను. పాకచుట్టును సొరతీగలు గుమ్మడితీగలు నల్లుకొనియుండెను. ఒకనాఁడు దీపములుపెటువేళ మించి కనుచీఁకటి పడుచున్నది. అత్తఱి మన రామశాస్త్రి దూడను విడిచి పాలచెంబు నుట్టిలోఁ బెట్టి బిగించి చేతితోఁ బట్టికొని మఱియొకచేతితో రేపటికూర కగునని పాదునఁ గలగుమ్మడికాయను త్రెంచి పట్టుకొని పొద్దయ్యెనని మూరదూరముగ నంగలువైచుచు నింటికి వచ్చుచుండెను. ఊరు దరికిఁ జేరునరికి నడుమునఁ గట్టిన వెండిత్రాఁడు, చీల జారినందున దిగజారి యాతని యురవడికిఁ ద్రుళ్ళిపడుచుఁ జుఱుక్కున గీఁచుకొనెను. తోడనే 'అయ్యో చచ్చితి, పాము కఱచె' నని యఱచుచుఁ బాలచెంబొకవంక గుమ్మడికాయ యొకవంకను జెదిరిపడ నతఁడు పదిమూరలదూరమున నెచ్చరికలేక పడిపోయెను.

అప్పటికిఁ 'బొద్దుపోయె నింకను రాలేదేమికారణమో పాములు పిల్లుగఁ బాఱాడుచున్నవఁట. నిన్నఁ దన్నుఁ బాము తఱిమినదని పాలికాఁపు చెప్పియుండె' నని యనుచుఁ గొడుకును బిలిచి 'పాలికాఁపుతో లాంతరుపట్టించుకొని చెప్పులు తొడ్గికొని కఱ్ఱ చేతఁ బట్టుకొని మీనాయన కెదురుపొమ్ము

తండ్రి! ఇంకను రాలేను!' అనిచెప్పి యతని యిల్లాలు పంప నాయిద్దరుబయలు వెడలి వడివడిగ నడచుచు నూరుదాఁటి పది బారలదూరము వచ్చి నురుఁగులు గ్రక్కుచు నెఱుకలేక పడి యున్నాతని నాతురమునఁ బొలమునుండి యిలుచేరుమాఱియిరు వురు కర్షకులు సాయపడఁగ నింటికిఁ దోడ్కొని వచ్చిరి. తోడనే మాంత్రికుఁ డరుదెంచి గుక్కత్రిప్పుకొనక మంత్రము పఠించుచుఁ జివరకుఁ 'బాయెపో, పాయెపో' యని మేనిపైఁ వేఁపమండతో విసరుచుండఁ గొంతవడి కతఁడు కన్నులుదెఱచి ఇశ్ అబ్బ- అయ్యో! యనుచుఁ దలద్రిప్పుచు మూల్గుచుఁ గాలుసేతులతో మంచమును గొట్టుచు నారాటపడుచుండెను. మాంత్రికుఁ డాతనం గాంచి యేమి యని యడిగెను. అతఁడు 'పాము కఱచెను. చనిపోవుదును. బ్రతుక'నని యందఱివద్ద ననుజ్ఞగొనునట్లు చేతులతో సైగచేసెను. మాంత్రికుఁడు "మాట్లాడ రేమి"? యన "గుండె యడఁచినట్లున్నది. మాటరా"దని మరల సైగచేసెను. అప్పు డందఱు నిరాశా ముఖులై కళవళపడసాఁగిరి. ఇంతలో నాయూరిపెద్దకాఁపు కొండారెడ్డి యటకు రాఁగ నందఱు రెడ్డి వచ్చెననుచుఁ దోవ నిచ్చిరి. అతఁడు మంచముదరికి వచ్చి 'తాకవచ్చునాండి'యనఁగ నిల్లాలు అయ్యో - తాకు నాయనా ఇంకేమిమడి?- అనుడు నూరకొనుఁడని యాయనవద్దఁ గూర్చుండి నాడి పరీక్షించి శాస్త్రుల్లుగారూ! "ఎట్లున్నదండి"అనియడిగి 'బ్రతుక'నని యూర టముతో సైగచేయ 'శాన పూరుకొండి' యని కసిరి గాయము పరీక్షింప నెంచి దీపము చేతనందుకొని చూచి యది గీఁచు

కొనిపోయి నట్లుండ "నిది పాముకాటువలెఁ గన్పింపకున్నది. నాడియందు నపలక్షణమును లేదు; భ్రమను బడుపడెనా చీఁకటిపొద్దున ? " ఇట్లు తర్కించుకొనుచుఁ బైకిఁబోయిన కట్టుపంచెను గ్రిందికి సద్దుచు నపుడందు మొలత్రాటిచీల కన్పింప దానిఁగైకొని "మీ మొలత్రాడేమైనదండీ శాస్త్రుల్లు గారూ చీలయిదిగో " యనిచూప నతఁడు కటిప్రదేశమునఁ గరముపెట్టి చూచుకొని తెలియదన్నట్లు సైగచేసెను. తత్క్షణ మింట్లజని దీపము తీసికొనివెళ్లి దోవలోఁ జూచిరండని పంపి, యాయిద్దరు శీఘ్రము కదలి వెదకుచుఁ బోయి యతఁడు పడినచోటనె యొకమూల దీపపు వెలుఁగునఁ దళతళ మెఱయు మొలత్రాటిని గొనివచ్చి యీయ నందుకొని యది దొరకిన తా వడిగి తెలిసికొని దాని రెండుకొనలు కలిపి చీలను పెట్టుచుండఁ జీలసంతకుఁ జివర రక్తరేఖ గన్పింప నిజము తెలిసినట్లు కన్నులింతచేసి " ధన్నా చెక్కా యిదా దీనిగుట్టూ !" యని యందఱు వినుట కాతురపడుచుండ 'శాస్త్రుల్లుగారూ! మిమ్ముల్ని కరచింది పాముకాదండీ మీ మొల్త్రాడు. చూడండీ, దీన నెత్తురున్నదని కంటియెదుటఁ బెట్టెను.

అంత నామిథ్యాసర్పదష్టుఁడు - ఆఁ- ఆఁ- యనుచు దానిఁ జేతఁగైకొని యందున్న నెత్తుటిగీర కన్నారఁ గాంచి బరువు తఱుఁగ గుండెనిబ్బరపడ నుదుటున లేచి ' ఔర ! ఎంత విభ్రాంతి !! రెడ్డీ! నిన్న మాపాలికాఁపు కూరెళ్ళవారిచేని లోఁ దన్నుఁ ద్రాఁచు తఱిమినదని నాకుఁ జెప్పెను. నేను వచ్చుటకి వచ్చునప్పటికిఁ గొంచెము చీఁకటిపడినది. ప్రక్కన

చరచరమనుచప్పుడు కాఁగ భీతిల్లి మిగులతొందరతో వచ్చు చుంటి. ఆసమయమున నిదేకావలయు నున్నగఁ గాళ్ళకుఁ దగిలి వేగమునకుఁ దుళ్ళి చుఱుక్కున గీఁచుకొని దూరముగ నెగిరిపడినది. అంతనే కాళ్ళ కడ్డంపడి పాముకఱచి పాఱిపోయి నదని బ్రమిసినాఁడనని నవ్వుకొనుచుఁ బలికెను.

ఇదిగో మీకాలిమీఁదిగీర చూడండి. సగము నెత్తురు గీర సగము వట్టిగీర. పాముకా టిట్లుండునా? అని రెడ్డి యనెను.

అవునుసుమా! చాల పొరపాటు.

“నాతెలివి తగలడా నేనూ చూడలేదమ్మా ఇంటి కొచ్చినా కామొల్తాడును” అని యిల్లా లనెను.

“పాము కఱచినదనగనె పరికింపక మంత్రింప మొదలు పెట్టిన నా తెలివి చూడండి” యని వైద్యుఁడు పల్కెను.

“ఒక్కొక్కప్పు డిట్టనే పొరపా టొస్తుంది” - అని రెడ్డి యనెను.

“చాలాతమాషగా నున్నది” అని తక్కినవా రందఱనిరి.

తరువాత నవ్వుకొనుచుఁ దమతమ నెలవుల కరిగిరి.

కనుక నెవరైననుసరి ధీరచిత్తులు కాకున్న నిట్లు లేని పోనియనుమానములకుఁ విభ్రాంతులకు వెఱ్ఱితలఁపులకుఁ దప్పక వశులగుచుందురు. పోనిం డామనోమహిమ నట్లుంచి ముందు చ్యవనునితపోమహిమఁ దెలియుదము.

చ్యవనమునీంద్రుని సంకల్పమట్లు పిండరూపముగ నేర్పడి కాలక్రమమున నది యాతని దక్షిణకుక్షియందు నారికేడంపు మొలక మొలచునట్లు, కదళీప్రసవంబుకరణి, వంశాంకురంబు వడువున వృశ్చికగర్భంబురీతి నభివృద్ధినొందుచుండెను. విధాతృనిసృష్టివైభవ మెంత విచిత్రమైనదో విచారింపుఁడు. ఆతరుణంబున రాజేంద్రునుదరంబు రత్నంపుమూటవలె రంజిల్లుచుండెను.

కొంతకాల మతిక్రమించినపిదప నొకనాఁడు భృగ్వాది మునివరులు పూర్ణగర్భుండగుట నెఱింగి పృథివీపతిని బరామర్శింపవచ్చి ప్రయత్నపూర్వకముగ లేచి నమస్కరించునాతని 'నచిరంబునఁ బుత్రవంతుఁడ వగు' మని దీవించి కూర్చుండఁ బంచి కమండలూదకంబు ప్రోక్షించిరి. అత్తఱి నతిభారంబయి ముట్టినఁ బెటిల్లుమనునట్లుండునతనియుదరము కూర్చుండువేళఁ బెటిల్లుమని పగుల దక్షిణకుక్షినుండి తత్క్షణమ తరుణార్క సన్నిభుం డైనయర్భకుం డావిర్భవించెను. ఆశిశుతేజంబుతో నాప్రదేశమంతయు నతిప్రకాశమానమై విలసిల్లెను.

కనుగొనుఁ డిప్పట్టునఁ బ్రాచీనఋషులవచనమాహాత్మ్యమును. వారు సిద్ధసంకల్పులు. మొదట సంకల్పించుటె యరిది. సంకల్పించిన జరిగితీరును. వారి వాక్ప్రపంచమున నసంభవ మనుపదమే లేదు. వారివచనము ననుసరించియే కాఁగలప్రయోజనములు సిద్ధించుచుండును.* మఱియు నది

---

* లౌకికానాంహి సాధూనా మర్థం వా గనువర్తతే
ఋషీణాం పున రాద్యానాం వాచ మర్థోఽనుధావతి.

కృతయుగము. ఆకాలమునఁ గృతము కృతమే కాని - కృత
మును గుఱించి వేఱొకకర్తవ్య మాలోచించుపద్ధతి లేదు.
కావున నాకాలమునకుఁ గృతయుగమను పేరు కల్గినది. కాల
మహిమయు నట్లుండ వారిమహిమ కేమికొదువ యుండును?

ఆయర్భకుం డావిర్భవించినవెనుక నస్పందమై యేఁడు
పుడమిపై నిశ్చేతనుఁడై పడియుండెను తదేకశరణ్య యగు
రాణి మొదటినుండియు రాజేంద్రునప్రతీకారావస్థం గాంచి
దినదినంబును జింతతోఁ గృశించుచుఁ దుద కిది యెట్లుపరిణ
మించునో యని భీతిల్లుచుండెను. దాని కనుగుణముగ నేఁడు
నేఁడిట్లగుడు నామెయు నాకష్టంబు భరింపఁజాలక స్మృతితప్పి
నేలఁబడెను. పుట్టినశిశు వాగర్భమునందుఁ దొట్టిలో బిడ్డఁ
డట్లు కావుకావుమని యేడ్చుచుండెను. అచ్చటిస్థితిగతు లిట్లుండ
నత్రిజి నటకుఁ జూడవచ్చి వారినిస్సహాయతను వగచుచుఁ
గర్తవ్యమునకు నుద్యుక్తులయినపురంధ్రీతిలకంబుల నవలోకించి
భృగుపత్నియుఁ గొందఱు రాణికి శైత్యోపచారములు
సలుపను, మఱికొందఱు శిశువునెత్తి జలకమాడింపను, బూను
కొన నియమించి తాను 'సంధానకరణి, సంజీవకరణి' లను
మహౌషధులను దెప్పించి యాతనియుదరంబును బ్రేవులఁ
బదిలపఱచి శుభ్రముచేసి సంధానకరణితో సంధించి వెట్టఁ
బుట్టించుగుణము గలసంజీవకరణిపసరు మై నలఁది శీతాతిశయ
ముచే స్తబ్ధములైనప్రాణవాయువులకుఁ బ్రబోధముకల్పించెను.
అంతఁ గీయిచ్చినగడియారమువలె గుండె కొట్టుకొనఁ దొడఁ
గుడుఁ దోడనే యతండు కనులు తెఱచియు శ్రమయంతయుఁ
బూర్తిగఁ దీఱనందున మరలఁ గన్నులు మూసెను.

ఇటు వీర లీరాజసంజీవనక్రియామగ్నులై యుండ నట
విప్రకాంతలు కర్తవ్యముల నిర్వర్తింప నాపాపఁడు శారదా
భ్రశకలములనడుమఁ జెలువొందు చంద్రునిపోల్కి వెలిపొత్తి
కల పక్కలిల్లి “ దిక్కుమాలిన మొఱాలింపం బుణ్యాత్ములకు
లేరే” యను రీతిఁ జేతులు కలుపుచు విప్పుచు నాఁకలి
చెల్లక గుక్కపట్టుకపడ నేడ్చుచుండెను. ఎంత యేడ్చినను
దానికిఁ బ్రత్యుత్తర మొసంగువా రెవరు ? జననక్రియము
శోకనిమగ్నమయ్యె. ఆయేడ్పు విని జాలిగొని భృగుమౌని
తక్కినమౌనులనుద్దేశించి ఈశిశువు ‘కింధాస్యతి’(దేనిని ద్రాగును)
అని యాలోచన కడఁగెను. ఆతరుణమునకు సరిగ నారా
యణప్రేరణమున నింద్రుఁ డటకుఁ జనుదెంచి భృగుమౌని
ప్రశ్నకు సమాధానముగ ‘మాంధాస్యతి’ (నన్నుఁద్రావును)
అని పలుకుచు సుధాస్యందిని యైనతనతర్జని బాలునోట
నిడెను. నాకు పోసినవాఁడు నీరు పోయకమానునా ! అప్పు.
డాశిశువు తనంగుళీనిస్సృతం బైనయమృతంబు ద్రావుచుఁ
జూచుచుండఁగనే యపరిమితతేజస్సత్వంబులు గలిగి యాఱు
మాసముల నిసువ ట్లభివృద్ధిఁ జెందెను. అందఱు నాశ్చర్యపడిరి.
అప్పుడు సుఖసుప్తినుండి మేల్కాంచినట్లు కన్నులు తెఱచి
“హా”యని సుఖస్ఫారకనిశ్శ్వాసంబు విడిచి యెదుటఁ బొత్తి
కలలో నును పాలమెఱుఁగు లీనుబాలుని, వానిచెంత దివిజాధి
పుని నతనివెనుక మునులనుగాంచి, కలయా ? నిక్కువమా?
ఏమిది? యని వెఱఁగుపడునరపాలు నవలోకించి రాజా! ఈతఁ
డింద్రుఁడు; హరిపనుపున నీకొమరున కమృతంబు గుడుపవచ్చె.
నీకొమరుండు చక్రవర్తిలక్షణలక్షితుండు. అల్లదే యమృతంబు

ద్రావి యాజ్ఞిక తేజంబుతో వెలుఁగుచున్నవాఁడు. కనుఁ గొనుము. నీకష్టంబులు కడముట్టినవి నీజన్మంబు సఫలంబయ్యెం. మాసంకల్పంబు నీడేరె. ప్రజలును భాగ్యవంతులు. సర్వంబు సుప్రశస్తంబు. ఇట్లని భృగుమౌని పల్క నృపాలుం డుత్థితుండై మహాత్ములారా! మీయనుగ్రహంబున కే నెంతయుఁ గృతజ్ఞుండ. త్రిలోకపాలకా! మన్నింపుము. మీ దర్శనంబుచే మిగుల ధన్యుండను. తాము చూపినదయతో నాపితరులును దరించిరి. ఈచిఱుతవాని కొంతయుఁ గొఱంత కల్గక యాయుష్మంతుండై బరఁగ ననుగ్రహింపవే యని ప్రార్థింప నతండు నీకొమరుండు నారాయణాంశసంభూతుఁడు గాన నేమిటం గొదవయుండదు. అమృతంబు ద్రావినకతన నన్నప్రాశనం బగుదనుక నాఁకలిదప్పి లీశిశువును బాధింపఁజాలవు. ఆతం కను లండఁజేరవు. చిరాయుష్మంతుం డగు. ముందు మమ్ము ధరించుఁగాన "మాంధాత" యనునామ మీయర్భకునకుఁ జెల్లు. ఇతండు పెరిగి పెద్దవాఁడై భృగుమౌనియనుగ్రహంబున సకల విద్యలు నశ్రమంబున నేకసంధాగ్రాహిత సమగ్రముగ నేర్చి యప్రతీపప్రతాపశాలియై ధార్మికాగ్రగణ్యుండై ధరాతలం బఖి లంబు నేకచ్ఛత్రముగ బహుకాలంబు పాలించుసార్వభౌముం డగును. కొమరుఁడు నిఖిలవిద్యావేది యగువఱకు మీ రియ్యో డనే వసింపుఁడు. మేలగును. పోయివచ్చెదమని యతండు ఋషులయనుజ్ఞ గొని నిజపురమున కరిగెను. అంత నమ్మునివరు లును నేఁటికిఁ బోయివత్తుము, అనుష్ఠానమునకుఁ బ్రొద్దయినది; సుఖముండుఁ డని తమయిరవుల కేఁగిరి.

నాల్గవ ప్రకరణము.

———— :o: ————

అనంతర మాయుపసింహుం డాత్మజుని గాంచి పట్టరాని సంతోషముతో నెత్తి లోపలనుండి బాలు నెత్తికొన సున్న సన్కన్నై వచ్చుపత్ని కందీయ నామెయు నాముద్దులగని నెడ పదముకొని శిర మాఘ్రాణించి ముద్దాడెను. ఆకిశోరమును గాంచినతోడనే తమక్లేశమంతయు మఱచి క్షణకాలము సుతముఖకమలదర్శనసుఖ మనుభవించుచు నిరువురు నీరవులయిరి. ప్రపంచకమునం దందఱికంటెను భగవానుఁ డీయమూల్యం బైనసచేతనఫలంబు నొసంగుటచే నధికసుకృతవంతులుగాఁ దలంచి సంతోషాతిరేకమున నిట్లు మాట్లాడఁ దొడఁగిరి.

రాణి:-నాథా! ఇంతకాలంబునకు మన ద్వారంబునకుఁ దోరణంబు గట్టు నదృష్టమ్ము తటస్థించినది. ఇందుల కీమునివరుల యనుగ్రహము ముఖ్యకారణము. కావునఁ దత్ప్రీతికరంబుగ భూసురసందోహములకు సమారాధనంబు గావించి యమ్మునిపత్నులకుఁ గోరినవస్త్రాభరణంబు లొసంగవలదె!

రాజు:- “ అవశ్య మొసంగుదము. అంతకు మించినకార్యమొందు కలదె? ”

“ మనపురంబున కీవార్త నెపుడు తెలియఁబంపెదరు? ”

“ మఱునాఁడు ”

“ అచ్చటఁగూడ సకలజనులకు సంతుష్టిగ గోభూహిరణ్యవస్త్రదానంబుల నవ్వారిగ మూఁడురోజు లన్నదానము.

నాచరింపవలయునుసుమీ. మాచిట్టినాయన పుట్టినపండుగ యుం
డఱ కానందకరంబు గావలయు."

"దేవి! నాకెంతవహృదయమవు నీవు చెప్పినవానిలో
ఏసమైనను ద్రోసివేయను. మఱియు నీ శుభసమయంబున నీ
వన్నట్లు సర్వజనులు సంతోషము పొందుట శ్రేయము. కావున
నిర్బంధితులను విడిపించెద. సకలకార్యాలయములకు విశ్రాంతి
గలిగించెద. సకలపరివారమునకుఁ బారితోషికములఁ బంచి
పెట్టించెద. పురమున నుత్సవంబు సలుప నియోగించెద.

ఇట్లు మాట్లాడుకొనుచుండ శిశువుఁ జూచు వేడుక
మునికాంత లటకుఁ జేర వారిమాటలకు విరామము ఘటిల్లెను.
అప్పు డాదంపతుల కీపుత్రలాభ మాఱిపోవు దీపమునకుఁ
దైలము దొరకినట్లును, చీఁకటింటికి వెలుఁగు కలిగినట్లు నయి
నది. మఱునాఁడు మహీశుండు ముఖ్యామాత్యుఁడైన సుమం
త్రునిఁ గీశుభవర్తమాన మంపుచు నాలోచించుకొనిన తెఱం
గున సర్వంబు జనుపుటకు నామకరణమహోత్సవంబునాఁటికి
వలయు సకలసంభారములు సేకరించుకొని వచ్చుటకు నుత్తరు
వొసంగెను. సుమంత్రుఁడు నవ్వర్తమానము విని చాలసంత
సించి పురమునఁ జాటఁబనిచెను. పౌరులెల్ల నమితానందభరితు
లైరి. కోసలదేశప్రజ లందఱకుఁ జాలముచ్చట యయ్యెను.
అంత సుమంత్రుఁడు సర్వము నిర్వహింప నామకరణమహోత్స
వంబు నిట సుప్రశస్తంబుగాఁ జెల్లె. సకలమహీసురులు సం
తృప్తులై నిండుమనమ్ముల దీవించిరి. అక్కాలంబున నాయగ్రి
హారమంతయు నానందనిలయమై విలసిల్లెను. అమ్మహోత్స

వమునకు వచ్చినపౌరసామంతప్రముఖులు సుమంత్రుఁడు పుర
మునకు రమ్మని ప్రార్థించిరి. ఆరాజవర్యుండు మీరెల్లరు వేయి
కన్నులఁ దిలకించుచుండ నాకిదియ యయోధ్యాపురంబు.
ఇమ్మహనీయమహావాసంబు నామనంబు విడనొల్లకున్నది.
ఇయ్యెడనే బాలుండు పెద్దయగునంతకు వసింపుఁడని మహేం
ద్రుఁ డానతిచ్చెను. కొఱంత కలుగకుండ సుమంత్రుఁడు
చూచుచుండునుగదా! మేము నారయుచుందుము గాక!
అచిరకాలమున నీయభిలాషమును బూరించువాఁడ. ఇప్పటి
కిట్లు జరుగనిండు." ఇట్లని వారిని సమాధానసత్కారములఁ
గావించి సాఁగనంపెను.

నానాఁట నాన్నపకిశోరము మునికన్నులయంకపాళి
కల నూగులాడుచు, మునివరుల జన్నిదంబులు సాఁగఁదీయుచు
జపమాలికల నూడలాగుచు, గడ్డంబులఁ గైవసముచేయుచు,
"నీయిల్లు నేలకట్ట" "నీయింట పటాలము కాను," "నీకడుపు
కందగడ్డగాను, అసాధ్యుఁడవురా" యని యందఱచేఁ దిట్లు
తినుచు నీమకు మించినదేహము, దేహమును మించినబలము,
బలమును మించినతెలివి, తెలివికిఁ దగినరూపు, రూపునకుఁ
దగినగుణములు, గుణముల వెలువరించుచేష్టలు, చేష్టలకుఁ
దోడైనతియ్యనిపలుకులు వెలయ నయిదేండ్లవాఁడై యప్పు
డప్పు డాశ్రమపదముల నల్లరిచేయు ననాథమృగముల నడలఁ
గొట్టుచు, సాధుమృగముల సమాశ్వాసించుచు, నీమబుడు
తలఁగూడి యాడుచు,నాటకూటముల బాడితీర్చుచు, జగడముల
సర్దివేయుచు, నుడుకుతో నేప్పుబాలకుల నూఱడింపుచుఁ

చేరి పక్షిశావకంబులఁ బట్టియిచ్చుచు, దారకులు తమ్ముఁ జుట్టిముట్టి తిరుగఁ బూవులలో దారమువలె మెలఁగుచు బాలకులు ప్రీతిపూర్వకభావమునఁ బ్రవర్తిల్లుచుండువాఁడు.

ఒకనాఁడు తోటనుండి బాలకుఁడు తల్లికడఁ జనుదెంచి కై యెత్తుచుండ వాని సేవకుఁడొకఁడు "ఇంద తీసుకో" యని తన చేత నున్న భక్ష్యము నీయనిచ్చి, "ఇంకా కొంచెము తెచ్చిపెడతా ఏడవకు. ఊఁ" అని యింటికివచ్చి, కూర్చున్నతల్లి యొడిలోఁ గూర్చుండి పైఁట చెఱఁగు చేతితో మెలిపెట్టుచు మెల్లగ నిట్లు ప్రారంభించెను.

"అమ్మా! మరె వాళ్ళబ్బాయి యేడుస్తున్నాడేవ్"

తల్లి:- "ఎందుకు? కొట్టితివా?"

కొడుకు:- (మొగము చిట్లించుకొని) "ఎప్పుడూ యిట్లాగే అంటావు. అన్నీ అబద్ధాలు. అసలు నే నెప్పుడైనా యెవరినైనా కొట్టగా చూశావా?"

"మొన్న పులిపిల్లను కొరడాతో కొట్టలే"

"అది దగ్గిరకెడితే గుఱ్ఱుమని కోరలు చూపింది. అందుకని కొట్టాను. పులిపిల్లని కొట్టానని పిల్లల్ని కొడ్తాననుకున్నావా! పాపం వాళ్ళేంచేశారూ?"

"అయితే సరేగాని నీచేతిలో చిలుకేదీ?

(విజయసూచకముగ నవ్వుచు) హాఁగిరిపోయింది. (అని తల్లిని కవుఁగలించుకొనెను)

"జౌరజాణ!! చక్కెరచిలుక యెగిరిపోయిందా?"

(చిబుకము పుణికి ముద్దిడెను.)

(స్వామి ముక్కంది) "లేదమ్మా వాళ్ళబ్బాయి యేడుస్తుం
టే యిచ్చాను."
"ఎంగిలి యిచ్చావా?"
"అందుకనే నా కోపం వచ్చేది, మొన్న చెప్పావు
కాదూ ఎంగిలిది పెట్టొద్దని."
(చెట్టిలోని చక్కెర చిలుక నొకటి తీసి చేతికిచ్చి) "ఏదీ
దీని నెగురగొట్టు చూస్తాను"

(నగుమొగముతో) "అమ్మా దీన్నెగరగొడ్తానేం ఆడుకోవద్దూ" అనిపల్కి గంతులువైచుచు సంగడికాండ్రతో నాడ నేగెను.

ఈరీతి జన్మప్రభృతి సుస్నిగ్ధహృదయుం డగుకొమరుని కోమరికంబున కెంతయు ముగ్ధుండగుచు యౌవనాశ్వుండు సంతసమునఁ గాలము గడపుచుండ నైదేండ్లు వెళ్లుచున్నవని కుమారునకు శుభముహూర్తమున నక్షరాభ్యాసమున కుపక్రమించెను. అదిమొదలు బాలకుఁడు ప్రతిదినము నుపాధ్యాయుఁడు విడిచినతోడనే యింటికి వచ్చి, చెప్పినపాఠమును తు, చ, తప్పకుండఁ దల్లిదండ్రులకడఁ జెప్పుచుండువాఁడు. ఇవ్విధమునఁ జెప్పినపాఠము చెప్పించుకొనక కొలఁదికాలమునకే చదువను, వ్రాయను నేర్చి, గుణించుట, భాగించుట, మొత్తముచేయుట, తీసివేయుట, మున్నగు లెక్కలనుగూడ నేర్చికొనెను. పిదప సకాలమున నుపనీతుండై యధ్యయనమున కారంభించెను. ప్రతిమాసమునందును శుక్లపక్షమునందు వేదమును బఠించుట, కృష్ణపక్షమున వేదాంగములైన

శిక్షావ్యాకరణములు, ఛందోనిరుక్తములు, జ్యోతిషము, కల్పసూత్రములు క్రమముగ నీయాఱింటిని జక్కఁగానయు నభ్యసించినవాఁడు. దాని ననుసరించి క్రమముగ నన్నిటి యందుఁ బ్రవేశము లభించినపిమ్మట నీమాణవకుఁడు భృగుమానితోడ శాస్త్రాభ్యాసమున కుపక్రమించి యుత్తమంబున సకలశాస్త్రముల నామూలాగ్రముగ నేర్చెను. అతనిపూర్వ జన్మసంస్కారమెట్టిదో కాని యుపదేశమాత్రంబుననే సకల విషయంబులు వచోవిధేయము లగుచుండెడివి. సులభగ్రహణము, శీఘ్రస్ఫురణము, చిరకాలధారణము, నవనవోన్మేష ప్రతిభయు, శ్రద్ధయు నతనిసొమ్ములు, ఉపాధ్యాయు లతనికిఁ బాఠమువచింప మిప్పుల వేడుకపడుచుండువారలు. ఒక్కొక్కప్పు డతఁడు వేయుప్రశ్నలకుఁ బ్రత్యుత్తరమీయ భృగుమానియు నించుక యోచించువాఁడు. ఇంతశక్తి యుండియు నించుకయు గర్వింపనెఱుఁగఁడు. ఒక్కనితోడను గలహించి యుండలేదు. ఆకాలంబున భృగ్వాశ్రమ మొకగొప్పవిద్యాపీఠముగ నుండెడిది. అందువలన నచటఁ బెక్కండ్రు విద్యార్థులు వసించుచుండువారలు. వారిలో నీతని కొక్కఁడును విరోధి లేకుండెను. ప్రతిదినంబును జదివినపాఠములందు సంశయముగలవారికి వేఱొకచోటఁగూర్చుండి సరసోదాహరణములతో నిస్సంశయముగ బోధించుచుండువాఁడు.

పాడ్యమి, అష్టమి, చతుర్దశి, పూర్ణిమ, అమావాస్య మొదలయిన యనధ్యయనదినంబులందు విద్యార్థు లందఱు నొక్కెడఁగూడి శాస్త్రీయవిషయములను గుఱించియు లౌకిక

విషయములనుగూర్చియు నుపన్యాసములు, విమర్శనలు, వాద ములు చేయుచుందురు. ఏకాలమునందును గడకటియుపన్యా సము వాని మాంధాత్రునిదే. అది ముగియునంతను విద్యార్థు లందఱు కదలక మంత్రముగ్ధులట్లుండువారు. బాలకులు వేద కర్తృ [illegible] కట్టర్థములు చదువుచుc గర్తృగుప్తి, కర్మగుప్తి, కాలగుప్తి, క్రియాగుప్తియుc గలశ్లోకములను సమన్వయించుట, యుక్తపూరణము, పదపూరణము, వాక్య పూరణము, సంఖ్యాపూరణము, సమస్యానిర్వహణము మొద లయిన చమత్కారములను సలుపుచుండువారు. అందుc బ్రథమవిజయము మంత్రికథానాయకునిదె యగుచుండెడిది. ఈ చెప్పినదంతయు నమ్మక యతిశయోక్తియని కొందరు త్రోసి వేయుపక్షమునc బ్రపంచకమే నిస్సార మనవలసివచ్చును. ఈ రాకొమరుc డిట్లు బుద్ధిపరిశ్రమముందే కాక దేహపరిశ్రమ మందు, శరలాఘవమునందు, లక్ష్యపరిజ్ఞానమునందు, శబ్ద వేదనమునందును అందెవేసినచేయి.

ఈవిద్యల కన్నింటికిc బరమాచార్యుcడు భృగుమహర్షి. అమ్మహనీయునను గ్రహవిశేషంబుచేతనే యీవిద్యలన్నియు నీతనికిc గరతలామలకములైనవి. అక్కాలంబున నీతనితోc గూడc బలువురు రాజపుత్రులు భృగుమహర్షివద్ద విలువిద్దె గఱచుచుండువారు. గదాయుద్ధ, ఖడ్గయుద్ధ, మల్లయుద్ధ, ద్వంద్వయుద్ధ తుములయుద్ధములందు గడిదీరి వారిలో నీ యౌవనాశ్వుcడుదండపిండమె నెగడెను. విలువిద్దె నేర్పు

రోజులలో నొకనాఁడు భృగుమహర్షియును కుమారుల నొక్కె-
టఁ గూడఁబెట్టి తాను ముందు నిలిచి యొకనిం బిలిచి,
'వత్సా! నన్నుఁ జూచుము. మీ సమాజమును జూచుము.
ముందున్న చెట్టును దానిపైన నున్న పక్షిని జూడు'మని
యనెను 'చూచితి'నన 'మే మందఱము నగపడుచుంటిమా?'
యని 'అగపడుచుంటి'రని యతఁడు వెండియుఁ బ్రత్యుత్తర
మీయ 'మంచిది వెనుకకుఁబొ'మ్మనె. ఇట్లందఱిని వరుసగఁ
బిలిచి యడుగ వారందఱు నిదేప్రకారము ప్రత్యుత్తరమిచ్చిరి.
తుదకు మాంధాతృని బిలిచి యట్లే యడుగ నతండు తుది
మాటకు సమాధానముగ "నాకుఁ జెట్టుమీఁద నున్న శకుం
తంబుతప్ప నన్యంబు కన్పించుటలే"దని పలికెను. అంత
నాగురుండు 'సెబాస్ కుమార! చిరంజీవ' యని మూపు
చఱచి విస్మయదనంబునఁ దలలు వాల్చినతక్కినవారిం గని
"కుమారులార! ప్రతిమానవునకు లక్ష్యపరిజ్ఞాన మత్యంతా
వశ్యకము. అది విలుకాండ్రకు మఱియు నావశ్యకము. లక్ష్య
పరిజ్ఞానము లేకున్నచో నెవఁడు నేపనియందును గృతార్థుండు
కాఁజాలఁడు. ఎద్దాని నాచరింపఁదలపెట్టితిమో దానియందు
మనమనోదృష్టుల నిగుడ్పవలయును. అట్లు చేయఁజాలనినాఁడు
తలపెట్టినకార్యము తలకెక్కింపఁజాలము. కానిం డిప్పటితో
నిది ముగియలేదుగదా! మఱియొకసారి చూచుకొందము.
ఇంక మీయిరవుల కరుగుఁ'డని వారిం బంపివైచి తానును
దనయిరవున కరిగెను.

* ఆచార్యుండు తజ్జ్ఞునకును బ్రాజ్ఞునకును సమముగనే విద్య గఱపును. ఒకని కున్నశక్తి నపహరింపఁడు. ఇంకొకనికి లేనిశక్తి నారోపింపఁడు. అయితే మట్టిముద్ద ప్రతిబింబమును గ్రహింపలేదు, స్ఫటికమణి గ్రహించును. ఈగ్రహణశక్తినిబట్టి యయ్యె మప్పుడు నతిమాత్రభేదము విధిలేక కలుగును. శక్తిలేకపోయి నను శిష్యుఁడు శ్రద్ధాళు వగునేని విసువుచెందక యుపాధ్యా యుఁ డొకసారికిబదులు పదిసారులైనను వానికి బోధింప వెను దీయఁడు. శ్రద్ధలేనివాని కెవ రేమిచేయుదురు ?

అనంతర మొకనాఁటిప్రాతఃకాలమున భృగుమహర్షి ధనుర్విద్యయందుఁ గృతహస్తుం డైనమాంధాతృని దనతోడ గంగానదికిఁ బిలిచికొని వెడలి వత్స ! మాంధాత ! ఆయుధ పరిశ్రమమునందు జితశ్రముండ వైననీకు దివ్యాస్త్రంబులను సప్రయోగోపసంహారముగ నీపవిత్రగంగాతరంగిణీతీరమున నుపదేశించి కృతకృత్యుండఁ గాఁదలంచితి. సావధానుండవగు మనుడు నతఁడు 'ధన్యోస్మి' యని యమ్మునియడుగుల దండా పతితుండై లేచి వార్చి యుదఙ్ముఖుండై చేతులు జోడించి నిలువ నయ్యాచార్యశిరోమణి యస్త్రాధిష్ఠానదేవతల క్షణ మాత్రంబు ధ్యానించి యవి ప్రసన్నంబు లగుడు నాశిష్యు నకు వరుసగ బ్రహ్మ నారాయణ పశుపతిదేవతాకంబు లైన

---

* వితరతి గురుః ప్రాజ్ఞే విద్యాం యథైవ తథా జడే
నచఖలు తయో ర్జ్ఞానే శక్తిం కరో త్యపహన్తి వా
భవతిహి పున ర్భూయాన్ భేదః ఫలంప్రతి త త్తథా
ప్రభవతి మణి ర్బింబగ్రాహే శుచి ర్న మృదాదయః.

యస్త్రంబులను, ఐంద్రాగ్నేయవారుణవాయవ్యాస్త్రంబులను మఱియు నితరాస్త్రంబులను బ్రయోగోపసంహారములతో నుపదేశించెను. అవగతంబగుట కావిద్యాస్నాతకుం డొక్క తూరి యయ్యస్త్రమంత్రముల నుచ్చరింపఁ దొడఁగనే యవి రూపుగొని తళతళ మెఱయుచు నెదుటఁ బ్రత్యక్షమై మా రొనర్చుకార్యం బెయ్యది యనియెను. అతం డాశ్చర్యచకితుండై స్మరించినపు డరుదెంచి మీ మీ సామర్థ్యంబులఁ బ్రకటింపుఁ డిప్పటికి మీ తావుల కరుగుండని నమస్కారపూర్వకముగ విడుపుతెలుప నవి యంతర్ధానంబు నొందినవి. పిదప నిట్లు సుదర్శనమంత్రం బాగురుం డుపదేశింప నతండు దానిని మరల స్మరించెను. శీఘ్రం బావిష్ణుదేవుని సుదర్శనంబు నట సాక్షాత్కరించి సమయంబున ననువర్తింతునని వచించి స్వస్థానంబునకుఁ జనెను. గురుకటాక్షకలితుల కసాధ్యము లుండునా? పిదప "గురువరా! భవదనుగ్రహంబుకల్మిచే నాజన్మంబు చరితార్థంబైనది. ఇంకను జెప్పఁదగువానిం జెప్పి యనుగ్రహింపుఁడీ" యని నృపతనయుండు పలుకఁ గుమారా! సకలము నెఱింగిననీకుఁ జెప్పఁదగిన దేముండును? అయిన నొకటి చెప్పెద. మఱువకుము. స్వల్పావసరంబుల నీయస్త్రంబుల నుపయోగింపకుము. భద్రము. పొద మిఁక రమ్మని యాతనితో నతండు నిజనివాసంబున కరిగెను.

పిమ్మట నొకనాఁడు ప్రొద్దుపోక కీ వినయభూషణుఁడు హిమాలయంబున ముంజపృష్ఠం బను ప్రదేశమున వంగదేశాధీశుం డైనవసుహోముం డనురాజు పత్నీసహితుం డై వసించు

చుండ నతనికడ కరిగెను. అంత నారాజర్షియు నతని సాదరముగఁ గూర్చుండ నునిచి కుమార ! ఆరోగ్యంబె నీకు నీజననీజనకులకును ? నీగురులు కుశలురె ? యని ప్రశ్నించెను. అందు కతండు సదుత్తరం బొసంగెను. ఆవల నిర్వుర కిట్లు సంభాషణము జరిగెను.

“ వత్స ! చిఱుతప్రాయంబునన సకలకళాకలాపంబు పుష్పహారంబట్లు కంఠగతం బొనర్చిననీవు కొమరుండ వగుట నీతల్లిదండ్రులు, శిష్యుండవగుట భృగూత్తముండును, బరిచయ లాభంబున నేమును నెంతయు సుకృతవంతులము. ముఖప్రీతి కిట్లంటినని భావింపకుము. యథార్థము వచించితిని. నీయట్టి వారు లోకమునం దరుదు. ”

“ మహాత్మా ! నాయం దొకయపూర్వమహత్త్వము నారోపించుచున్నారలు. నిజమునకుఁ బరులను మహత్త్వవంతులనుగఁ జూపుమహత్త్వము ప్రీతిస్ఫీతం బగుభవన్మనోముకురంబునకే గలదు. దాన మీ రట్లనుచుంటిరి; గాని నాయం దట్టి మహత్త్వ మేమియు లేదు. ”

“అదిగో, అదియే మహత్త్వము” -

“ లేదనుటయు మహత్త్వ మనినచో నాపల్కినది మరల నొకసారి నొక్కిచెప్పవలసి యుండును. ”

“ మంచిది. పలుకవలసినరీతిం బలికితివి. దాన నున్న మహిమ పోదుగదా ! ”

అత్తఱి నటునిటుఁజూచుచు మాంధాత, తత్కుటీరమునం దొక్కెడ నిడుపాటివిల్లును, అమ్ములకట్టను గాంచి, ఋషి

వరా! ఆవిల్లమ్ము లెవరివి? అవి యట్లుండఁ గతంబేమి? యని యడుగ నతం డిట్లనియె.

"కుమార! సరిగ స్మరణకుఁ దెచ్చితివి. దానివృత్తాంతము తెల్పెద వినుము. తొల్లి మావృద్ధప్రపితామహుండు మాకాంతునిగుఱించి తపంబొనర్చి ప్రసన్నుండైన యాదేవునివలన వానిం బడసెను. అజగవాస్థినిర్మితంబగుట 'ఆజగవం' బని తద్ధనువునకుఁ బేరు. ఆయమ్ములు శృంగోద్భవములు, నక్షయములు. అమ్మహానీయు ననంతరమున మాయింట దానిం బూనునాథుండు లేమి నప్పటిపెద్దలు దేవదత్తం బగుట దేవసమంబుగఁ బూజించుచువచ్చిరి. పిదప నేఁబుట్టి పెరిగి వానినుపయోగించుచుంటి. ఇట కరుదెంచి వాని నటుంచితి. బహుకాలముగ నక్కార్ముకశరమ్ముల నసాధారణతేజస్సత్త్వసంపన్నునకు వశమొనర్ప సంకల్పించితి. ఇదివఱకుఁ దాదృశపురుషుండు తటస్థింపమి నాసంకల్పము తీఱలేదు. నేఁడు మాసుకృతవశంబున నిట కరుదెంచితివి. గాన నీకు దివ్యాస్త్రసాంప్రదాయం బెఱింగించి భృగుమానిచరితార్థుండయ్యె. వీని నీవశమొనర్చియేఁ గృతకృత్యుండ నగుదు. అవియు సదృశాశ్రయలాభంబుతోఁ దేజస్వంతమ్ములై వెలయు" ఇట్లని దిగ్గునలేచి వానిం దెచ్చి తదధిష్ఠానదేవతకు నతులొనర్చి యిఁక మీ రీకుమారవరేణ్యునిచే, సమరవిజయంబు సంపాదించుచుఁ జిరకాలము మన్నింపఁబడుదురుగాక యని ధనువును మాంధాతృభుజకోటిని స్వయముగ నలంకరించుచుండెను. వానిఁ దటఃకున నందుకొని చాలులెం డిక్కార్యంబు తా మొనర్పవలయునే; చేతి కిచ్చినం

జాలదా! యనుచు నతండు సరిగ సపరించుకొని వృద్ధసందర్శ
నం బూరక పోలేదు. అపూర్వవస్తులాభంబు సమకూరె.
ఎంతయు ధన్యుండ ననిపల్కి కొంతతడ వుండి సెలవొసంగుడు
ప్రొద్దయ్యె, జనకులు నారాకకుఁ గాచియుందురు, పోయి
వచ్చెద ననియమ్మహితునియడుగుల వ్రాలి యతండు సుఖీభవ
యనిదీవింప నటనుండి కదలి నిజనివాసంబునకుఁ జనుదెంచెను.

ఐదవ ప్రకరణము.

:o:

కొన్ని దినములు గతించినపిమ్మట వృద్ధరాజునకు
క్రమంబుగ జరాభారమ్ముచే శరీరదార్ఢ్యము సన్నగిలుచుండ
మఱియొకవంక శ్వాసకాసలు పొడసూపి రోజులవరుసగ స్థాన
బలము సంపాదించికొని జ్వరమును దోడుగా వాతేనిని బడక
విడువనీకుండ నధికారము చెలాయించుచు నంతకంతకు క్షీణిం
పఁజేయుచుండెను. రాణియు జరారుజాక్రాంతయై యొక్కొక
నాఁడు లేచియు లేవకయుఁ గాలముగడపుచుండెను. ఆప్రొద్దు
లలోఁ బుత్రుండు మాంధాత, మాతాపితరుల కనుకూలోప
చారములు సలుపుచు నహర్నిశంబులు పజ్జఁబాయక వారి
వద్దనే వసించుచుండెను. ఇట్లుండ నొకనాఁ డాకస్మికముగ నా
యగ్రహారవాసులకు దస్యూపద్రవము తటస్థమయ్యెను.

ఏమి తపోధనులధన మపహరింపవచ్చి రాదస్యులు ? అని యడుగకుండు.

ఆదుండగీండ్రులకు ధనాభిలాషకంటె ద్విజజనపీడనాభిలాష మెండు.

పూర్వము సూర్యచంద్రవంశజు లైనపార్థివపుత్రులు పలువురు భరింపరాని పాపకార్యము లొనర్చి ప్రజాహితైకతత్పరు లైనతమతండ్రులచే సకుటుంబపరివారముగ దూరదేశములకుం దఱుమంబడిరి. ఏకాలమందైనం గానిండు. అధికారము, అవివేకము, ఐశ్వర్యము, అభినవయౌవనము నీనాల్గు నుపద్రవము లేక యూరకపోవు- చూడుండు !!

అట్లు తఱిమివేయంబడినరాకొమరులు పశ్చిమ, పశ్చిమోత్తరప్రాంతములందు వాసముచేయు ననాగరకులతో నేకీభవించి స్వజాతివిపరీతాచారముల శీలించుచు రక్తమాంసముల కలవాటుపడి యుక్తాయుక్తముల మఱచి యిచ్ఛమై ప్రవర్తించుచుం దమ్ముం దఱిమినతమతండ్రులకుం దత్పక్షీయులకుం బీడ గావింపనెంచి యాయాదేశములను సమయముచూచుకొని సపరివారముగ నేంగి ధ్వంసముచేయుచు దౌర్జన్యవిలాసములతోం దాండవమాడుచుండువారు. తదనంతరము తత్సంతానమ్ములు, తండ్రులయాచారములన యతినిష్ఠతో నిర్వహించిరి. ఆయాచారము క్రమముగ వారిరక్తముతో సమానముగం దత్సంతతికిం బారంపరికమై వెలసెను. ఏతాదృశాచారశీల మైన వ్రాత్యరాజన్యసంకీర్ణసంతానము లోకనికిం బమండ్రిగాం జిర కాలము వర్ధిల్లి చీడపురుంగు తెఱయట్లు భరతవర్షమునం బలు

త్రావుల నలముకొని ప్రజలను బలుతెఱఁగుల బాధించు చుండెను. ఇట్లు బాధించుచుండఁగిండ్రి నప్పటినాగరికులు దస్యు లని పిలుచుచుండిరి. ఈదస్యుదుర్గంధములు భరతవర్షమున సురాజసురభిసమీరణంబులు సన్నగిలినపుడెల్ల నుదీచ్యపర్వ తాంతరములనుండియు, హిమాలయంపు లోయలనుండియుఁ, బశ్చిమతీరగర్తములనుండియు, వింధ్యాచలగుహాముఖమ్ముల నుండియు, దండకాటవీనికుంజములనుండియు, గుప్పున వ్యాపిం చుచుండెడివి. ఈతెఱువాటుమూఁక లక్కాలంబునఁ దమ్ముఁ దఱిమివేయుదక్షుం డైనధరణీశుండు కఱవగుట వరపురగ్రామ ఖర్వటఖేటములఁ జొచ్చి యిచ్చవచ్చినట్లెల్ల విధ్వంసమొన ర్చుచు నష్టపడినజనుల హతులఁ గావించుచు స్త్రీజనమ్ముల మానంబులు మునిజనంబులప్రాణంబులు చూరగొనుచు విచ్చలవిడిఁ దిరుగుచుండెను. అట్టియుపద్రవమే యీమునిప ల్లియ కిపుడు తటస్థించినది. ఒక్కక్షణములో నచటియాశ్రి మంబు లన్నియు మాంసాశ్రయంబు లైనవి. హోమకుండ ములు మూత్రకుండము లైనవి. కుటీరములు కూలినవి. చప్ప రములు నదమదము లైనవి. అంత నాపల్లినివాసులు 'అయ్యో! చస్తిమి, చస్తిమి, సర్వనాశన'మనుచు, బొబ్బలుపెట్టసాగిరి.

అత్తఱి వినోదంబునకు జింకబుడుతకుఁ జేఱితో నివ్వరి ధాన్యంబు తినిపించుచు జనకుచెంతనే యాసీనుం డయిన మాంధాత్రుం డాబొబ్బలు చెవులఁబడుడుఁ జేత విల్లుఁబూని చివాలున సగములేచి తండ్రివదనంబు దిలకించి సంకోచ ముతో మరల నాసీనుం డగుచుండ యువనాశ్వుండును, దండ్రీ!

ఏమది? ఏదో యనర్థము కలిగినట్లున్నది చూడు — (మొఱల
నఱపులు విని) అదిగో మ్రుచ్చుమూఁక యంట! వేగ విల్లమ్ములు
గొని పొమ్ము నాయనా! అయ్యో, పసికూనను బంపవలసి
వచ్చెనే. నా కీయశక్తత యిప్పుడే కలుగవలెనా! యని
మూల్గుచుఁ గానిమ్ము భగవానుఁడే కాపాడును. తడవుసేయక
పోయిరమ్ము తండ్రీ! యనఁగ నక్కుమారుఁడు భీతిలేదు,
తమ కేమైన... అనిసంశయభావముతోఁ బల్కుచుండ వర్ధ
కితో వృద్ధరాజు — తనయా! క్షత్రియుల కాత్మరక్షణము
కన్న నార్తరక్షణ మవశ్యకర్తవ్యము. అందు ద్విజరక్షణము
వేఱ చెప్పఁబనిలేదు. మన మొరుల రక్షింప మనలను మాధ
వుండు రక్షించు. ప్రకృతము మాకుఁ గావలసిన యుపచార
మేదియు లేదు. పోయిరమ్ము జయమగునని వీఁపునిమురఁ
దట్టెను. తోడనే యాశూరశిరోమణి నూతనకాంతి నంద
మగునాననంబున జనకులచరణధూళి ధరియించి యొక్క
యుదుటున నావలకుం జని యిటునటుఁ జూచి, పల్లె
కావలఁ బరిశ్రమసలుపు బాలభటసంఘముఁ బిలువఁదలఁ
చియుఁ బదుగు రేల నేన యాతస్కరులముష్కర మడంచు
వాఁడ నని కలకలంబు వినవచ్చుదెసకు శీఘ్రము చని
సరోవరంబుఁ గలఁచుగజయూథమ ట్లుండుదస్యుయూథంబు
గాంచి విల్లు మ్రోయించి శృంగనిర్మితశరమ్ములఁ దొడిగి,
యయిదు, పది, యీవరుస నొక్కుమ్మడి వైవ నవి తలలను
వీఁపులను, ఱొమ్ములను దాఁకి దూసికొనిపోవ వాండ్రు
చేతితోఁ ద్రోసిన ట్లాబాణవేగమున నేలఁగూలి మరల లేచి

తోఁకత్రొక్కిన తాఁచులట్లు మండిపడి విల్లమ్ములు విఱచివేయ నెంచి తన్ను ముట్టవచ్చుచుండనతండు చక్రంబుకరణి గిఱ్ఱునఁదిరుగుచు నంపజల్లు కురిపింపవాండ్రు నాఘాటికి దరికి రాలేక దూరమరిగి తూలను, లాఁకలను విసరసాగిరి. ఆతగుణంబున నీయుక్తి చతురుఁడు భుజమూలములందు మోచేతులందు మణిబంధమందు నంగుళులయందు గుఱితప్పక కఱకునారసముల నొప్పింప వికలులై యక్కార్యంబునకు స్వస్తిచెప్పి మరల వాండ్రందఱు నొక్కుమ్మడి మీఁదఁగవియరా నాధీరుఁడు నత్యుత్సాహంబుతో వారి నందఱిని ముందువచ్చిన ముందుకు వెనుక వచ్చిన వెనుకకుఁ, బ్రక్కకు వచ్చినఁబ్రక్కకుఁ గీలుబొమ్మవలె గిరగిరఁ దిరుగుచు దశముఖములు, సహస్రలోచనములు నున్నచందమునఁగడుజాగరూకుఁడై మెలఁగుచు సవ్యాపసవ్యముల శరముల నిగుడ్చుచుఁ బింజ రేగఁగొట్టుచు వీర విహారము సలుప నెఱకులాడు కఱకునారసమ్ముల కోర్వలేక, ఇఁక రండిరా పోదము. ఈ రాచవాఁడు చూపులకుఁ జిన్నవాఁడైనను జేఁతలకు ఘోరవరుల మీఱియుండె. వీని నారసములు మనల మ్రింగవచ్చిన మృత్యుదేవతచేతులనఁగ నాకు వెఱపు గొలుపుచున్నవి. ఇంక క్షణమూరకున్న నుసురులు మనకు దక్కవు. రండు. వీనిపస మఱియొకసారి పట్టింతము. ఇట్లని యాగదాసులు పరస్పరము సంప్రతించుకొనుచు శరీరములు చిగిర్చినమోదుగులట్లు మెఱయఁ బలాయనమంత్రమును బఠింపఁదొడఁగిరి.

ఇట్లుండ నింతకుమున్న గంగాతరంగిణిం గన్నులుమూసి కొని జపముచేయుజన్నిగట్టులు, పల్లె కావలఁ బ్రాఁబల్కు-లావర్తించుభూసురకుమారులు, పరిశ్రమసలుపు పార్థివపుత్రులు, పాఠముల నేర్పునుపాధ్యాయులు, సమిత్కుశఫలాహరణంబున కరిగినశిష్యులు సీతస్కరకోలాహలంబు నాకర్ణించి యుద్దెసకు సిగముడులు వీడ, జందెములు జాఱఁ, గట్టుపుట్టములు కాళ్ళ కడ్డుదవుల సత్వాతురతఁ బరుగిడి వచ్చుచుండిరి.

ఇట్లు వారందఱు వచ్చునంతలో సీదొంగమూఁక, నిలువుఁడు శౌర్యహీనులై చనకుఁడు ; చూపుఁడు మీపటిమ ననుచుఁ బౌరుషపుమాట లాడునవనీశకుమారు నవలోకింపకయె విసురునఁ బాఱిపోయెను అం దొకదొంగ, యాపౌరుషపుమాటలకుఁ గోపించి పొదమాటునఁ బొంచియుండి, అంతయు నిర్మాక్షికమయ్యెననుచు నటునిటుఁ జూచుచు నూపిరిపుచ్చుకొను మాంధాతృనిపై నొకఱాతిని గొని బలముకొలఁది విసరిపాఱుచుండెను. అంతలో వెనుకనుండి 'ప్రమాదము, తొలఁగు, తొలఁగు' మను కేకలు వినవచ్చుడుఁ బ్రక్కకు దాటునతని కణతపట్టున నాఱాయి రివ్వునవచ్చి బిట్టుదాఁకెను. అయ్యది ప్రాణపదంబగుట నాదెబ్బకుఁ దెలివితప్పఁ గ్రిందఁబడునాసుకుమారుని భృగుమౌని యొక్కయూపునవచ్చి పడనీక పట్టుకొని యాసీనుండై మెల్లగఁ దొడలపైఁ జేర్చి శిలాఘాతమున జేవురించిన శిరఃపార్శ్వమును జూచి కన్నీరుగార్చెను. సన్నికర్షమహాత్మ్యమిట్టిది. అది విరక్తులనుసైత మనురక్తులఁ జేయును. ఇతఁడు పుట్టినది యువనాశ్వగర్భమందైనను బెరిగినది భృగుమౌనిచేతులందే.

అయ్యెడఁ గూడినమునిముఖ్యు లందఱు మూర్ఛమునింగిన మాంధాతృని జూచి "అయ్యో! యెంతప్రమాదము! యెంత యనిష్టము! ఎంతహాని! (శరీరమును, ధాతువులను, శ్వాసములను బరీక్షించుచు) 'గుంపునంతను బాఱఁదోలి కొంచెమైనను గాసిచెందనివాని కాచోరహతకుఁడు చివర కెంతచేసె" ననియిట్లు పల్కుచుఁ దోఁచిన యుపచారములు సలుప నారంభించిరి.

"అస్మద్రక్షణము గోరి యావంతయు జంకులేక యసువులఁ గసవుసమముచేసి యొక్కరుండ యారక్కసులపైఁ గవిసి, తిరిగిచూడనీక తఱిమివైచెనే!! ఆహా! ఎంతసాహసము!! ఎంతధైర్యము!! ఎంతశౌర్యము!! ఎంతనేర్పు!! ఇట్టివాఁడీలోకంబున 'న భూతో న భవిష్యతి'. ముందీకుమారునిపాలనంబునఁ బ్రజలెల్లరు పరమానందపూర్ణులగుట నిశ్చయము. నేఁడు మాశరీరములు చెక్కుచెదరకుండఁ గాపాడిన యీసాహసికున కేయుపకార మొనర్చిన, హిత మొనర్చినవార మగుదుము? (కొంచె మాలోచించి) ముందు కదనరంగముల గాసి కలుగకుండ నితనిశరీరమున కమృతరసలేపము వెట్టిన నది యభేద్య కవచంబై వెలయు" నని భృగుమహర్షి యాలోచనముఖంబుగాఁ బల్కుటయు నచటిపెద్దలు "అగు నిది యున్న దేంద్ర నందనున కత్యంతావశ్యక" మనినుడివిరి. అంత నతం డింక నాలసింపరాదని శిష్యునొక్కనిం జేరఁబిలిచి తనముందులయుడుపంబు తేరఁబనిచి వానిచేత నప్పుడ పదిమందిపరివారముతోఁ గొనితేఁబడినదాని నందుకొని యం దున్నరసఘుటిక నొకదానిం

దీసి నీటఁగలిపి తద్రసంబు తచ్ఛరీరంబునం జంతటఁ బూ
యుంచి పీడాపరిహారంబుగ నారాయణకవచంబు రక్షసేస్తు
చుండునంతలో శ్రమతీర నిద్రించి మేల్కాంచినట్లతండు కన్నులు
నులుపుకొనుచుఁ జివ్వాలున లేచి కూర్చుండి గురుకుల
నుపాధ్యాయబృందము, చుట్టు ద్విజవర్గము, సహపాఠిగణము
గోచరింపఁ దటాలున లేచి గురువులకు సాష్టాంగ మొఱఁగి శరీ
రంబున రసలేపంబు గని యేదో మహాపరాధమును గావించి
నట్లు సిగ్గుమెయి శిరము వంచి, 'ఆర్యులారా! క్షమింపుఁ'
డని చేతులు జోడించిపల్కెను.

ఆపల్కులు విని యతని యణఁకువ కెంతయు నాత్మ
నలరి ముఖములఁ జిఱునగవు మెఱయ వారిట్లనిరి.

"అగును. మా కెఱుకలేకుండ నేకాకివై దస్యుబృంద
మును దఱిమివైచి యపరాధమొనర్చితి. దానిని క్షమింపవల
యునో! కానిమ్ము నీప్రార్థనతో క్షమించితిమి. కుమార!
నీవు క్షణమూరకున్న నిమ్మునిపల్లె మృత్యుదేవతావిహారస్థాన
మయ్యెడిది. ఆదుర్దశ తొలఁగించితివి. సంతోషించుటకు బదు
లిందు క్షమింపఁదగిన దేమికలదు? దేహమున కొకింతయు శ్రమ
లేక సుఖమున్నదె?"

మాంధాత:- పూజ్యపాదుల రగుమీచే నుపచారంబులు గొని
ననా చేసినఘనకార్య మేమి కలదు? ఒకవేళఁ గలిగె
ననుకొందురేని మీపెంచినపైరు మీకొదిగిన దనుఁ
డంతియు. భవదారచితరసలేపంబుతో నాదేహంబు

తొల్లిటికన్న దృఢతరమైయున్నది. మత్కృతి యల్పము తత్ఫల మధికము.

గురువులు:- అల్లకానిమ్ము. ఎమట నిమ్ము పొచ్చుట యనుచితంబు. ఈగురువరు ననుగ్రహించినరసలేపంబుబల్మి నీశరీరంబు నేయాఘాతంబు నొంపఁజాలదు. సుఖమగుము.

పిమ్మట భృగుసత్తముండు వత్సా! చాలఁబొద్దగుట వృద్ధులు నీరాక కెదురుచూచుచుందురు. నీవును గడుబడలి యున్నాఁడవు. ఇంటి కరిగి యించుక విశ్రాంతి గొనుమని యానతీయ నతండును వయస్యపరివృతుండై వెడలెను. తక్కిన వారును, దదీయగుణశీలంబులను వర్ణించుకొనుచుఁ దమయిరవుల కరిగిరి.

నిరుపమానబలపౌరుషములందును, అభినవమేధాసంపత్తి యందును, అనూనవిజ్ఞానవైదగ్ధ్యములందును, అప్రతిమరూప సౌశీల్యములందును, ఆదర్శప్రాయుండైనయక్కుమారునిగుణ సౌరభంబు లదిమొదల లధికంబుగఁ గొండలు గుట్టలు నడవులు నదులు నతిక్రమించి ప్రజాసముదయముఁ జొచ్చి గుబాళింపఁదొడఁ గెను. ఆశుభదినములలో మహీతలమునం దంతట నధికైశ్వర్య సంపన్నుండని సుప్రతిష్ఠగాంచినపశ్చిమసముద్రతీరస్థకుశస్థలీపురీ శుండు పాశ్చాత్యఖండచక్రవర్తియు నగు శశిబిందుమహారాజు నిజసంతానమున కంతకు జన్మంబుచేతను, చారుతర సౌందర్య సౌశీల్యాద్యాభిజాత్యగుణసంపత్తిచేతను, బ్రధానమైన బంధుమతిని మాంధాతృని కొసంగి యాప్తుండు కాఁదలంచి యొక

నాఁడు నిజసంకల్పంబు నొకమహర్షిమూలమున యువనాశ్వ మహీశునకు నెఱుకపఱచెను. యువనాశ్వుండు నది విని శశి బిందునంతవానితో వియ్యమొందఁగల్గినందుల కెంతయు సంత సించెను. ఆదేసమయంబున నాతనివిప్రజలు ప్రతినిధులమూల మునఁ గుమారునకుఁ బట్టంబుగట్టుఁడని విన్నవింప నారంభిం చిరి. ఏతాదృశశుభకాలంబున నారాజదంపతులు దౌర్భాగ్య వశంబునఁ దనయునిశుభశోభనంబులు చూడకయ దివికేగవలసి వచ్చెను.

లోకంబునఁ బుత్రవంతులు తమపుత్రులు పెరిగి పెద్దలై విద్యాబుద్ధుల విలసిల్లి పేరుప్రతిష్ఠలఁ బడసి పుత్రవంతులై సాటివారిలో శ్రేష్ఠుండై యుండఁ జూచి సంతసింప వాంఛిం తురు. పాప మీదంపతులు తద్వాంఛ పూర్తిగఁ దీరకయ తీఱవలసినవారైరి. భవితవ్య మటులుండ నెవ రేమిచేయు దురు ? విచారకర మైనయివార్త విని ప్రతిష్ఠానపురంబు నుండి యువనాశ్వునిచెలియలు మఱందియు నయోధ్య నుండి యితరబంధువులు సుమంత్రాదిసచివులు పౌరప్రము ఖులు నిటకరుదెంచి మాంధాతృ నాదరించి పితృమేధంబు సల క్షణంబుగ జరిగినవెనుక భృగుమానివచనానుసారముగ నతని నావత్సర మయ్యెడనె యునుప నియ్యకొని నిజనివాసముల కరిగిరి.

ఆఱవ ప్రకరణము.

———:౦:———

తరువాత సంవత్సరాంతమునకు సరిగ సపరివారుండై పౌరప్రముఖసామంతప్రభువులతో భృగ్వాశ్రమంబునకుఁ జనుదెంచి యయ్యాశ్రమవాసులకుఁ బీడ కలుగకుండ దానికవ్వల నందఱ విడియించి తాను నాలవనాఁడు నిజనివాసమున వగపు మొగముతో నేకాంతముగ నాసీనుండైన మాంధాతృనకుఁ గాన్పించుకొని యుక్కుమీరు నిల్లు సమాశ్వాసపురస్సరముగ మెల్లగఁ బ్రబోధించెను.

తండ్రీ ! మాంధాత !

ఉ. ఆకుమఱుంగుపిందెవలె హాయిగఁ బ్రొద్దెటువృత్తి గ్రుంకునో
వీఁకమెయి న్విచారమును వీడి సుఖంబుగ నుండురోజు లి
ట్లాకమనీయభాగ్యమును నందఁగనీయక పెద్దఁజేసె ని
న్నాకమలాసనుండిటులనారటమొందక ధైర్యమూనుమీ.

ఉ. మాధవుఁ డిచ్చ్సిచ్చినకుమారుఁ గుమారసమోరువిక్రము
న్భూధవరాజి నేలఁదగుపోడిమి కల్గి సమస్తసత్కళా
యూథనిధానమై వినయమొప్పెడువానిని జూచుకొంచు ని
ర్బాధముగాఁగనుండఁదగుభాగ్యముగాంచరువృద్ధదంపతుల్

ఉ. చేయునదేమి?. వారికయి చింతయొనర్పకు తాపమాను, లే
'పోయినవారలన్మఱచి ముందటికార్యము లాచరింపఁగాఁ
బోయెడు'రీతి లోకమునఁ బొందయియున్నది యేమునట్టులే
పోయినవారివెంటఁ బడి పోవరుగా జను లేయుగంబునన్
నాయకపట్టమూని జననాథులు మెచ్చఁగ నేలుమీభువిన్.

చ. జనులు సుఖంబుకల్గఁ దముఁ జక్కఁగ నేలుచు శాంద్రకీర్తిగా
వని మనుపార నమ్మి భవదాగమనం బెదఁ గోరి వేచుకో
దినములు పుచ్చుచుండి రయదేవ మదీయాధ్యాపుఁ బారము
ఖ్యులఁ ! ఘనగుణరాజసంతతియుఁ గన్గొన వచ్చిరి మా
మానసంగుణా.

ఏతత్ప్రబోధంబు విని మాంధాతృండు మానసంబునఁ గదిరిన దుఃఖభారమును దీర్ఘనిశ్శ్వాసముతో దిగఁద్రోచి, "మంచిది. మహాత్మా! తండ్రివరుసఁ బ్రేమించు మీ దక్షత కల్గ మా కేకొదవ యొదవు? మీ వచించినట్లు గానిండు. కర్తవ్యమునకుఁ గడంగుదు. ఇట్లని తటాలున లేచి నిలచెను. అప్పల్కులు విని సంతసిల్లి సుమంత్రుఁడు నిలచిన నృపతనయుని మధురదర్శనమునకు ముగ్ధుండై తమకంబు నిలుపలేక తనయునట్లు దగ్గఱ దీసి తన బాహువులఁ బెనవైచి కౌఁగిలించికొని శిరం బాఘ్రాణించెను. ఆకుమారుండు నాతని చేతుల నడుమ నల్లే యొదిగియుండెను. మఱుక్షణమున నాయిరువురుఁ గనుకొలకులఁ దుడిచికొనుచు విడివడిరి. పిదప నాప్రధానామాత్యుఁడు భృగుమౌని దర్శింప నటనుండి వెడలిపోయెను.

నాఁటి రేయి యేకాంతమున భృగుమహర్షి మాంధాతృన కిట్లుపదేశించెను.

వత్సా! రాజ్యంబు రజ్జునిర్మితముగాని బంధనము. అట్టి నిర్బంధమునకు నిన్నధీనుఁ జేయుచున్నారము. ఇంతవఱకు నేనిర్బంధము లేక యిచ్చమెయి నీయీడుబాలకులతో సమముగఁ జరించితివి. ఇఁకముందట్లు చరింపఁజనదు. అంగ

రక్షకు లంటియుండఁ బరిచారకులు తెరువుమాపఁ గుశలచింత
కులు విశదీకరించిన విధమున వర్తింపుచుండవలయును. రాజున
కవగ్రహంబులు చెందును. ఆపదలు దాపున నుండును. ఎన్ని
యాపదలు ప్రాపించినను వాని నన్నిటిని వారించికొనుచు
స్వసుఖనిరభిలాషియై కష్టనిష్ఠురముల కోర్చి దండ్యుల దండిం
చుచు నదండ్యులఁ గాపాడుచు నుచితరీతిసరిగొనుచుఁ దద్వి
త్తంబు ప్రజాసౌకర్యములకె వెచ్చించుచుఁ బరిపాటితోడఁ
బ్రజలను పాలించుట పార్థివునకుఁ బరిత్యజింపరాని పరమ
ధర్మము. ఎంతకువలయరంజకుండైనను రాజు లోకదృష్టికి
దోషాకరుండె. కాకయు ధరణీశునకు సందర్భవశమునఁగాని
దాక్షిణ్యవశమునఁగాని దోసములు దొరలక మానవు. దోస
ములు దొర్లునని దొరతనముమాని వనమున కరుగుట జననాథు
నకు సలుపరానిపని. ఎవ్వనికేనియు స్వీయధర్మము జారవిడువ
రాదు. విడిచిన వాన లోకమునకు మర్యాద చెడి చేడ్పాటు
వాటిల్లును. అందు జననాథుండు ప్రవర్తకుండగుట సకల
ధర్మంబు లాతని నాశ్రయించియుండును అతండు. ధర్మమూర్తి
యై ప్రజలధర్మము తప్పకుండఁ బాలింపవలయును. కావున
నృపాలుండు స్వధర్మమును నిర్వహింపక యరణ్యవాసమును
వాంఛించుట కేవలము కానిపని. పటిష్ఠుండైనపరిపాలకుండు
లేకున్న వర్ణాశ్రమాచారధర్మములవరుస తప్పి దురాచార దుర్వ
ర్తనములతోఁ బ్రజలు రుజాపీడితు లయ్యెదరు. కావలసినరక్ష
ణము లేక కృషివాణిజ్యములు కూలిపోవును. పరిశ్రములు
పాటుతప్పును. కళలు కడముట్టును. చదువులు సన్నగిల్లును.

బలవంతుఁడు ప్రభువగును. నోరుకలవానిద రాజ్యమగును. న్యాయాన్యాయవిచక్షణత, సదసద్వివేకము, కర్తవ్యాకర్తవ్య విచారము నడుగంటును. సోమరితనము సామ్రాజ్యమేలు. క్రమముగ దేశమున ఢామడామరము లేర్పడి తుదకుఁ బ్రజానాశమేర్పడును. దాన ధరణీశుండు ధీమంతుఁడై వృద్ధామాత్యుల మంత్రింబుగాని యుద్దేశపూర్వకము లైనదోసములకుఁ దావోసంగక సందర్భవశంబున సంభవించుదోసఁగుల దానధర్మములతోఁ బోలఁగించుకొనుచు నీతిఁదప్పక ప్రజలఁ బాలింపవలయును గాని యెలుకలకై యింటికిఁ జిచ్చుపెట్టికొనఁ జూతురే! కోసలమహీప్రజ లెల్లరు నీవు పట్టాభిషిక్తుండగుట కతికుతూహలపడుచున్నారలు. ప్రజాకుతూహలంబు తీర్చుట మనకుఁ బ్రధానకర్తవ్యము. ప్రజారంజకుం డైనరాజు బహుకాలము పుడమినేలును. శత్రుభయ మొకింతయుం గలుగదు. ప్రజాసేవకై భార్యను విడిచినను పాపమంటదు. ప్రజాసేవ నెన్నటికిని బరిత్యజింపవని నమ్ముచున్నాఁడ. సకలశాస్త్రంబులు శిక్షించిననీకు సలుపఁదగినయుపదేశ మేదియు లేదు. అయినను మమకారం బొకటి యొకింతయుపదేశింప మమ్ముఁ బ్రేరేచుచున్నయది. దురాత్ములకు గురూపదేశంబులు పాములకుఁ బాలలీల దోషావహంబు లగును. సదాత్ములకు సమున్నతి కల్గించును. వికటదర్పణమునఁ బ్రతిబింబము విరూపమై గాన్పించునట్లు వికటహృదయులం దుపదిష్టపదార్థములు విపరీతములుగనే తోఁచును. యౌవనముకూడఁ దోడైనచో వారియజ్ఞతనుగుఱించి హెచ్చుగఁ దెల్పఁబనిలేదు. యౌవన మది యంధ

కారసదృశము. అంధకారము చౌర్యమునకువలెఁ జాపల్యము నకు శరణ్యము. చపలుల చెవులు వడిఁదిరుగు చక్రము చందమున వృద్ధులు పచించు విషయముల దరిఁ జేరనీయవు. పడుచుఁదనపుటొడుదుడుకు లెఱుంగని నీయట్టి సరళాత్ములె యుపదేశార్హులు. మున్ముందు మూర్ధాభిషిక్తుండు ముగ్ధాత్ముండు గాక జితేంద్రియుండు కావలయు. ఇచ్ఛ మెయి మెలఁగుచుండిన లోకము మెచ్చనేరదు. అతం డొరుల సచ్చరితులఁ జేయఁదగిన యాదర్శపురుషుండు. అజ్ఞున కుండుకంచెయే చేను మేసినఁ గలదె బ్రతుకు? ఎవరెద్దానిఁ దెల్పినను నేర్పడఁ జెవి యొగ్గి వినవలయునగాని వినినంతన వేగపడరాదు. నిదానంబు సకలకార్యసంధానకంబు. నాస్తికత్వంబు కలిగి ముక్కునఁ గోపంబు పెట్టికొని మాఱుమాటాడుచు స్తిమితుండుగాక యెద్దానికిని దీర్ఘాలోచనంబు సలుపుచుఁ దగువారికి దర్శనంబీయక జడాత్ముండై యిచ్ఛకపుమాటలకుఁ బరవశుం డగుచు ఘనకార్యంబుల నొక్కరుండ యాలోచించుచు నస్తవ్యస్తులతో నర్థానర్థ విచారము కావించుచు నిశ్చితకార్యముల నెఱవేర్పఁబూనక, మంత్రరక్షణ మొనర్పక, ప్రకృతుల కామోదంబుగలుగ శుభశోభనంబులు సలుపక, యేమహనీయు లరుదెంచినను నాసనంబు విడిచి యెదురేగి యాదరింపక, తనకంటె నితరదైవంబు లేఁడని స్వాతిశయదురభిమానములతో విఱ్ఱవీఁగువసుమతీశుండు తుదకు నలువురియందును పీటేఁడి యగునుగాన నీవు నేత * చ్చతుర్దశ

* నాస్తిక్య మనృతం క్రోధః ప్రమాదో దీర్ఘసూత్రతా। అదర్శనం జ్ఞానవతా మాలస్యం పంచవృత్తితా। ఏకచింతన మర్థానా మనర్థజ్ఞైశ్చ

దోషంబుల కెడమీయక దూరదృష్టికలిగి ♦ యష్టకర్మముల నిష్టంబుతో నిర్వర్తింపఁజేయుచు సమయోచితముగ సామ దాన, భేద, దండ, మంత్రౌషధేంద్రజాలము లనుసప్తోపాయ ములఁ బ్రవర్తింపఁజేయుచుఁ దాల్మితో ధరణీపరిపాలనంబు నిర్వంచనముగ నెఱవేర్చుచుఁ బ్రజాదరంబునకుఁ బాత్రుఁడ వగును. లేనిపోనితగవులు కల్పించి తప్పులు దిద్దఁబో వుట పెద్దరికమనియు, వేడుకలయెడ నాసక్తిచూపుట రసి కతయనియుఁ దప్పులుపట్టుట తెలివితేటలనియు, నన్నృతమాడ నేర్చుట పాండిత్యమనియు, దుర్వ్యసనపరిచయము విలాస మనియు, వృద్ధవచననిరాసము పరులపలుకులు వినకుండుట యనియు, నవమానసహిష్ణుత యోర్మియనియు, నుచ్ఛృం ఖలవర్తనము స్వాతంత్ర్యమనియుఁ, జపలత్వ ముత్సాహ మనియు, ముఖప్రీతివచనములు యశస్సనియు, గురువృద్ధబం ధువులు చూచుచుండఁ గొంకుసంకోచములు లేక యనాచార ములు సలుపుట ధీరతయనియు; భృత్యులకు లోఁబడి వర్తిలుట సుఖసేవ్యతయనియు; దేవగురుద్విజదూషణము మహాత్వ మనియు ననమానస్నేహము సర్వసమత్వమనియు, వ్యభిచా రంబు పురుషార్థమనియుఁ దలంచుట స్థూలబుద్ధులలక్షణము. పరోపకారద్వేషంబుతో స్వప్రయోజనంబు నిర్వర్తించుకొను

చింతనం । నిశ్చితానా మనారంభో మంత్రస్యాపరిరక్షణం। మంగళా ద్యప్రయోగ శ్చాప్రత్యుత్థానంచ సర్వతః॥ (14 రాజదోషములు)

♦ కృషి ర్వణిక్పథో దుర్గం సేతుః కుంజరబంధనం। ఖన్యాకరకరా దానం సైన్యానాంచ నివేశనం॥ ఖనిః=రత్నాద్యుత్పత్తిస్థానము. ఆకరః= సువర్ణాద్యుత్పత్తిస్థానము.

వంచకు లసంఖ్యాకులు. కుమార! ఎయ్యెడనేని యాథార్థ్య
మరసి వర్తించుచుండవలయు. వంచనపరులవచనములకుఁ జెవి
యొగ్గక సాధుమార్గమున సంచరించుచు జనుల సద్వర్తను
లుగఁ బాలింతువని విశ్వసించుచున్నవాఁడ. చదువు లెన్నిచదివి
నను జ్ఞాన మెంతసంపాదించినను శాంత మెంతయున్నను
నెంతధైర్యమున్నను నెంతబలిమి కల్గినను లక్ష్మీమదము మను
జుని మనోహీనునిగఁ జేసివైచును. దానితిప్పలకు లోఁబడక
జాగరూకుఁడవై మెలఁగవలయు. భవత్కులవృద్ధులైనపురం
జనముందుసూరులను, నహుషయయాతులను మఱపించునట్లుగ
నఖిలధరణీతలంబు నేలువాఁడవగుము. అభిషేకానంతరము
కాలుసేతులు గూర్చుకొని బహునాయకపరిభూత యగుధరణి
కేకావలంబనమయి ముదంబుగూర్తువుగాక! మరల నొకసారి
చెప్పుచుంటి. ప్రజలను గన్నప్రజఁజూడ్కి నరసిపాలింపుము.
మేము వలయుపట్టులఁ దగుసాహాయ్య మొనర్చువారము.
రాఁబోవుదశమి యభిషేకంబునకు శుభయోగంబై యున్న
యది. తల్లిదండ్రులు లేనిలోపం బొక్కటిదక్క దేవబ్రాహ్మ
ణానుగ్రహంబు గల్గునీ కింకెందును లోపంబుగల్గఁబోదు. నిర్భీతి
నుండుము; మేలగును." ఇట్లనియమ్మౌని విరమించిన వెనుక మాం
ధాత తదుపదేశవచనంబులకు బలముకల్గినట్లును బరిమళములఁ
బూసినట్లు భూషణములు తొడిగినట్లు పరీక్షగెలిచినట్లు పంతము
నెగ్గినట్లు మనమున భావపరంపరలు వెల్లివిరియ బహూత్సాహ
భరితుండై గురువరునితో శిష్యవత్సలా! సూర్యునిపోల్కి
లోకబాంధవు లగుమీయనుగ్రహంబు పరిపూర్ణంబై వెలయ

భయంబున కాస్పదం బేది ? నాయజ్ఞానతమంబు భవదీయ సదుపదేశ తేజంబున విలీనంబయ్యె. వీఁ డెన్నటికిని భవద్వ శంవదుండ యనిభావింపుఁడు. ఇదే వ్రిమాణంబని నమస్కరించెను. అతండు నావినయభూషణుని మనసార దీవించి వత్స ! మంచిది. ప్రొద్దయ్యె. పరుండుమని పంపివైచి తానును బరుండ నరిగెను.

మఱునాఁ డుదయంబున సుమంత్రుండు చనుదెంచి సముచితంబుగఁ గాన్పించుకొని మాంధాతృనితోఁ గుమారా! మంత్రివర్గమును సామంతనృపాలురు పౌరప్రముఖులు దండ నాయకప్రభృతులు, వృద్ధపరిచారకులును భవద్దర్శనాపేక్షు లయి వాకిట వేచియుండిరన నప్పల్కులు విని రాజనందనుండు మంచిదని సింహకిశోరమట్లు గునగుననడచివచ్చి స్మేరాంకూర విలాసభాసురము లగుచూపులఁ బఱపుచు శిరశ్చాలనముతో నాదరము తెలుపుచు ద్వారము నానుకొని నిలఁబడియుండెను. ముంగిట వరుసలుతీరి నిలఁబడినవారందఱు జోహారు లర్పించి " జయము యువరాజునకు జయ " మని యెలుగెత్తి పల్కుచుఁ జేతులు జోడించి పైకెత్తి ' దేవా యువనాశ్వభూపాలుండు మిమ్ముఁ జూపిచనియె. నిండుకొలువులో సింహాసనమున దర్శన మొసంగి మమ్ము ధన్యులఁ గావింతురుగాక యనిప్రార్థన' యనుచు నేకకంఠముగఁ బల్కిరి. అందుల కక్కుమారుం డట్లు కానిం డనిపల్కెను. అంత సంతోషాతిరేకమున నందఱు కర వస్త్రంబులు కేతనంబులు నెగురవైచుచు మరల జోతలిడి

కుమారుని నీడోర్కొలువడసి జయజయనాదములతో నటనుండి వెడలిపోయిరి.

మధ్యాహ్నావసరంబున మహర్షులు మంత్రులు నేకత్రి సమావిష్టులై పట్టాభిషేకసుముహూర్తంబును దత్కార్యక్రిమంబును నృపనందనుప్రయాణసమయంబును నిశ్చయించి యెవరియిండ్లకు వారేగిరి.

తదుపరి సుమంత్రుండు సుముహూర్తంబునకు విశేష వ్యవధి లేమింజేసి తోడనే పట్టాభిషేకసంభారంబులు సమకూర్పను బురం బలంకరింపను వలయునుపదేశంబు లొనర్చి సహాయమంత్రుల మున్నుగ నయోధ్యాపురంబునకుం బో నియోగించి బంధువులకును రాజలోకంబునకును, నితరప్రముఖులకును నీశుభవర్తమానంబు దెలుపం దగువేగరుల నియోగించి తాను రాట్కుమారునిప్రయాణసన్నాహమును జూచికొనుచుండెను. ఇంతలో గభస్తిమాలి యస్తంగతుం డయ్యెను.

ఏ డ వ ప్రి క ర ణ ము.

—:o:—

తలతలమని తెల్లవారెను. చెట్లపై శకుంతసంతానములు కూయుచున్నవి. కరకరమని సూర్యోదయ మగుచుండెను. గంగాతరంగిణియందు ధరణీసురశ్రేణి యొకవంక వస్త్రంబు లుదికికొని సమంత్రికంబుగ స్నానమాచరించి

పూర్వదినసంక్షాళితములై యారవైచి కృష్ణాజినపేటికయందుఁ బదిలపఱచినవసనద్వయంబు ధరియించి యూర్ధ్వపుండ్రమును ధరించి యర్ధోదితాదిత్యాంతర్వర్తి యైనశ్రీమన్నారాయణుని సమంత్రికజలాంజలులచేనర్చించుచుండెను. మఱియొకవంకఁ దత్పత్నీనివహంబు స్వచ్ఛశిలాతలంబులనొండొరు లెదురుగ నిలఁబడి కట్టివిడిచిన చీరెల నుదుకుటకై కుచ్చెలువెట్టుచు నిచ్చవచ్చిన ముచ్చట లాడుకొనుచుండెను. అందిరువురుమూవురు స్త్రీలిట్లు మాట్లాడుకొనుచుండిరి.

ప్రథమ— సుశీలా ! మనమాంధాతకుఁ బట్టాభిషేకమఁట కాదూ ?

ద్వితీయ— అవునఁట అక్కా ! అయోధ్య కీనాటిమధ్యాహ్నమే యతని ప్రయాణమని మావారు చెప్పిరి.

ప్రథమ— ఏమి ! నేఁడే వెళ్ళునా ! అట్లైన నాగవల్లి తీర్చినట్లే. పల్లెయంతయును జిన్నవోయియుండును. అసలా రాజదంపతులు పోయినదే సగముకళ పోయినది. ఉన్నది కొంచెము నిప్పుడు పోవును. వారు వచ్చి సుమారు పదేనేండ్లు కాలేదా ?

తృతీయ- పదేనేండ్లా ! చీ ఎక్కడివి ? మామైత్రేయుఁడు కడుపున నుండఁగా వచ్చిరి. వానికిప్పుడు పదుమూఁడేండ్లు వెళ్ళినవి. అయితే యందఱికంటె బొద్దుమేనుగానఁ బదునేనేండ్లవాఁడుగాఁ గనిపించునుగాని నిజముగ మాంధాతృనకిప్పటికిఁ బండ్రెండువత్సరములు వెళ్ళినవి. అంతే.

ప్రథమ:- వారు వచ్చుట మనపల్లెకుఁ బ్రాణమువచ్చినట్ల
యైనది. వారు వచ్చినదాదిగ నేదో పేరుచెప్పి మనకు
దానములు, దక్షిణలు, సంతర్పణములు, జరుగని
రోజు లేదుగదా! మాంధాత పుట్టినప్పటినుండియు
మఱింత హెచ్చు. నిజముగా వారు వచ్చినందువలన
మనకు మహాభాగ్య మబ్బినట్లై యైనదే.

తృతీయ:- అదిసరి కాని-ఆమాంధాతనడతఁజూచిన నా కెంతో
ముచ్చటయగునే. పుటకను రాచవాఁడైనను బుట్టినప్పటి
నుండియు నాటపాటలలోఁగాని చదువుసంధ్యలలోఁగాని
మనపిల్లలతోఁ బూసలలో దారమువలెఁ గలిసిమెలసి
యుండెనుగాని వేఱొకరీతి నుండి యెఱుఁగఁడుగదా!
కొంచె మేది హెచ్చున్నను గొందఱు మిట్టిపడుచుం
దురు. ఇంతచదువు-ఇంతసంపద-ఇంతశౌర్యము కలదు
గదా! కొంచెమైనను గర్వమున్నదీ? ఎంత తెలివి-ఎంత
వినయము-ఎంతభక్తి - ఎంతవితరణము - పరోపకార
మన్నఁ బ్రాణములుకూడఁ జూచుకొనఁడుగదా! మొన్న
మటుకు మొన్నఁ దల్లిదండ్రులకుఁ బ్రాణములమీఁదికి
వచ్చినను జూచుకొనక యంతమంది దొంగల నొక్కఁ
డే పోరాడి తఱిమివైచెనే? సెబాస్ కొడుకునుగనిన
నిట్టివానిన గనవలె. ఎందులకమ్మా కులకణాల్లు గం
పేఁడు? (ప్రొద్దువైపు చూచి) అయ్యయ్యో యెంత
ప్రొద్దెక్కినదే; మాటలధోరణిని జూచుకోలేదు.

ప్రథమ:-అవునమ్మా! అవును. అంత భాగ్య మందఱికి నబ్బునా?
పాప మాదంపతులకు ముచ్చటపడఁగాఁ బుట్టిన యీ

బిడ్డని పట్టాభిషేకమైనఁ జేతులారఁ జేసికొను భాగ్యము లేకపోయెఁగదా !

ద్వితీయ:- ఎంతచేసిన నంతే. అంతకన్న నెవరికైన నెక్కుడు వచ్చును?

ప్రథమ:- నేఁడు వెళ్ళిన మరల మనకంటికగుపింపఁడు కాఁబోలు.

ద్వితీయ:- ఆరాచనగళ్ళలో నెచటనో యొండక న్నెఱుంగక యుండును. మరల మనకుటీరములకు వచ్చువనేమి యుండు ?

తృతీయ:- ఓసీ ! రుచికా చూడిటు. ఎంతపొద్దెక్కెనో !

ద్వితీయ:- అవునె. ఇక లెండమ్మ లెండు.

అంత నందఱు వడివడిగఁ దాము తెచ్చినపసుపు తల కొకకొంచెము పంచుకొని గంగాభవాని కొకింత యర్పించి మిగిలినది మాంగల్యములకు, ముఖములకు నలందుకొని స్నాన మొనర్చి చీరెలు పిడిచికట్టుకొని యంతకుము న్నదికి మెలి వైచి పిడిచి కుదురుగఁ జుట్టియుంచినవస్త్రసంహతిని శిరమున నమర్చికొని జలకలశంబులఁ గటిప్రదేశంబులం గదియించి కొను లల్లాడ నీరు తొలుకాడ నిజకుటీరముల కరిగిరి.

ఇట నయ్యువనాశ్వతనయుండు పెందలకడన మేల్కాంచి స్నానసంధ్యావందనాద్యనుష్ఠానంబులు నిర్వర్తించుకొని యుచి తవేషాలంకృతుండై హిరణ్మయభాజనంబునం జందనకుసుమ తాంబూలఫలాదుల సంగ్రహించి పరిచారకునిచేఁ బట్టించుకొని సుమంత్రుండు తోడరా భృగుమహర్షి కుటీరమున కరిగి యాగం

వ్యాఘ్రాసనంబున నపరసురజ్యేష్ఠుండు నా నాసీనుం డగు
నాముని జ్యేష్ఠుం గాంచి యభివాదనమొనర్చి పట్టించుకొనివచ్చిన
నిండు పసిడిపళ్లెంబు ముందిడి చేతులుజోడించి సవినయంబుగ
నిట్లని విన్నవించెను.

ఆచార్యా! అక్షరాభ్యాసమాదిగ నేంటివఱకు నెక్కుడు
వాత్సల్యంబుతో శ్రమవిచారింపక తాల్మివహించి రాత్రియనక
పగలనక యెడకల్గు నెడనెల్ల జననీజనకులను మఱమలాగున
నాకత్యుత్సాహంబుగొలుప నమున నమున నతిమనోహారంబు
లగునాఖ్యానకంబుల నానతిచ్చుచు సకలశాస్త్రంబులు కర
తలామలకముచేసి, ధనుర్వేదంబు సరహస్యము
మదధీనంబు గావించి వేదాంతరహస్యంబు వెలువరించి యష్టా
క్షరీమహామంత్రోపదేశమ్మొనర్చి తద్వ్యాఖ్యానంబులు వివ
రించి భాష్యంబులు పరిచితంబు లొనర్చి కృతార్థునిజేసిన తమ
కాజన్మాంతమును మానక యుపచారము లొనర్చినను ఋణ
శుద్ధుండఁ గానోప. ఈషణత్రియంబు నీసడించి నిరంతరంబు
విశ్వమానవకళ్యాణసంధానంబునక యమూల్యజీవితంబు ధార
వోయుచుదారుల నారోపితమూల్యంబు లైనపదార్థంబుల సం
తోషపెట్టఁబూనుట మీయెడ నాకుఁ గలభక్తిభావంబు
కొంచెపఱుచుకొనుటయ యగు. కావున మహాత్మా! మీ
కత్యంతప్రీతికరం బగునేమహాకార్య మాచరించిన నొకింత
కృతార్థుండనగుదునో యేఘనకార్యాచరణంబునఁ దల్లిదండ్రుల
కన్న నెక్కుడుగ దినదినంబు మదీయ యోగక్షేమము
లారయు మీయెడ నాకుఁ గలభక్తిభావ మినుమడించునో

యద్దాని నాఁటిచ్చి యీశిష్యు ననుగ్రహింపుఁడి. ఇట్లనుటయు.
శిష్యుని సామర్థ్యంబును, గార్యదీక్షయు, సత్యపరతయు నెఱిం
గిన యా[illegible]మునుం డాతనిపల్కుల కెంతయు సంతసించి
యానందాతిరేకమున భుజముపైఁదట్టుచుఁ, జక్కఁగఁ గ్రహించి
తివి. సెబాస్ వత్సా! చిరంజీవ. నీయట్టిధర్మవీరరత్నంబుం గని
రత్నగర్భ యథార్థనామధేయ యయ్యె. ఊర్జితుండును సుచిత
జ్ఞుండు నగునీయట్టిశిష్యునికతన మాగురుత్వంబును సలక్షణం
బయ్యె. మాయుపదేశంబులు ఫలించినవి. మాసంకల్పంబు
లీడేఱినవి. నీ జననిజనకులు కృతార్థులైరి. నీవంశం బున్నతిం
గనె. నీవర్తనంబు సహపాఠులకు మేల్బంతి. ప్రజలకష్టములు
కడముట్టినవి. నీయట్టివాని సాహాయ్యంబుకల్గినచో యగ్రజన్ము
లవరజన్ములకుఁ గళ్యాణంబు గూర్చువారగుదురు. కుమార!
నీయందలి విశ్వాసంబుఁ బెర్మిచే మన్మనోగతంబుఁ జెప్పఁబూనితి.
మదంతేవాసులలో నీవ యగ్రగణ్యుండవు. తప్పక నీ వా
ఖ్యాతిని నిల్పుకొనఁగలవు. కూర్చుండుము. సావకాశముగ విని
పించెద. సుమంత్రా! నీవును గూర్చుండుము.

పుత్రకా! వినుము. నీవనినట్లు మన్మనంబు ద్రవ్యంబు
దెసఁజనదు. నాపూనినయది ప్రజాహితకరంబైన మహాకా
ర్యము. అది యొకనాఁటితో నొక్కనితో నొకదానితోఁ దీరు
నదికాదు. అట్టి మహాకార్యభరంబు నీతలపై నిలుపఁ
బూనితి. శక్తికొలఁది యత్నింతువుగాక — లోకవ్యవహార
హేతువైనకాలంబు సర్వంబునకాధారంబు. అయ్యది
యాదిమధ్యాంతశూన్యంబైనయఖండపదార్థంబు. అద్దానిని

గుర్తింప నాదిమునులు కర్మసాక్షి, జగచ్చక్షువు నగు భాస్కరుని గుఱిపెట్టి యాదేవుని పరిభ్రమణవశంబునఁ జనుచరిస్పందల పరిమాణభేదంబులతోఁగల కాష్ఠ, ఘటిక, ముహూర్తము, యామము, దినము, పక్షము, మాసము, ఋతువు, అయనము, వత్సరము, యుగము, మహాయుగము, కల్పము ననువిభాగములతో సరిహద్దులేర్పఱచిరి. అందు యుగాత్మకకాలంబు ధర్మభేదములనుబట్టి మరలఁ గృత, త్రేతా, ద్వాపర, కలి, సంజ్ఞలతోఁ జతుర్ధావిభక్తమైనది. ఏతాదృశావయవకలిత మైనమహాకాలంబు చక్రింబురీతిఁ బరిభ్రమించుచుండ సృష్ట్యాదిగ నేఁటికీకృత యుగాదు లెన్నివరుసలో తిరిగివచ్చినవి. గతించిన కృతయుగ ధర్మములే ప్రకృత కృతయుగమునందును వర్తిల్లును. ఇట్లే యే యుగమున కే ధర్మములు సాధారణములో యాయుగ మావృత్తమైనపుడెల్ల నాధర్మములు నావృత్తము లగు చుండును.

కృతయుగమునం దారబ్ధములై వృద్ధిచెందిన ధర్మవిజ్ఞాన, వివేక, పటుత్వాదులు, రానురాను బరిక్షీణంబులై కలియుగాంతమునకు జలస్రుతిలేని కూపముకరణి వట్టిపోవును. అక్కాలమున మానవులల్పరూపులల్పాయుష్కులు నల్పబుద్ధులునై యుందురు. అక్కతనవృత్తులెల్ల వినష్టములై నిర్వీర్యమైనభూతలంబు 'పాడూ' అనిపిలువ 'ఓ' అని బదులుపల్కును. భూతల మొకధర్మసత్రము నకు సమానమైనది. సంసారమార్గసంచారుల కియ్యది విశ్రమస్థానము. అందువలె నిందు సజ్జనులు దుర్జనులును నివసించి పోవుచుందురు. సత్రము సజ్జనులు చేరినపుడు శుద్ధమై శోభి

గ్రుండు. ప్రజలు మారినప్పుడు దుర్నాదౌర్భాగ్యులై పోవుదురు మగుడ సజ్జనులు చనుదెంచిరేని వారద్దానిని దాల్చిపూని దుర్జను లొనర్చినదోసంగులు దిద్దుకొని తమ కనుకూలంబుగ నమర్చికొని మెదరు. అదేరీతి నీభూతలంబు కృతయుగపురుషులతో సర్వసంపత్సమృద్ధమై కొమరొందు. కలిపురుష కలితనముతోఁ గలిమి హీనమై కీడ్పడును. మరలఁ గృతయుగమహాత్ములు కీడ్పడిన భూతలంబు పూర్వవిభవోపేతంబుగాఁ దీర్చికొందురు. ఇప్పటికిఁ గలియుగంబు కడచని యనతికాలంబ యగుటఁ జేసి యక్కాలపు టొడుదుడుకు లింక నడంగకుంటచే నుత్పన్నలక్షణం బైనభూరమణి దక్షుండైనధవుని హస్తావలంబనం బపేక్షించుచున్నయది తొల్లింటి ధరణీశులు కొందఱు నలుదెసల ముసురుకొనిన ధరణీతలకంటకు లైనదస్యుసంఘములఁ గొన్నిటిఁ బోకార్చి యంతతోఁ బూర్ణాయువు లైరి. అత్తఱి నుత్తరింపఁగా మిగిలిన దస్యుసంఘములు మరలఁ దలలెత్తి నలుమూలల వ్యాపించి ప్రజల వేచికొనితినుచున్నవి. రాజులు పరమస్వతంత్రులై ప్రజలను బాడిమొదవులుగఁ జేసి యదిమి కప్పములఁ గొనుచుఁ దద్విత్తం బాత్మసుఖంబులక వెచ్చించుచు నీతిమాలి యిచ్ఛమెయి వర్తిలుచుండిరి. ప్రజలు స్వజాతినియతధర్మముల జాఱవిడిచి సోమరులయి విద్యాగంధ మెఱుఁగక నీతిమాలి యొండొరులు కలహించుచు నిజవృత్తుల నిర్వర్తింపకున్నారలు. తల కొకమతము, తల కొకదైవము నేర్పడెను. కృషివాణిజ్యములు సన్నగిల్లినవి. కళలు విస్మృతములైనవి. ఆచారధర్మము లడుగంటినవి. వ్యవహారనీతులు

ప్రేఁగినవి. వివాహసంస్థ పేరడియైనది. జనులకుఁ బశువృత్తి ప్రాపైనది లోకుల వంచించు వేషధారు లనేకులు. వేయేల మానవలోక మన్నివిధములఁ జెడ్పడియున్నది. ఈకలియుగ వాసన లింకను మనలఁ గలఁచుచు పీడకున్నవి. ఈయిడుముల నడఁచి యుద్ధరాతలంబు నేకనాయకముగఁ గూర్చి తొల్లింటి కృతయుగవిభవసారంబుతో వెలయించుట నాయభీప్సితంబు. తరువాతికార్యక్రమంబు నీవు చెల్లింపవలయు. ఇక్కార్యంబున జగన్నాథుండైన శ్రీమన్నారాయణుండు నిన్ను నీడవలె నవశ్యం బనువర్తించు. నీకుఁ దప్పక జయమగును. అని విరమింప మాంధాతృండు మనంబునఁ దనతలంపునకుఁ దగిన గురునభీప్సితంబునకు మిగుల సంతసిల్లి తద్వికాసంబున నాననంబు వింతచెలువుఁదాల్ప లేచి, మహాశయా! ప్రజాశ్రేయం బస్మచ్ఛ్రేయం బగుంగావున నవశ్యము తత్కార్యనిర్వాహమునకుఁ బూనుదు. భవదనుగ్రహంబ నా కమూల్యసాధనం బనుచుఁ బసిఁడిపళ్ళెరములోనిపుష్పమాలికల నందుకొని యాచార్యుని కంఠసీమ నలంకరించి సాష్టాంగనమస్కార మొనర్చెను. గురువరుండును " విజయీభవ " యనిదీవించి మేను నిమురుచుఁ గుమారా! లెమ్మనియె. అతండు లేచి, ఆచార్యా! 'అనుజ్ఞయే' యని రుద్ధస్వరంబునఁ బల్కెను. క్షణకాలము నీరవమై నిశ్చేష్టమై చెల్లెను. అంత భృగుమౌని మేల్కనినట్లు చటుకున లేచి కనుఁగొలుకులు తుడుచుకొనుచు ' మంచిది పోయిరమ్ము పయనంపు సమయ మాసన్నమగుచున్న ' దని రెండడుగులు ముందుకు వైవ నృపతనయుండు గురువరుని విడువఁజాలనివిధ

మున వీనిఁ బెద్దఁజేసి వెనుకవత్తుమని ముందనుపుచుంటిరి. దృష్టి యిచ్చుటనే యుండునని ముందుకుసాగి వాల్గడుగులు వైచి యేదోమఱచినట్లు దానిని స్మరించుచున్నట్లు వెనుదిరిగి దిక్కులఁ దిలకించుచుఁ గుమారా! సందేహింపకుము సుముహూర్తసమయమునకు మున్న చనుదెంచువాఁడ. ఇచ్చటిముని వర్గమును రాఁగలదు. సర్వము సుప్రశస్తంబై జరుగు ననుచు గురుం డనువ నెట్టకేలకు సుమంత్రునితో వెడలి ముంగిట వేచియున్న పరివారముతోఁ గలసి తిరిగితిరిగి చూచుచు నిజ నివాసమున కరిగెను. భృగుమాసియు నాశ్రమవృత్తి ప్రవేశ ద్వారమువఱకు లక్షించి చూచి కనుమఱుఁగుకాఁగ లోని కరిగెను.

తండ్రిని మఱపించుగురునకుఁ గొమరుని మఱపించు శిష్యునకు నాతుదిక్షణం బతిక్లేశకరంబై తోఁచెను. ఇయ్యెడ సంయమినిసైతము చలింపఁజేసిన సన్నికర్షప్రభావ మెట్టిదో పరికింపుఁడు. లోకమున మానవునకు దేహము, బుద్ధియు రెండే ముఖ్యతమములు. ఆజతలో దేహపోషకులు తల్లిదండ్రులు-బుద్ధిపోషకులు-ఉపాధ్యాయులు. వీరిలో నెవ రెక్కుడో విచారింపుఁడు.

ఇట్టియధ్యాపకులయెడ నాధునికు లెంతగౌరవముఁ జూపుచుండిరో కనుగొనుఁడు! వీరినిఁ బోషకులు దాసులుగఁ దలఁచెదరు. పౌరులు పరిగణింపరు. ప్రభువు లాదరింపరు. సమాజములు సమ్మానింపవు. వ్యాపారులు విశ్వసింపరు. ఇతరోద్యోగులు పేరెత్తరు. విద్యార్థులు భీతిలరు. తజ్జనకసోదరులు

తలపెట్టరు. పరీక్షా కాలములందుమాత్ర మేకహాస్త్రక్షణాముంబు
లాచరించుచు, విద్యార్థులును, బాలశాల మరలఁ దెఱచు
క్రొత్త రోజులలో ముసిముసినగవులతో వంకదండములతోఁ
గొడుకువరుసకు వంశసంబంధము, విద్యాసంబంధమును సమా
నములు గావున "మనఅబ్బాయి..." యనుచుఁ దత్పోషకులు
కొందఱును మితముగఁ బల్కరించిపోవుచుందురు.

మధ్యాహ్న మతిక్రమింపఁ బ్రయాణభేరి "మ్రోగిం
పఁబడెను. సైనికులు, పరిచారకులు తమతమపరికరములతోఁ
బ్రయాణమునకు సంసిద్ధులై పరమోత్సాహముతో నుండిరి.
రాకొమరునకై జతపఱచినసువర్ణమయస్యందనంబునకుఁ బూ
న్చినయశ్వంబు లడుగులతో భూతలంబు చూర్ణించుచుఁ బయ
నంబున కాత్రపడుచుండెను. మాంధాతృండును మున్న గృహ
దేవతలఁ బూజించి గోదానదక్షిణల నవనీసురుల నర్చించి
వారిచ్చినయాశీర్వాద సుమమంత్రాక్షతల శిరమునఁ దాల్చి
మాధ్యాహ్నికకృత్యముల ముగించుకొని కృతభోజనుండై
తండ్రివలెఁ దన్నాదరించుసుమంత్రుండు స్వయముగఁ దగువే
సంబు సవరించి తోడరా నిలువేల్పులకు నమస్కరించి యిలు
వెడలి యపుడు కుడిభుజ మదర నినుమడించినసంతసముతో
వాకిటఁ గూడినసామంతపౌరప్రముఖులతోఁ గూడి చైత్యంబు
చెంతనిలిచి నిజాగమనంబు నిరీక్షించు మహర్షులకడ కరిగెను.

అచ్చటఁ జైత్యంబుచెంతఁ బల్లెలోని పిన్నపెద్ద లం
దఱుఁ దమకు బహిఃప్రాణమై వర్తిలుమాంధాతృని మఱియొక
సారి చూచి సాగనంపుటకు విచ్చేసి భృగుమహాని మున్నగ

మొనసినిలచియుండిరి. ఇంతలో నాగాట్టణమునుండి చెటి కరు
దెంచి భృగ్వాదిమహర్షులకు సవినయంబుగ జోతలిడ నమ్మహా
నీయులముఖములనుండి యేకకాలమున సమాలోచితముగ నా
తని నుద్దేశించి “శుభం భూయా” త్తని యాశీర్వచనం బొకండు
వెలువడినంత తదనుగుణముగఁ దదుత్తరక్షణంబునను యాశ్వి
కుం డొకండు దూరంబునను యశ్వంబు నవతరించి హఠా
త్తుగ నియ్యెడకుఁ బఱతెంచి శిరంబు ధరాతలంబు సోక
జోహారు లర్పించి భృగుమానికి బాలకు నొకనిమూలమున
హారిద్రాంకిత మగునొకలేఖ నందిచ్చెను. దాని నందుకొని
సుమంత్రివర్య మొనర్ప నతం డద్దాని విప్పి యిట్లు చదువఁ
దొడఁగెను.

శ్రీరస్తు — శుభమస్తు

పూజ్యపాదు లగునస్మద్గురువర్యులకుఁ బ్రియశిష్యుఁడు
సాష్టాంగనమస్కారపురస్సరముగ విన్నవించుకొను శుభవచ
నంబులు-

ఆర్యా !

‘శ్రీరస్తు చిరాయువు లగుమాంధాతృకుమారులకు; చి.
సౌ. మాతనయను బంధుమతి నొసంగి భవత్సంబంధిని గాఁ
దలంచితి’ నని మున్ను మాననీయు లైనయువనాశ్వమహా
రాజులకు సందేశ మంపుటయు, మాయభీష్టమును దీర్ప వారు
సమ్మతిపడుటయుఁ దమకుఁ దెలియనివి కావు. ఇంతలో దుర
దృష్టవశంబున నమ్మహారాజు దివికేగెను. ఇత్తఱి నుభయులకు
వృద్ధు లగుతాము కుమారునకు జరుపఁబోవు పట్టాభిషేకంబు
పాణిగ్రహణపురస్సరమై ప్రవర్తిల్లఁ గరుణించి మమ్ముఁ జరి

త్రార్థులఁ జేయఁ బ్రార్థించుచున్నాఁడను. చిరంజీవు లయోధ్యా పురంబు చేరునప్పటికి మాపురోహితమహాశయులు లగ్నపత్రికం గొని యచ్చటికి రాఁగలరు. ముందటికార్యక్రమంబు మహా మాత్యులు మాకు విశదపఱుపఁగలరు. శుభమస్తు.

శ్రీ శ్రీ శ్రీ

కుశస్థలీపురి.
చైత్ర బ॥ ౧౩
} ఇట్లు భవత్ప్రియశిష్యుఁడు,
శశిబిందుఁడు.

ఇట్లామహామాత్యుఁడు లేఖ ముగించునప్పటి కచటివా రందఱు ముఖంబు లింతలై వింతచెలువుఁదాల్ప, 'మేల్మే' ల నుచు నత్యుత్సాహంబుతోఁ బల్కిరి. అపుడు భృగుమౌని యాననంబున వికాస మినుమడింపఁ దల వంచియున్న పెండ్లి కొమరుని ససన్నేహంబుగ నీక్షించుచు సుమంత్రునితో శుభము శుభమ్మ ననువర్తించు ననియె.

సుమంత్రుఁడు:- 'ఇదంతయు మీచలవయేగదా!' యని మిన్నకుండెను.

భృగుఁడు:-మంచిది-అట్లయిన వేగఁ దగుప్రతిసందేశ మంపుము. అనుటయు నాసచివాగ్రిణి వల్లెయని తత్సందేశహరుని గార వించి పథశ్రాంతుండగుట విశ్రమింపఁబనిచి వేగరి నొక్కనిఁ బిలిచి ప్రతిసందేశముఁ జెప్పి యప్పుడ కుశస్థలికిఁ బంపివైచెను. సవత్సంబు లైనగాంధర్వహయంబులు గలయక్కాలంబున జను లతిత్వరితంబుగ నెంతదూరమైన నేగుచున్నందున గమనాగమ నంబుల కగుకాలవ్యవధినిగుఱించి విచారించునావశ్యకత వారిఁ లేక పోయెను.

పిదప భృగుమహామునియనుమతితో సుమంత్రుఁడు పరివా
రంబునకుఁ బయనంబు సేయ ముదలనిడఁ బ్రయాణభేరీరవం
బును మంగళతూర్యఘోషంబును సైనికులజయజయధ్వానం
బులు హయహేషలు నేకమై యచటివారి చెవులు చిల్లులువడఁ
జేయుచుండెను. అత్తఱి మాంధాతృని, మునివరులు స్వస్తి
వాచనములతోఁ జేరువనుండు సెలయేరువఱకు సాగనంపి
యవలఁ దముచే నభిమంత్రితంబైనయరదంబు నధిరోహింపఁ
బనిచి యతం డట్లుసేయ రథంబుపై రక్షామంత్రంబులఁ బఠిం
చుచుఁ బుష్పాక్షతలఁ జల్లి వెనుక నిలిచిరి. సుమంత్రుఁడు
వెనుక వేఱొకరథము నధిరోహించెను. తోడనే సూత
చోదితములైనయుగ్యంబులు సకిలించుచు బయలుదేరి
క్రమముగఁ జెవులు రిక్కించుకొని పరువిడసాగెను. అప్పుడు
రాకొమరునకు ముందు పాలపక్షి తీర్చెను. వెనుకనుండి మంద
మారుతము వీఁచెను.

తరువాత మునివరు లొండొరులు మాంధా
తృనిగుణశీలంబులను విద్యావైదుష్యములను, బ్రజ్ఞాపౌరుషం
బులను నభివర్ణించుకొనుచు నిండ్లకుఁ జనిరి. ఇట్లు ముందట
సాయుధమైనయాశ్వికదళంబును గజారూఢులైనదండనాయ
కులు, పార్శ్వంబులఁ బౌరసామంతవరయానంబులును వెనుక
సుమంత్రురథంబును, దానివెనుక భారవహయానంబులును
బలసిరా మాంధాతృండు మనంబున భావతరంగములు వెల్లి
విరియ నతికుతుకంబుతో నయోధ్యాపురంబునకు వెడలెను.

ఎనిమిదవ ప్రకరణము.

---:o:---

ఉదయ మగునప్పటి కయోధ్యాపురం బభినవాలంకారపరిష్కృతమై పూదినతంగేతుపోల్కిఁ గలకలలాడుచుండెను. రాజదర్శనలాలసులై పౌరులు నిజసౌధంబుల నధిరోహించి నిక్కిచూచుచుండిరి. రక్షకభటులు రాజాగమనమున కభ్యంతరము కల్గకుండ రాజమార్గమున జనులను శ్రేణిగా నిల్వనియోగించుచుఁ గడుజాగరూకులై మసలుచుండిరి. రాజకులంబు సకలంబును సంభ్రమసంచరత్పరిచారకమై, సముత్పజాతకుతూహలమై, సంతోషభాసురముఖారవిందమై పరిష్కృతసర్వాలంకారమై ప్రతీక్షణాభినవంబై ప్రకాశించుచుండెను.

అత్తఱి నాప్తరాజన్యమండలము, అమాత్యవర్గము, దండనాయకులు, ధరణీసురప్రవరులు, పౌరముఖ్యులు నాస్థానభవనమునఁ జేరి రాకొమరు నెదుర్కొలుగౌరవముతోఁ దోడ్తోనిరా నిశ్చయించుకొని తదాగమనంబు నిరీక్షించుచుండిరి.

ఇంతలో "ఢామ్మ"ని ఫిరంగిమ్రోఁత వినవచ్చుడు నావంబు నదిలో రాకొమరుండు చనుదెంచెనని సంభ్రమముతోఁ బరిధానంబులు త్తరీయము లుష్ణీషంబులు సవరించికొనుచు లేచి యువతీమణులు చందనకుసుమతాంబూలాదిమంగళద్రవ్యపూర్ణభాజనంబులుగొనిరా మంగళవాద్యములు చెలంగుచుండ మహావైభవముతో వెడలి, మున్న వచ్చి సరయూతీరమ్మున నిమ్నగుచప్పరమున నాత్మానుగతజనపరివేష్టితుండై కూర్చున్నన రేంద్రనందను డాసి యాచారంబు నడపి స్వాగతం బడిగిరి.

మాంధాతృండును మున్ను మహీసురులకుఁ బ్రణామంబు లర్పించి యాప్తుల నాదరించి మంత్రిదండనాయక ప్రభృతులకు మన్ననచూపి తదీయప్రీతిపరిచరస్వాగతవచనంబులకు సంతోషకరమ్ముగఁ దగుసమాధానంబు పలికి కులపురోహితుండు కాలాతీతం బగుటఁ దెలుప నుత్థితుండై కదలి యరదంబు నెక్కి యందఱుఁ దోడరాఁ బురద్వారంబు ప్రవేశించుచుండ వృక్షదేవతలు విరులఁ గురిసిరి. అనిలకుమారులతోఁ గూడి లతాంగనలు లాస్యము సల్పిరి. దుందుభులు మొఱసినవి. శతఘ్నులు మ్రోగినవి. అట్లతండు పురంబుసొచ్చి రాజమార్గంబునం జనుచుఁ బౌరకన్యామణులు చల్లునాచారలాజలఁ దోఁగుచు నెడనెడఁ గృపాణపాణులై నిలచినభటులు కృపాణములు వాల్చి సలాములుచేయుచుండఁ గ్రమముగఁ గక్ష్యాంతరంబులు గడచి ప్రాసాదంబుప్రధానద్వారంబుకడ నరదంబు డిగి యట నాచారకుశల యగువృద్ధాంగన యొర్తుక, పాదప్రక్షాళనపురస్సరముగ నీరాజనముతో దృష్టిదోషంబు తొలఁగించి చన నందఱు నట వీడ్కొలిపి పురోహితసుమంత్రులు తోడరా భృత్యనిదర్శితమార్గమ్మున నభ్యంతరమందిరమ్ము చేరి యాత్మార్థంబుగ నమర్పఁబడినయర్హాసనంబున నుపవిష్టుండయ్యె. పురోహితుండు మాంధాతృనిమంగళస్నానంబు సేయింప నతనిమేనత్త యగుసుపుష్టాదేవికి సందేశమంపి తాను దన్నిమిత్తకమాంగళికంబులు నిర్వర్తింప వెడలెను. సుమంత్రుఁడు మగుడవత్తునని సెలవుగొని సేవకులకుఁ గర్తవ్యమ్ములుపదేశించి నిజగృహంబునకుఁ జనియెను.

అప్పుడు యువనాశ్వుని చెలియలును బ్రతిష్ఠానపురీశునిపత్నియు నగుసుపుష్ప యటకు 'వచ్చితివా తండ్రీ!' యనుచు రాఁగ మాంధాతృఁడు ముడుతలువడినపచ్చని మేనును మోమునిండిన కుంకుమబొట్టును, నెఱలునిండినక్రొవ్వాదయుఁ గల్గి మాతృమూర్తివలెఁ బొడసూపిన మేనత్తకు మ్రొక్కి పాదధూళిం గైకొనెను. ఆమెయు నామేనల్లుని గౌఁగిలించుకొని శిరము మూర్కొని 'కూర్చుండుమయ్యా' యని తాను జేటికానీతపీఠమును జెంతఁ జేర్చి కూర్చుండి ఫుల్లారవిందసదృశములైనయతనిపాణితలంబులు జోడించి పట్టి కన్నుల కద్దికొనుచు 'నాయనా! నాపాపిష్ఠికన్నుల కిప్పటి కగుపడితివా! ఇంతవఱకుఁ గన్నులుండియు గ్రుడ్డినైతి. నాముద్దుతండ్రి నెన్నఁడు చూతునా యనియెంతయుఁ దహతహపడితి. ఇప్పటి కూఱట కల్గినది. నాపుట్టినింటి కిప్పటికిఁ దోరణంబు కట్టఁగల్గె. నలువురిలో నాచిన్నితండ్రి కొకవేడుకయుఁ జేతులారఁ జేసికొను భాగ్యము నాయన్నకు వదినెకు లేకపోయె! సంతతికొఱకెన్నియో యిడుమలఁబడిరి. ఇట్లనితాను గన్నీరు తుడుచుకొని యశ్రువులఁ గార్చు మేనల్లునిశిరము నిజోరమ్మునఁ జేర్చికొని వానిని జెఱఁగుతో నద్దుచుండ నయ్యెడకు 'వెఱ్ఱిదానా! కర్తవ్య మరయక చిన్నివానిచే నిత్తఱిఁ గన్నీరు పెట్టించుచుంటివా!' యని మందలించుచు నాఘుండరుదేర నావృద్ధమహిళ 'అయ్యో చూడుఁడు నా తెలివి! కుమారుల మంగళస్నానమ్ము చేయించి పెండ్లికొమరులఁ జేయింపుఁడని పురోహితులు వచింప నది మఱచి కూర్చుంటి! తడవయ్యె లెమ్ము నాయనా' యనుచు లేచి మేనల్లునితో నటనుండి వెడలిపోయెను.

మాంధాత నవలోకించి మహీపతులు, శాంతాత్ముండై
నను జక్షువు లీక్షింపఁజాలకున్నవనియుఁ గిశోరమూర్తియైన
నితనియెడ నవలోకనమాత్రమున శరీరంబు వినమ్రమగుచున్న
దనియుఁ జూచినకొలఁదియు నీతనిపాదములకడ నాత్మార్ప
ణంబుసేయఁ జిత్తంబు వేడుకపడుచున్నదనియు, నిప్పటియస్మ
జ్జాతమున నేతాదృశమహానీయమూర్తి కల్గఁడనియు మున్ను
గకుత్థనృపాలుం డొక్కరుండు ఘనతమించినగుణాఢ్యుండని
వింటిమికాని - ఆయనకు నిట్టివయోధికవిజ్ఞానరూపసత్త్వసం
పత్తి యున్నట్లు వినియెఱుఁగమనియు, నిచ్చినదేవుఁడు మఱ
చిన నిమ్మహీతునికెక మిఁక భూతలమున ముఖ్యమై వెలయఁ
గలదనియు నిట్లు పలువిధముల భాషించుకొనుచుఁ గొనకు
"భగవానుఁ డీనృపకిశోరమునకుఁ జిరాయురారోగ్యము లొ
సంగి కాపాడుఁగాక" యనుప్రార్థనతో మనఃప్రీతిని వెల్లడిం
చుచు సంతృప్తులై చనిరి. వాహినీపతులు, మహావీరుండ
నియు, సేవకులు దయాళుండనియుఁ బౌరులు పరమాప్తుండ
డనియుఁ, బ్రిజలు పాలింపవచ్చినపురుషోత్తముండనియుఁ జెప్పు
కొని సంతసిల్లిరి.

భోజనానంతర మామునికుమారసహచరుఁడు, పలుక
నాలుకకల్గియు మూఁకపోల్కిని, జూడఁ గన్నులుండియు గ్రుడ్డి
చందమునను, వలయుపనులొనర్ప నంగములు కల్గియు వికలాం
గునివిధమునను వర్తించునట్టియా రాజభావమున కానాఁ డెంత
యుఁ గంటగించుకొనెను. మునికుమారు లచ్చటఁ దనస్వాతం
త్ర్యమునంతయుఁ జూరగొని తన్ను రిక్తాత్ముని జేసిపంపిరని
భావించెను. సుకారంపుదొరలుగాని, దాసదాసీజనంబులుగాని

స్వరూపస్వభావములు తెలియనందున నతనిఁ బల్కరింపక యంత్రసదృశమ్ముగఁ బ్రవర్తించిరి. నూతనాగతుం డగుట వేమకకాండ్రును నతనివద్ద నోరెత్త బిడియపడిరి. రమణీయ మగునాయంతిపురమున బోనులోనిసింహకిశోరము ట్లానృప కిశోర మాపగలంతయుఁ జర్వితచర్వణముగ శయనాసనస్థితి సంచారములు సలుపుచు జరిపివైచెను.

నాఁటిసాయంసమయమున సుమంత్రుండు, సచివసుహృద్బంధుసామంతముఖ్యుల సమావేశముగావింప నందుఁ గుశస్థలి నుండి చనుదెంచినశశిబిందునరేంద్రునిపురోధసుండు పెండ్లి కొమరునకు మహార్ఘమణిభూషాంబరములు కాన్కవెట్టించి తత్పితృష్వస యగుసుపుష్టకును, దన్నాథునకు మహాభామునకును విద్యుంపుటుంగరలు చెల్లించి సువర్ణాక్షరవిలసితంబును సురభిళంబును హారిద్రాంకితమ్ము నగులగ్నపత్రికను మాతాక్షతలతో మహాభామున కొసంగుటయుఁ దత్పురోహితాగ్రణి నస్వాతమువిధానంబుననర్చించి కాంచనకటకాంగుళీయకములును, పట్టుపుట్టంబులు నొసంగి బహూకరించుటయుఁ బ్రధానంబులై చెల్లెను. తుదకు మహాభాముండు తత్రత్యుల కెల్లరకు సుగంధ చందనకుసుమతాంబూలంబులఁ బెట్టించి యెల్లిమధ్యాహ్నవసరంబునఁ బెండ్లికుమారులతోఁ బయనంబు సేయవలయునని యాహ్వానంబు తెలిపెను. అప్పలుకులు విని యందఱు హర్షవికసితాననులై యటనుండి వెడలిపోయిరి.

అట మునిపల్లియలో భృగుమాని యొకనాఁటిమధ్యాహ్నము త్తరాభిముఖుండై యూర్ధ్వమార్గమున యోగమహి

మతో ననాయాసముగ నమరావతి కరిగి యట నమరేంద్రు
నిచే నర్చితుండై యతనితో నిట్లనియె.

మహేంద్రా! రాఁగలదశమిదినంబున నయోధ్యానగర
మందు యువనాశ్వునకుఁ గన్నకొమరుండును, నీకుఁ బెంచిన
కొమరుండును మాకుఁ బుత్రనిర్విశేషుఁడు నగుమాంధాతృ
నకుఁ బ్రజావాంఛితముఁ దీర్ప మహర్షిప్రభృతులు పట్టంబు
గట్ట నిశ్చయించిరి. అనిన విని యింద్రుండు - మునివరా!
అక్కుమారుం డతిమానుష తేజఃప్రతిభాశాలియనియు, రూ
పున మాకుమారుండు విక్రమమున నుమాకుమారుం డనియు
గుణములప్రోవనియుఁ బలుసారులు మునివరులు దెలుప విని
యుంటి. ఏమందురు? అని యడిగెను.

భృగుమహాముని:- సరిగ వినియుంటివి. నీచేతికుడుపు నొందినకొమ
రుఁడు మాకుమారుండు నుమాకుమారుండునుగాక
సామాన్యుం డగునే?

ఇంద్రుఁడు:- అందు, మాచేతికుడుపునకు మీచేతిశిక్షయుఁ
దోడయ్యెఁగాదె!

భృగు:- సరి. మనప్రతిభ లటుండనిమ్ము. అస లక్కుమారుని
పుట్టువ యట్టిది. పరమాణువులు ప్రభామయంబులు
కాకున్న మణులకు శాణోత్తేజనంబునఁ బ్రకాశంబు
సమకూరునా!

ఇంద్రుఁడు:- అది వాస్తవము. అట్లయిన నక్కుమారుని పట్టా
భిషేకమున కేము నరుదెంచి కన్నులారఁ గాంచెదము.

భృగు:- ఇందుల కాహ్వానించుటకే యే మరుదెంచితిని.
యువనాశ్వుఁ డీవేళక చేతులారఁ జేసికొన నోచఁడు.
తత్తుల్యుండవగుట నీవు తప్పకయరుదెంచి యక్కొమ
రునిశిరమునఁ గిరీటంబు పెట్టి సింహాసనమునఁ గూర్చుం
డఁబెట్టి తండ్రిలేనికొఱంతఁ దీర్పవలయు. దాన రాజ
లోకంబగాక భూలోకంబెల్ల ధన్యంబగు.

ఇంద్రుఁడు:- దానికేమి? ఏతాదృశలక్షణవంతు నాదరించిన
మాప్రభావంబును సలక్షణంబగు. ఇందుకుఁ దా
మెక్కుడు వచింపఁబనిలేదు. ఇది మాకర్తవ్యంబు.
ఇక్కారణంబున భవద్దర్శనలాభంబు కల్గినందులకెం
తయు ధన్యుండను. అట్లనే. సమయంబునఁ దప్పక
చనుదెంచువాఁడ.

అనవుడు భృగుమహర్షి మహేంద్రా! మంచిది పోయి వచ్చెద. సుఖముండుమని వచించి యుత్థితుండుగా సురేశ్వరుండు సమ్మానితుని సాగనంపెను.

'పెదవి దాఁటినఁ బృథివి దాఁటు' నను పెద్దలపలుక్కల్లకాదు. మహేంద్రుఁడు వచ్చి స్వయముగ మాంధాతృని సింహాసనస్థుఁ జేయుననుమాట జనతాప్రవాహమునఁబడి గ్రామానుగ్రామముగ నచిరకాలంబునన దేశమంతటను బ్రాఁకెను. అక్కారణమున జనులు నూతనోత్సాహపూరితులై కోసలకటకంబునకుఁ దండోపతండములుగ రా మొదలిడిరి. పట్టాభిషేకపూర్వవాసరంబునకె యాపురంబున సత్రములు, చావడులు, చప్పరములు, జనులతో సందులేక నిండియుం

డెను. పురబహిఃప్రదేశము క్రోశద్వయపర్యంతము రాచ బిడారులతో నిండిపోయెను. మొదట రా నిచ్చ లేకున్నను మహేంద్రుం డరుదెంచునని విని తద్దర్శనాపేక్షతో ధరణీశు లనేకులు వచ్చిచేరిరి. కుశస్థలినుండి యరుగుదెంచిన పెండ్లివారిపరివారముతో నగరంతయుఁ గ్రిక్కిఱిసియుండెను. ప్రతిక్షణనవ్యవినోదశతంబులతో నఖిలజనానందకరం బైన యుత్తరుణంబున నయోధ్యానగరంబునఁ జేరినయశేషజనమ్ము నకు నాఁటిరేయి యహస్సమంబుగ నతిక్రమించెను. సూర్యో దయం బగుటయు తడవుగ సభ్యులు చనుదెంచి సంక్షిప్త భారతభూమినాఁ బరిఢవిల్లుపట్టాభిషేకభవనంబున మెదల నెడము సాలకుండఁ గూర్చుండిరి. మంగళతూర్యరావంబులు మ్రోయుచుండ బారెఁడుప్రొద్దెక్కువేళకుఁ బట్టాభిషేక కార్యక్రమంబు ప్రారంభింపఁబడెను. క్రమముగ సుముహూ ర్తంబు సమాసన్నంబగుడు నానాపుణ్యనదీతోయంబులతో మహీసురవరులు మంత్రంబులు పఠించుచుండ రాజపురోహి తుం డారాజనందను నభిషేకించె. తత్కార్యం బవసితంబయిన తోడనే తల్లిపగిది సుపుష్టాదేవి యమ్మెనల్లు నభినవాంబరాభర ణాంగరాగముల నలంకరించుచుండ భృగుమౌని పురందరాగమ నంబు గోరి భ్రూయుగళంబుతోఁ బక్ష్మయుగళంబు చెలిమిసేయ మింటిదెస విలోకించుచుండెను. సభ్యులును శక్రుఁ డింకను జను దేరఁడే యని వేగిరపాటు చూపుచుండిరి. అత్తఱి నాకసము నుండి తేజోమయం బైనవ్యక్తి యొకండు వెలుఁగుల వెద చల్లుచుఁ బురుషశ్రేణికి సిగ్గువడి మగరూపుగొని వచ్చుసా

మ్రాజ్యలక్ష్మి నా నాథవనమ్మునఁ బ్రవేశించి యట నందఱు
సంభ్రమమున లేచి వందనములు సలుపుచు నిశ్చలదృష్టి నీక్షిం
చుచుండ, “మహేంద్రా! యరుదెంచితే మంచి” దనుచు నగు
మొగంబులతో స్వాగతమొసంగు మహర్షివరులకుఁ గేల్మో
డ్చుచు నెదుట మణిమయాసనమునుండి యవ్యగ్రత నుత్థితుం
డై నమస్కరించు మనోహరాకృతి యగుమాంధాతృ నుప
లక్షించి మనంబునఁ బొడమిన సంతసంబు నయనవికాసరూప
మున వెలువడ డాయంజని యక్కుమారుని ఫుల్లారవిందసదృ
శం బగు పాణితలంబు గ్రహించి యాఘ్రాణించి చెంతనుండు
సింహాసనంబున ‘స్థిరోభవ’ యనుచు నాసీనుం జేసి పార్శ్వపీఠం
బునఁ బ్రభలవెలుంగుమణిమయకిరీటంబుఁగొని యాతనిశీర్షం
బున హస్తద్వయంబుతో నలంకరించి నొసటఁ దిలకంబు వెట్టి
వ్రేల ముద్రిక, కేలఁ జంద్రహాసము నమర్చి ‘ధర్మేణ జయ.
రంజయ. భంజయ’ యనుచు నుపదేశపూర్వకముగ నభయ
మొసంగి విడువలేక కావలయు మరల నామూర్ధాభిషిక్తుని
కరతలంబు నిజకరంబునఁ దెమల్చి మరలి మహర్షులయభినందన
ములు నచటి మహాజనులయభివందనములు గైకొనుచు నట
నుండి యథేచ్ఛం జనియెను.

అనంతరము మాంధాతృండు మనంబునఁ బరిణయంబు
నాఁటిబంధుమతీపాణిగ్రహణంబును నిప్పటిపాకశాసనకృతపా
ణిగ్రహణంబును విమర్శించుకొనుచు వానితారతమ్యంబు
తెలియలేక యల్పకాలము గంభీరభావమున నట్లు కూర్చుండెను.
బంధుమతీకృతపాణిగ్రహణము లజ్జాశిథిలబంధము. పాకశాసన

కృతపాణిగ్రహణను ప్రియుతాద్భుతబంధను ననునీపాటితార తమ్య మాతనికిఁ దెలియకుండు నెంతయు గింత

అట్లుమాంధాతృఁ డరిగినతోడనే పరివారితోడఁ దక్కిన ఛత్ర, చామరాదిరాజచిహ్నంబు లాకొక్కటిగ నాతని నాశ్రయించి సనాథంబులై వెలుంగ సంత భూసురాశీర్వాదములతోడను మంగళతూర్యనాదములతోడను జయ జీవ శబ్దములతోడను నాపట్టాభిషేక మహోత్సవంబు సలక్షణంబై సకలజనానందకరంబై చెల్లెను.

తొమ్మిదవ ప్రకరణము.

:o:

పట్టాభిషేకంబు జరిగినపిదపఁ బదునైదు దినంబులవఱకు నన్నగరంబున సందడి శాంతింపలేదు. ఆదినంబులలోఁ జైత్యములందు, విద్యాశాలలందుఁ, గార్యాలయములందుఁ, బరిషత్తులందుఁ బ్రొద్దుపోకకుఁ జర్చింపఁబడువిషయములలో నీపట్టాభిషేకప్రశంసయే ప్రథమోపాత్త మగుచుండెడిది "మాలిన్యము మంటఁగలిపి యనారోగ్యంబు రూపుమాపి నీటివసతుల నీటుచేసి దీపంబుల దీపింపఁజేసి యారామంబుల నభిరామంబులుగా నొనర్చి యాగంతుకుల కభినవవసతుల నావటించి పురంబు ప్రత్యగ్రరూపంబుగ నొనర్చినపురపాలకవర్గము వారు బహుశ్లాఘాపాత్రులు. రాకొమరులు రాజధాని కరుదెంచిన ప్రొద్దుమొదలు పదునైదుదినంబులు పంచభక్ష్యపరమాన్నంబులతో నిఖిలజనసంతృప్తికరంబుగ విరామంబు లేక యన్న

వానంబు సంభవంబడెను. అప్పుడు బల్లెలనుండి యనుదెంచిన పాలంపవళ్ళనుఁ బెరుగుకుండలకు నేతికడవలకు మితిలేదు. కూరగాయలు పలుతెగలు పడవలమీఁదను బండ్లమీఁదను దేఁబడి కొట్లను నింపఁబడినవి. సకలకార్యాలయములకు సమస్తవిద్యాలయములకు నాటవిడు పొసఁగఁబడెను. కారానివాసులకు విడుపుకలిగెను. ఇట్లఖిలజనంబులకు నమితానందకరంబుగ నింతమహావైభవంబుతో నేరాజన్యుని పట్టాభిషేకంబును బ్రవర్తిల్లలేద”ని యప్పటివృద్ధకూటము లనేకములు ప్రశంసించినవి.

ఇట్లు పట్టాభిషిక్తుం డైన యానూతనమహీపతికి నిజరాజ్యాంగవ్యవస్థ లెవ్వియు మొదటఁ దెలియకుండెను. నగరునం జన్మించి నగరులోఁ బెరిగి నాగరికులతోఁ జరించుచు జనకునితో దినదినంబును గొలువుకూటమునకు వాహ్యాళికి వెడలుచుండినఁగదా నానాఁటికి సందర్భములెల్లఁ దెలియుచుండును! అట్లుగాక యడవినిబుట్టి యడవిని బెరిగి యనాగరకులనడుమఁ దిరుగుచు నగరుమొగ మెఱుఁగనివాఁ డయ్యె. అక్కాలమున నతండు ముఖ్యకార్యాలయమునఁ గొత్తగఁ బ్రధానపదవి నధిష్ఠించిన యాధునికవిశ్వవిద్యాలయోత్తమపట్టభద్రునిభంగి రోజున కొకటివాతునఁ బ్రతివిషయమ్మును జాతుర్యమొప్ప సవిమర్శముగ వీక్షించుచుండువాఁడు. అయ్యవసరంబున మంత్రులు మొదలుకొని పహారావానివఱకు నుండు నుద్యోగు లెల్లరు “ఈమన కీవిషయంబు తెలియద”ని తలఁచి యొకలేదు విశేషించి తమ్ముఁ బరీక్షింపవచ్చెననుచు భావిం

చుచుండెడివారలు. ప్రతిభాన్వితులకుఁ బ్రజ్ఞాహీనత నెవఁడు ఘటింపఁ జేయఁగలఁడు? ఈప్రకార మా ప్రభుండు ప్రవర్తించు చుండ నుద్యోగివర్గంబు నూతనోత్సాహపూరితమై యెక్కుడు శ్రద్ధాకుతూహలంబులతోఁ గాలాతిపాతమును గూడ గమనింపక నిజకర్తవ్యంబు నిర్వహింపసాగెను. "రౌతును బట్టి గుఱ్ఱ" మనుట సత్యేతరము కాదు.

అట్లు సుమంత్రుఁడు తోడఁ జనుదెంచి పుట్టుపూర్వోత్తరము లేకరువుపెట్టుచుండఁ గ్రమముగ బండారంబు బాగోగులు; దుర్గతత్పాలనపరిస్థితులు; రథ, గజ, తురగ, పదాతుల యునికిమనికులు, ఆదాయవ్యయంబులు, నప్పటి పరిపాలనా విధానము నవగతంబులుగఁ జేసికొని పరకష్టాసహిష్ణు వగు నా మనీషి యుద్యోగిజనక్లేశజాతంబు గమనించుటంజేసి మధ్యాహ్నము మొదలు సార్థయామంబ కృత్యనిర్వహణసమయంబుగా సకలకార్యాలయములకు నుత్తరువు పంపి సర్వత్ర యుద్యోగుల సంఖ్యను, వేతనములను హెచ్చించెను. కతిపయవాసరంబులు గతించినపిదప రాష్ట్రరాష్ట్రీయజనస్వరూపస్వభావంబు లెఱుంగఁగోరి సుహృదాప్తసచివవర్గంబు తోడరాఁ బురంబు వెడలి బహుప్రజాభరితము లైనవర, పుర, గ్రామముల నిలుచుచు నాయాప్రదేశంబుల విశేషంబులు, ప్రజలకష్టనిష్ఠురములు, కృషి, వాణిజ్య, పరిశ్రమలపరిస్థితులును వీనులతో వినుచుఁ గన్నులతోఁ గాంచుచు నీరీతిఁ గోసలదేశంబంతయుఁ జుట్టి స్థితిగతులు సరిగ లేనందున నసంతుష్టచిత్తముతో నిజకటకంబునకుఁ జనుదెంచెను.

వచ్చినదిమొదలఁ బ్రజామిత్రుఁడు తదీయసౌకర్యసంపాదనముగుఱించి నిద్రనుగూడ మాని కతిపయదినంబు లతినిపుణంబుగ నాలోచించి సచివవర్గంబు సమాధానపఱచి యీవత్సరము మొదలు యజ్ఞార్థములై నయుదనపుఁబన్నులు తీసివైవఁబడెననియుఁ, గప్పములు కట్టుకాలావధులు మూఁడు కాక నాల్గింటికిఁ బెంపఁబడెననియుఁ గప్పంబు నాల్గింటఁ బాలు మాని యాఱింటఁ బాల్గొనఁబడుననియు నీవరుసఁ బ్రజలకుఁ దెలియఁ బ్రతిగ్రామమునందుఁ జాటఁబనిచెను. ఆచాటింపు విన్నతోడనే యాజనులకుఁ గల్గినసంతసమునకు మేరలేకపోయెను. ప్రతియూరునందును బ్రజాసంఘము లిప్పరమధార్మికుని భగవానుఁ డనవరతము చిరాయురున్నతు లొసంగి సంరక్షించుఁగాక యనిప్రార్థనలు సలిపినవి.

తదనుగుణంబుగ నీసుశీలుండు ప్రతిదినంబును, బ్రాతః కాలకృత్యంబులఁ దీర్చికొని కొలువుకూటంబున కరుగుచుఁ బౌరజానపదప్రముఖులకు దర్శనమొసంగుచు వారివారినుంచి సెబ్బరలు విచారించుచుఁ బెద్దలవలన నీతులు తెలియుచుఁ బ్రజాపక్షపాతియై ప్రవర్తించుచుఁ బ్రజానురాగంబు చూఱఁ గొనుచుండువాఁడు.

ఇట్లు కొంతకాలంబు గడచినపిదప భృగుమౌని యానతిచ్చినట్లు లోకమున నలుదెసల నలముకొనిన దుస్థితిపవనంబు లనుభవగోచరంబులై యంతరంగంబు నార్చుచుండ నోర్వఁజాలక యానరనాయకుం డొక్కనాఁ డేకాంతవాసియై సుదూరంబు కర్తవ్యంబు యోచించి సుమంత్రుని రావించి నేఁటికెని

మిదవనాఁటు స్వదేశీయమహాసభ నొకదాని జరుగనుసాకల్పించి తిమి [illegible] సలుపవలయునని [illegible]. అతండు మాఱుమూలకూడక తన్నియోగంబు దీర్ప నటనుండి వెడలి పోయెను. [illegible]దేలనో యాన్నృపాలునెదుట మంత్రులెల్లరు మాటలు లేక. చలనచిత్రములట్లు చరించుచుండిరి.

నిర్ణీతావసరంబునఁ గోసలదేశంబునఁ బలుతావులనుండి ప్రజాప్రముఖులు ప్రతినిధులు, పండితులు, పన్నుపెట్టుపుడమి దొరలు నితరు లనేకు లుత్సాహభరితులై విచ్చేసి సభామందిరంబు చాలఁదనపించిరి. మాంధాతృండును సకాలంబునకు సభ్యులు సంతసిల్ల నయ్యెడ కరుదెంచి రాజపీఠంబున నాసీనుండై కరతాళధ్వనులు శాంతించినపిదప లేచి తనయాహ్వానంబున కానందముతో వచ్చినందులకు సభ్యులకు సంతోషకరమ్ముగ నుపచారవచనంబులు వినిపించి యిట్లుపన్యసింప నారంభించెను.

మదేశహితచిత్తులై మదున్నతియు స్వకీయోన్నతిగ భావించు[illegible]రారా!! మీలో నొకఁడ నగున న్నిట్లింతయున్నతపదంబునఁ జేర్చి సమ్మానించుమిమ్ముఁ, బ్రియంబులు హితంబులు నగునేమనకార్యంబు లాచరించి సంతోష పఱచి "రాజ" నామ మెట్లుసార్థకముగావించుకొందునో చెప్పఁ జాలను. చెప్ప శక్యముగానియొడుదుడుకులతో లోకమిపుడు చాలఁ జీకాకుఁగలిగియున్నది. ప్రజలు, పార్థివులు నిప రేకా ర్యములను [illegible]ంపవలయునో తెలియుట కష్టమగుచున్నది. మొదట నుపదేశకులు లేరు. ఉపదేశించిన వినువారు లేరు. జననాథులును స్వతంత్రులై చరించుచున్నారు. వృద్ధోప

దేశంబు లేఁ జననాథుండు జనుల సన్మార్గచరులుగ శిక్షింపఁజాలు నెట్లు ? శిక్షించుజననాథునదుపు లేకున్న జనులు సన్మార్గ చరులగుట యెట్లు ? ఇట్టిసందిగ్ధతరుణమున మాయట్టివా రే కార్యంబునకు దొరకొనినను విజయ మొందఁజాలరు. బహు కాలమునుండియుఁ బాలించుదొరలు పదుగురును బరమస్వతం త్రులై వెలయుటం జేసి పుడమికి బహునాయకత్వ మేర్పడినది. దానఁ దల కొక శాసనము, తల కొక దైవము, తల కొక మతము, తల కొక భాషయు నెలకొనినవి. వానిమూలమునఁ బక్షములు, పట్టుదలలు, పెరుగఁ గలహమతులయి ప్రజలును బ్రభువులు క్రమముగ నైకమత్యమునకు దూరమును, అసూ యకు దాపు నైరి. అసూయావిష్టులై నృపులు దూరదృష్టి లేక యొకరాజ్యములోనిపదార్థ మింకొకరాజ్యమునకు రాకుండ శాసించుకొనుటతో వ్యాపారము సన్నగిల్లెను. వ్యవ సాయ మసహాయమై యసదయ్యెను. పరిశ్రమలు ప్రోత్సా హరహితములై పరిక్షీణములైనవి. కళలు కళావిహీనములు. విద్యలు విజ్ఞానశూన్యములు. ఈయనర్థపరంపరకంతకు మూల మైనయీబహునాయకత్వము నానాఁట రూఢమూలమై ప్రజ లకు దృష్టిమాంద్య మొదవించి యభ్యుదయ మనుమానా స్పదముగఁ జేసివైచినది. ఈబహునాయకత్వ మెన్నఁడు తొలంగునో యానాఁడ యీయనర్థపరంపర యడంగి యభ్యు దయము తలసూపును.

మఱియు నీబహునాయకత్వంబ ధరణీతలకంటకము లైనతస్కరనికరంబులు తలఁదాచుకొనఁ దావొసంగినయది.

ఇట్లింక ననేకభంగులఁ బ్రజలను దమ్ము దుస్థితిమునుంగఁ జేయునీ యనర్థపరంపర కాదికారణంబు నొకప్రజాధినేతయు విచారింపఁబూనఁడు. దైనందినకృత్యంబుతోఁ దృప్తుఁడగును. ఈ వరుస నిర్విచారు లగుప్రభువులఁబట్టి ప్రజలును విచారశూన్యులయి పండినఁదినుట, పండకున్నఁబండుట యనుమతితోఁ గాననివాని నూఁతగొని కాననివాఁడు చరించుభంగిఁ జరించుచున్నారు. శూరశిఖామణులకు సూరిశిరోమణులకుఁ గర్మకుశలులకుఁ గార్యశూరులకు దానవీరులకుఁ దత్వవేత్తలకుఁ దపోధనులకు విజ్ఞానఘనులకు సత్యనిరతులకు జన్మస్థానమై సకల సంపత్సమృద్ధితో వర్షాంతరములకంటె సర్వోత్తమమని ప్రఖ్యాతిగాంచినయీభరతవర్షము నేఁటికిఁ బిరికిపందలకు నల్పబుద్ధులకు నసమర్థులకు నలసులకు నౌదార్యహీనులకు సంశయాత్ములకుఁ దుచ్ఛసుఖలాలసులకు నప్రతిభులకు ననృతశీలురకు నాలయమైనది. దూరదృష్టి, స్థిరచిత్తము, నాత్మాలోచనము నొక్కనికిఁ గానము. ఉపకారపరత దయాదాక్షిణ్యములు శూన్యములు. సర్వత్ర స్వార్థపరత చక్షుర్గోచర మగుచున్నది. అసూయ మెండు. ఇంద్రియలోలత హెచ్చు. ఇవి యన్నియుఁ గలియుగవాసనలు. ఉత్తమయుగములో నుత్తమభూమిలో నుత్తమజాతియం దుద్భవించినమనము-ఇంకను గలియుగ వాసనామూర్ఛితులమై కర్తవ్యవివేకము లేకుండుట కడుంగడు శోచనీయము. ఒకసారి తొల్లింటికృతయుగీనవైభవము లెట్లున్నవో సింహావలోకనముతో గమనింపుఁడు. ఆకాలంబునకు నీకాలంబునకు హస్తిమశకాంతరము కలదు. తాదృశవైభ

షము మరల దొరయు సర్వులకు నొక్క నాయకుఁ డొక్క శాసనము, నొక్క దైవము, నొక్క మతయు నొక్క భాషయుఁ గావలయు. అప్పుడు భేదభావములు ప్రిదులును. ద్వేష మంతరించును. అద్వైతవం బగు నైకమత్య ముదయించు. దాన జనులకు సర్వశ్రేయములు గలుగును. ప్రతిమానవునకును, దనకుటుంబమును దనగ్రామమును దనమండలమును దనదేశమును దనలోకమును సమున్నతికిఁ దేరఁబూనుట తప్పని ధర్మము. అయిన నీమహాకార్యం బొకరిద్దరిపూనికఁ దీఱునది కాదు. పలువురు సాయపడవలయు. సాయమ్ములేక యెంతటి దక్షుండు నేకార్యంబును దీర్పఁజాలఁడు. బంగరుపళ్ళెరమ్మునకును గోడచేరువ కావలయు. ఇట్లని ప్రతిమానవుండును, “నాహం నాహ” మ్మనుచుఁ గర్తవ్యమునకుఁ గండగక యూరకున్నచో ననర్థము లట్లె యుండును. నోరులేనిజీవములట్లు కష్టములుగుడుచుట జ్ఞానవంతులలక్షణము కాదు. ప్రథమమున సాయము శూన్యమైనను, బరికరము బంధించి యొకండు కార్యరంగమున కురుకునప్పటికి సాయము జతపడకమానదు. గొఱ్ఱెదాటువలె గతానుగమనశీలంబు విడిచి ప్రజలు వివేకవంతులై యన్యోన్యము కూర్చుకొనుచుండిన మేలు. ప్రభువునకుఁ దొందరపాటు తటస్థింపఁబోదు. పేరునకుఁ బ్రభువుగాని ప్రయోజనంబు ప్రజాశ్రితంబు. ఈసందర్భమున మీరందఱు సముత్సుకులై మాకుఁ దోడ్పడెదరేని మొదట మనదేశము నుద్ధరించుకొని యిటఁగృతార్థులమై యావల ముందడుగిడుదము. ఇంట గెల్చికద రచ్చఁగెల్వఁబోవుట ? ఇట్లని ప్రత్యు

త్తరకాంతకుఁ సూచకంబుగఁ జూచుచు నూరకుండెను. ఆది నుండి యింతవఱకు నత్యాసక్తిమెయి నాలకించు సదస్యులు నూతనోత్సాహమున నుచ్ఛ్వసితహృదయులై “ యవశ్యము తోడ్పడుదు”మని యావర్తించి పల్కిరి. నృపుం డాసదస్య వాక్యము నాత్మప్రయత్నమునకు మొదటిశుభలక్షణముగా గ్రహించి కర్తవ్యభాగ మొకింత తేటపఱచి విరమించుతలం పున మరల ని ట్లుపక్రమించెను.

మనదేశంబున, జనపదంబులెల్ల జాడ్యనిలయంబులు, దారిద్ర్యమునకుఁ దానకంబులు. ఎచ్చటను బరిశుద్ధి పొడగా నము. విద్యాగంధము శూన్యము. చౌర్యోపజీవులు పెక్కండ్రు. ఆతతాయు లనేకులు. ఈదుస్థితికంతకు మూలకారణములు విద్యావిహీనత, వృత్తిశూన్యతయు. ఎల్లరను బిల్చిపిప్పి చేయు వీని నున్మూలింప మీరందఱు నడుములుకట్టి నిలచి యీడువ చ్చిన ప్రతిబాలకుని విద్యాభ్యాసమునకు జతపఱపవలయును. ప్రాథమికశిక్ష నందినపిదపఁ గళాకుతూహలిని గళాశాలకుఁ గర్మకుశలుఁ గర్మాగారమునకుఁ, గృషివాణిజ్యరతుని దదుచి తకార్యంబులకు, సంగ్రామరతుని సాంగ్రామికకళాశాలకును, బంపునటులఁ బ్రజలకు బోధింపవలయును. ప్రభుత్వమూలమున మీకు వలయునంతయర్థబలంబు చేకూరఁగలదు. మనమందఱము ధర్మమునకు దాసులము. ధర్మముతో భూతములు నిలిచియు న్నవి. శ్రద్ధావంతులమై దానిని బాలించిన నది సకలశ్రేయంబు లొసంగి మనల సంరక్షించు. ధర్మమే ధ్యేయము. ధర్మమే దైవమ్మన కాశ్రయము. తాదృశధర్మప్రచారంబునకై యచి

రంబున మాచే నూఱూరఁ బ్రవర్తింపఁజేయఁబడు ధర్మసభలను
సభ్యత్వపురస్కారముతో నభివృద్ధికిఁదెచ్చుభారమును మీాయ
దియు. వానికల్పఁబడిన విద్యాలయములు, కళాశాలలు, కర్మా
గారములు, కైగారికములు, నితరకృతులు నడకఁబడును. అంత
నస్మద్దేశంబు నావరించినదుస్థితిపరంపరలు దూరమ్ములగుటయు
గాక మనము సకలసంపదలతోఁ దులదూగుటయుఁ గల్గు.
మఱెవ్వరేని దేశాభివృద్ధికిఁ దగువాలోచనలు దెల్పునెడల నవి
క్రియారూపకముగఁ బరిణమింపఁ బ్రయత్నింతుము- అనికూ
ర్చుండెను.

ముహూర్తకాలంబు నిశ్శబ్దమై యతిక్రమింప నచటి
ప్రజలయుఁ బుడమిదొరలయుఁ బ్రోత్సాహమున నొకపండిత
వరుండు లేచి నృపవరున కిట్లు విన్నవించెను. దేవా! తత్వజ్ఞు
లై నతమకు మాచేఁ దెల్పఁదగినయాలోచనలు వేఱయుండునే?
మా క్షేమంబ గోరి యిట్లపూర్వాలోచనంబు తెలిపిన మీాకెం
తయుఁ గృతజ్ఞులము. ఏతదుద్యమంబున ధర్మప్రభుండైనయాధ
రణీధరుండు తప్పక తమకు జయముచేకూర్చుఁగాక. ఇట్లతం
డాశీఃప్రశంసతో విన్నపము ముగించెను. వృద్ధమహీసురులు
"తథా" స్తనుచు హస్తంబుల మంత్రాక్షత లునుప మాంధా
తృండు మహాప్రసాదంబని గ్రహించి పిదప యథాక్రమంబుగ
నానమావేశమునకు సెలవొసంగెను.

పదియవ ప్రకరణము.

—:o:—

ఆనంతరంబ మాంధాతృనియోగంబునఁ బలువురుపటి
ష్ఠులు పల్లెపల్లెకుంబోయి రచ్చకొట్టములకడ జనాకర్షకము
లైనసంగీతాదివినోదంబులఁ బ్రదర్శించుచు నత్తఱిఁ జేరినజన
బృందమ్మునకు విద్య, ఆరోగ్యము, పారిశుద్ధ్యము, పరిశ్ర
మలు, వ్యవసాయము, వాణిజ్యము వీనిగుఱించి మంచిమాట
లతో ముచ్చటకలుగ బోధించి తద్బోధనము క్రియారూప
మును దాల్చుపర్యంతము పాటుపడుచువచ్చిరి. తదనుగుణం
బుగ నాపల్లెలజనమ్ములును బ్రబోధింపవచ్చినపెద్దను "పో
పోవయ్యా, మేం సదవకపోతే నీకేమి; నీమూ ల్లేమైన
పోతుందా! నీదుడ్డు వెట్టి కొనిత్తావా పలకలు బలపాలు?
ఏమో సదువంట సదువు. సదువు బాపనోళ్ళకి. మాకేల
నయ్యా మన్ను పిసుక్కునోళ్ళకి? చాలు చాలు. మొన్న
యెవడో వచ్చాడు కొట్టంకా డేమేమో కూసుకుపోయినాడు
మల్లా నీవస్తివా! యేటో! గాలిట వేడిట యెందుకో యీ
తొక్కులాట?" అనుచుఁ బ్రహారింపుల తక్కువగా మొఱకు
మాటలతో సాగనంపునీకాలపుగ్రామీణులఘునతఁ బూనక
వలయుసదుపాయములుగూర్చి గౌరవించుచు "తియ్యనినీటికిఁ
జేపలెక్కురీతి వారిసద్బోధనలకు మక్కువతో నొక్కరొక్క
రుగ వచ్చి యవి ముగియువఱకు వినుచుఁ గూర్చుండువారు.
అది కాలమహిమ కాదు. రోగికి రోగము తీఱుతఱుణము,
వెజ్జునకు మాట దక్కుసమయము నేకీభవించిన ట్లాకాలపు
సందర్భము లట్లున్నవి.

అంతఁ గొన్నివత్సరంబులు గతించునప్పటికిఁ గోసలదేశ
మం దంతటను, పాఠశాలలు, పఠనాలయములు, పరిశ్రమాల
యములు, కర్మాగారములు, కళాశాలలు, చెలరేఁగినవి. ఊహా
రను శాస్త్రములు చర్చించువారు, కళావిలాసములు గణుతించు
వారు, వాణిజ్యమును వర్ణించువారు, హస్తవృత్తుల నభినందిం
చువారు, ఆహవధర్మముల నభినందించువారును, మితిమీఱిరి.
నానాఁట నారాష్ట్రమంతయు వైజ్ఞానికవినూత్ననిర్మాణకౌశల
ముతో సాధనసంపత్తి సులభమగుటచేతను, బంటచెఱువులు,
పంటకాలువలు ప్రాఁతవానితోఁ గ్రొత్తవి కొనసాగి పంటపై
రులు పశుసముదయంబును బెంపొందుటచేతను, మాంధాతృ
నితో మంతనములుసలుపు రాజన్యులరాష్ట్రములతో వాణిజ్యము
విస్తరిల్లుటచేతను, ధనధాన్యసంపదలతోఁ గలకలలాడుచు నానం
దనిలయమై విలసిల్లెను. అక్కాలంబున నవనీశుండనిన నితండ
యవనీశుఁడు. తక్కినవారందఱు వనీశులుగాని యవనీశులు
గారు. అత్తఱిఁ గొందఱు వృద్ధరాజన్యులీనృపాలుని, "అదృ
ష్టమాడించుచున్నది ఆతని దేమున్నది" ఇట్లని యాసడించుచుఁ
దమ నిర్యత్నతను, అదృష్టహీనతను వెల్లడించికొనిరి. ఏకార్య
మునకుఁగాని పౌరుషము, దైవము రెండును గారణములు.
అందుఁబౌరుషము మొదటిది. కార్యసిద్ధికిఁ బురుషుఁడు యత్నిం
చిన దైవ మనుకూలత ఫలమొసంగుఁగాక. పురుషుఁడు యత్నిం
పకున్న దైవము ఫల మెట్లిచ్చును? వాన కురిసినమాత్రానఁ
బంటలు పండవుగదా !

లోకమునఁ బాటవలంతివలన బంగారుపూవులు పడయు
పురుషులు మువ్వురు : శూరుఁడు, సేవాచతురుఁడు, విద్యా

కుశలుఁడు. ఇట్టివా రాకాలమున నక్కడక్కడఁ జెదరిపడిన విత్త
నములట్లు కొందఱుమాత్ర ముండిరి. అట్టివారిలో మాంధా
నాయకుం డగ్రేసరుఁడు. శౌర్యము, సేవాచాతుర్యము,
విద్యాకౌశలము నొక్కెడనుండుట దుర్లభము. కొందఱియెడ
శౌర్యము, విద్యాకౌశలము నుండఁబోలు. సేవాచాతుర్య
ముండుట యరిది. నిప్పునకు నీరువలె శౌర్యమునకు సేవ విరుద్ధ
ధర్మము. అయినను నిప్పునుండి నీరు వొడమినట్లు శౌర్యము
నుండి సేవ యుద్భవించె నన్నతత్త్వ మెఱింగినచతురుం డగుట
మాంధాతృం డీమూఁడుధర్మముల నిమిడ్చిపట్టుకొనెను. ఇదే
యితరులకంటె నితనియందుఁ గలవిశేషము. ఏతద్విశేషంబు
చేతనే యితండు ప్రభుత్వమును బ్రజాసేవయు సమముగ
నడపఁగల్గెను.

ఈరీతి ఫలితపౌరుషుం డగుపృథివీపతి తన కింకను
లోకానుభవము సాలదని యప్పుడప్పుడు తనసేమమారయఁ
జనుదెంచినసాధువులకడ సదుపదేశముల వినుచుండువాఁడు.
వానిలో బ్రహ్మవిత్తముం డైనయుతథ్యునియుపదేశం బిట సం
క్షేపరూపముతో నిట్లున్నది.

మాంధాతృమహీశా! ధరణీశుండు ధర్మరక్షణమున
కేర్పడెనుగాని తనయభీష్టములు తీర్చుకొనఁగాదు. అతండు
ధర్మము చరించిన దేవత్వము పొందును. చరింపకున్న నరక
గామి యగును. సర్వభూతములు ధర్మమున నిల్చియున్నవి.
ధర్మము రాజునందు నిలిచియున్నది. ఎవండు ధర్మమును
జక్కఁగఁ గాపాడునో యతండ ధరణీపతి. స్వధర్మనిరతున

కేవల మభీష్టార్థసిద్ధి యగును. అట్లుగాక, తాదృశమంగళరూప
మైనధర్మము సర్వజనాశ్రయణీయము. ఎప్పుడు ధర్మ ముత్స
న్నమై యధర్మము పెరుగునో యప్పుడు దివారాత్రములు
ప్రజలకు భయము మొదవును. పాపరూప మైనయధర్మము
పాలింపఁబడదేని సాధుజనులకు గృహము, క్షేత్రము, ధను
పుంజ, కళత్రము మున్నగునవి దక్కవు దేవతలకుఁ బితృదేవ
తలకుఁ బూజలు చెల్లవు. అతిథుల కాతిథ్యముండదు. ద్విజా
తులు వేదముల నధిగమింపరు. వ్రతములు చరింపరు. విప్రులు
యజ్ఞములు చేయరు. ఇహపరలోకము లపేక్షించి తొల్లింటి
మహాత్ములు రాజు నేర్పఱచిరి కావున ధర్మలోపము కలిగింప
రాదు. కామక్రోధములను విడిచి ధర్మమును పాలింపుము.
రాజులకు ధర్మ మత్యంత శ్రేయస్కరము.

ధర్మమునకు ధరణీసురులు జననదేశంబగుట వారి నవ
శ్యము పూర్ణకాములఁ జేయవలయు. అట్లు చేయకున్న
భయముత్పన్నమగును. తొల్లి దేవతలను బరాజితుల జే
సినబలిచక్రవర్తికి బ్రాహ్మణద్వేషముతో సిరి తొలఁగిపోయి
నది. ధర్మమునకు సిరికిని దర్ప ముద్భవించినది. దానిని దేవతలు
మునులు నెవరైన నవలంబించిరేని యవశ్యము చెడుదురు.
ధరణీపతి దానిని దరిఁజేరనీయరాదు. దర్పదీప్తుండై ధరా
వరుండు పరదారగమనాద్యధర్మంబు లాచరించెనేని వానలు
లేక పుడమి ఫలరహితంబగును. ప్రజకు దైన్యంబు పాటి
ల్లును. రోగము లలమును. బలతేజంబు లుండవు. సైన్యము
నకు శత్రుపీడ కలుగును. అకార్యంబు లాచరింపక ధర్మ

పరాయణుం డైనభూపతి సంతానము, బంధువులు, ప్రజలు, సేనలు మున్నగుశుభసంపత్తితో వెలయును.

రాజగువాఁడు రజకుఁడు వస్త్రములను శోధించి పరిశుద్ధములను జేసినట్లు నాలుగుజాతులను వరుసగ బ్రహ్మచర్య తపోమంత్రసత్యములందును, దండనీతియందుఁ, గృషివిషయమందుఁ,గృత్యములయందుఁ జక్కఁగ శోధించి పరిశుద్ధాత్ములఁ జేయవలయును. సకలధర్మములకు రక్షకుండగుట రాజు యుగరూపుండు. కావున రాజా! ప్రమాదరహితుండవై పరిశుద్ధతఁ బరఁగుచు స్వపరచ్ఛిద్రంబు లారసికొనుచు స్వచ్ఛిద్రంబు పరుల కెఱుకపడనీక ధర్మంబు విడక జనులఁ బాలించుచు జాగరూకుఁడవై మెలంగుము.

ఇట్లుధర్మతత్పరుఁడై "ధర్మేణ లోకాన్జయతి" యను శ్రుతిసూక్తిని జపియించుచుఁ గోసలమునం దెల్లెడల మున్ను వచించినట్లు శాఖోపశాఖలుగ ధర్మసమితుల నెలకొల్పించి ధర్మప్రచారమునసలుపుచు వానియాధిపత్యము క్రింద వలయు సౌకర్యములు ప్రజలకు సమకూర్చుచు మహావిభూతి దవరఁ బ్రజలతోఁగూడ నిరతిశయసుఖంబు లనుభవించుచు నితరులకును దాదృశసుఖానుభవంబు సంపాదింప నుపాయాన్వేషణంబుతోఁ బొద్దులుపుచ్చుచుండ నంతకుమున్న యితరరాష్ట్రీయ ప్రముఖులు తోడిప్రజలతో సమావేశము కలిగినప్పుడెల్ల "గళమునకు గానము, సభాతలంబునకుఁ జదువు, గగనతలంబునకుఁ గమలబాంధవుఁడువలెఁ బురబృందమున కయోధ్యాపురంబును, దేశసముదయంబునకుఁ గోసలదేశంబును మహీశ

లోకంబునకు మాంధాతృనృపతియు నలంకారములు. ఆరాజో
త్తమునిరాష్ట్రమ్మున నిజధర్మమునకు మార్గమువెట్టుమను
జుఁడొక్కరుండును లేఁడు. మఱియుఁ దండ్రితోఁ దనయుండును
అన్నతోఁ దమ్ముండును, మగనితో నాలును, ఇచ్చినవానితోఁ
బుచ్చుకొనినయతండును, పైనుద్యోగితోఁ గ్రిందియుద్యోగియు
స్వామితో సేవకుఁడును మఱెవ్వరైనఁగానిండు-ఒకనితో నింకొ
కండు గోరంతకుఁగాని కొండంతకుఁగాని కలహించుట వినియె
ఱుంగము. వృత్తికొఱకుఁ గత్తినూరుఘాతుకుండును విసము
త్రాపువెంగలియుఁ గలికమునకును గానరారు. మతాచారము
లవల్ల మాఱునడత మందునకైన దొరకదు. విశ్వరూపి యైన
విష్ణుండె తద్దేశీయుల కుపాసనీయదైవంబు. ధర్మప్రవర్తనంబ
తదుపాసనము. అచటివారంద ఱన్యోన్యము సాహాయ్యమొన
ర్చుకొనుచు సత్యముతప్పక శీలవంతులయి మెలంగుచుంద్రు. అం
తరంగమందును నధర్మస్మరణము వారికి సింహస్వప్నము. అక్ర
మము, అసత్యము, అతిచారము, హింస, చౌర్యము, ఛద్మము
మున్నగుదుర్గుణకుటుంబము లఁట నిలువ నీడలేక మనదేశము
లకు వలసవచ్చినవి. ఈరీతిఁ బరిపాలనంబు మున్నేనరవరుండు
నొనర్చినట్లు వినియు నెఱుంగము. తగుసాహాయ్యంబు దొరకు నే
నిద్ధరావరుండు సకలధరణీతలంబు నేకచ్ఛత్రముగఁ బాలింపఁ
బటిష్ఠుఁడు. ఇట్టి ప్రభూత్తంసుని బడసినయాదేశీయులు చాల
ధన్యులు. మనల నలముకొనిన యీదరిద్రదుర్గంధము లెన్న
డడంగును. ఎన్నఁడు నిశ్శంకముగ నుచ్ఛ్వాసనిశ్వాసములు విడు
వఁగలము? "అనియీవరుస నమ్మహనీయునివిభూతిప్రకారమ్ములఁ

జెప్పుకొనుచుఁ బాదృశసుఖానుభవంబులకు మిక్కిలి నుక్కవ పడి బహుకాలంబునకుఁగూడ దొరలు తమవంకఁ గన్దెఱచి చూపకుండుటచేఁ గృతార్థులు కాసేరక వేసారి తుద కావీర వరేణ్యునకు "దేవా! భవదీయప్రజాసామ్యంబు ప్రసాదించి మాపిన్నదనము మన్నింపఁ జేయుదురుగాక, తగువిధంబున దేవరకుఁ దోడ్పడ దీక్షితుల" మని విన్నవించుకొనిరి.

ఇటుఁ దత్కాలపుఁ బరిస్థితు లింకనొకింత విరివిగఁ దెలుపవలసియున్నది. వెనుకటి కలియుగాంత్యమునకు మానవు లల్పాయువు లల్పబుద్ధులు హ్రస్వాంగులు నయియుండిరి. అప్పుడు శాసించు ప్రభువు లేనందున నోరుకలవానిద రాజ్యము గుచుండెను. అందువలన జనులందఱు దుర్వ్యసనశీలురై యొండొరులు పోడుచుకొనుచుఁ బశుప్రాయులై తిరుగుచుండిరి. కళలు, వృత్తులు, విజ్ఞానము, నాగరకత సర్వము నశించినది. నీతు లడుగంటినవి. నియమములు నేలఁగలిసినవి. ధర్మము దయాసత్యశౌచంబులు తొలంగిపోయినవి. వేయేల భూతలంబు సర్వంబును తొల్లింటి వైభవంబు వెడలి పాడువడియుండెను. తరువాత శనివెడలి యాదివారము వచ్చినట్లు కలియుగము గతించి కృతయుగమువచ్చినది. వచ్చినపిదపఁ గొంత కాలమువఱకు నాపరిస్థితు లట్లయున్నవి. తరువాత బుద్ధిమంతు లగుమానవు లుదయింప సంఘసంస్కార ముపక్రాంతమయ్యెను. బీజప్రాయముగ నిలిచియున్న బ్రాహ్మణకుటుంబములందు మరల విద్యాబీజంబులు మొలకెత్తసాగినవి. క్రమంబున జనులలో రాజు ప్రజ, స్వామి సేవకుఁడు, పెద్ద పిన్న, గురువు

దైవము, కుడి యెడమ - అనుతారతమ్యభావంబు; పాపము పుణ్యము, న్యాయము అన్యాయము. కార్యము అకార్యము, యోగ్యము అయోగ్యము, ఆచారము అనాచారము, భోజ్యము అభోజ్యము, పేయము అపేయము, ధార్యము అధార్యము - అను వివేకంబును; స్నానము, సంధ్య, జపము, తపము, అర్చన, ఆతిథ్యము, బలి, భిక్షము, వ్రతము, క్రతువు లను నాచారములును- దయ, దాక్షిణ్యము, దానము, ధర్మము, సత్యము, సారళ్యము, తాలిమి, ధైర్యము మున్నగు గుణంబులును తలసూపఁదొడఁగినవి. పటిష్ఠులైన ప్రభువులం దుష్టసంఘములఁ దునుమాడుచు రాఁగఁ దిరిగి ధరణీతలంబు వ్యవసాయవాణిజ్యములతోడను గళావిలాసములతోడ నించుక విలసిల్లఁజొచ్చినది. కాని - ఇంతలోఁ దలతల పెద్దరికములతో బహునాయకత్వ మేర్పడినందున నా ధరణీవిలాస మతిశయింపక యంతన నిల్చియుండెను. భామిని పదుగురుపుత్రులతోఁ బరిఢవిల్లును గాని పదుగురు పతులతోఁ బరిఢవిల్లదుగదా ! తొలుత నట్టి పెద్దలైన ప్రజానాయకులు కొందఱు మతాచారములపట్ల భిన్నమనస్కులై యొకరితో నొకరు చేరక తమ యిచ్చమెయిన వర్తించుచు సదృశమ్ములైన ప్రజాభ్యుదయకారణమ్ము లారయక కార్యసిద్ధికరంబులైన దైవపౌరుషంబులు రెండింటిలో దైవానుకూల్యము కల్గిన సకలాభీష్టంబులు సిద్ధించునను పిచ్చితలంపుతోఁ బౌరుషంబు నూపక దైవసంతృప్తికొఱకు జన్నంబులు సేయఁబూని తన్నిర్వాహమునకుఁ దగనిపన్నులు ప్రజలపై దాకొలుపను దాకొలిపిన

కన్న లీయలేక తప్పించుకొనఁజూచువారిని దారుణముగ దండించుచు వలయు విత్తమును సేకరించుకొని తలంపు నింపుకొనుటతోఁ జనిరి. కొందఱు ప్రజలవలన విత్తముఁ బడయలేక తపః ప్రౌఢితో వలయుధనసిద్ధి నొంది లోకో త్తరముగఁ దమతలంపు నింపుకొని గతించిరి. ఈరీతి నానా యాజకులు దైవానుకూల్యంబుతో మానవసంఘంబు మనుకఁ దలఁచి దానిఁ బడయ సలిపిన జన్నంబులవలన యజమాను లైనరాజన్యులకు నిహలోకఫలంబు కీర్తియు నాసందర్భమున నడుముకట్టి నిలిచిన కొందఱుజనులకుఁ గడుపాఱ భుక్తియుఁ గలిగినవిగాని యానాఁటి మానవలోకమున కేపాటిమేలును జేకూఱలేదు. మఱియు నాగ్రహపూరితు లైనయాయవనీశుల మూలమున సాంగ్రామికోపద్రవములుకూడ నప్పుడప్పుడు తల చూపుచుండెడివి. పిదపఁ దద్రాజన్యసంతతియుఁ బెద్దల యాచారము ననుసరించెనేగాని కన్దెఱచి యిప్పటికి వేఱొక యాచారము నవలంబింపదయ్యె. ఈతీరున దొరలు నదుల నుండి కాలువలు తీయించుటకును ఏఱులు మాపి చెఱువులు నింపుటకు బాటలు వేయించుటకుఁ జదువులు చెప్పించుటకు వృత్తులు నేర్పించుటకు వసతులు కల్పించుటకు దుండగీలదుండగములు వారించుటకును బౌరుషము లేక గుడ్డిచందమున దైవాయత్తజీవనులై పుడమిఁ బాలించుచుండ వివేకవంతులైన జనులు బహుకాలముగఁ బట్టుకొనినయిక్కట్టులఁ దప్పించు కొనఁజూచిరి గాని తగినధరణీశునవలంబనము లేనందున వారి చూపులు వెఱ్ఱిచూపు లగుచువచ్చినవి. నేఁటికి మాంధాతృ

మహీశుండు దైవాయత్తమైన వెనుకటిపుంత ద్రొక్కక పౌరుష
శాలియై నూత్నపద్ధతులఁ గల్పించి నిజరాష్ట్రజనుల నెనలేని
సంపదలఁ బొదలించి ప్రజలపాలిటిచింతారత్నమై ప్రకాశించు
చుండఁ జింతితార్థములు పడయు నిప్పుడు వారిచూపులకు మేలై
నప్రాపు దొరకెను.

పిమ్మట నొకనాఁడు తటితో విత్తనము వెట్టు నీప్రజా
మిత్రుం డనుభవశాలులు, వివేకవంతులు, కార్యదక్షులు,
వక్తలు నగుపలువురుప్రముఖుల రావించి వారితో నిట్లనెను.

అన్నలారా! మీరందఱు నాదినుండియు నేకరీతిగ నిలు
చుటచేత నిప్పటికి మనదేశంబున మనమందఱము నెందులకు
నొరులకుఁ జేఁజాపు నావశ్యకత లేక సుఖముగ మనుచున్నా
రము. ఇందుల కెంతయు నానందింపవలసియుండెను గాని, యా
యానంద మింకను సంపూర్తి నొందలేదు. చాలవఱకుఁ గుంటు
పడియున్నది. ఇప్పుడు మన మనుభవించు నానందము నెన్నఁడు
మనజాతీయాఖిలభ్రాతృవర్గమునకుఁ బంచియిచ్చి మనతో సమ
ముగ వారు సకళత్రపుత్రమిత్రబాంధవులై మోదించుస్థితికిఁ
దేఁగల్గుదుమో! వారు, మనము, నందఱము నేకతాప్రతిపత్తి
తో సౌభ్రాత్రంబు నెఱపుచుఁ దుల్యానుభవరసికులమై మెలఁ
గుచు నెన్నఁడు విలసిల్లుదుమో! ఆనాఁ డయ్యది పరిపూర్ణా
వయువమై వెలయును. అప్పుడ మనకుఁ బరిపూర్ణానందానుభవ
ముకలుగును. అదియు యస్మత్కర్తవ్యపరమావధి. సర్వోత్త
మం బైనమానవజన్మంబుఁ బ్రాపించి వివేకవంతులమై భుజబల
వచోబలంబులు కల్గి సర్వసమర్థులమైనమన మాత్మీయయోగ

ష్మే పికర్వతాణమాత్రంబునఁ దృప్తినొందుచుఁ దోషరూనవుల మస్తకులై యసువులఁ గడపుచుండ, నూరకుండుట సహించి తగదు. కావున మన మందఱ మింకొకకరి కర్తవ్యశేషం బశేషంబు సేయఁ బరికరముల బంధింపవలసియున్నయది. ప్రతి దినంబును బలుతావులనుండి ప్రజాప్రతినిధులు పెక్కండ్రు దెంచి తమకష్టపాటుల నివేదించి యాలంబన మొసంగి యుద్ధరింపుఁడని వేఁడుకొని వెడలుచుండుట మీకుఁ దెలియకయుండఁ బోదు. వారి వేడ్కోలునకు మున్నె మేల్కాంచి మనసోదరశ్రేయమునకు జతనంబు సలుపవలసినది. ఇంకను నుపేక్షించుట మనకు లక్షణముకాదు. ఇయ్యెడ మొదలు దర్పపూరితులైన ధరణీశులకు ధర్మములు గఱపఁబూనుట తెలివిమాలినపని. దర్పోద్రిక్తులకు సదుపదేశంబులు శీతలజలంబులుపలెఁ గర్ణశూలంబు జనియించును. అది మాని మున్నుగ వారిదర్పమడంప దండయాత్ర సరుగుటయు క్షేమకరముకాదు, దాన నొకవేళ నస్మత్పక్షంబునకు జయంబు లభించినను బహుజననాశ మొదవును. తుదకుఁ బ్రజాశ్రేయంబు గోరుమనము ప్రజాక్షయంబునకుఁ గారకులమగుదుము. అస లవనీశుల కాధారమైనప్రజలందే మాహాత్మ్యమధికమై యున్నది. సదుపదేశములు లేక చాలమంది సకలాంగులయ్యు వికలాంగులట్లు మెలంగుచున్నవారలు. ఈదుర్దశ తొలంగఁ బ్రథమమునఁ బ్రజలకే ప్రబోధంబుసలుపుట ముఖ్యము. అందుకు మీరందఱు మరల వలయుపరికరముల బంధించుకొని ధర్మధ్వజము చేతఁబూని యెల్లియ, శుభయోగమునాఁ బయనంబయి పల్లెపల్లెకుం

జని యథాప్రకారము ధర్మపద్ధతులఁ దెలుపుచు నచ్చటిపెద్ద
లచే ధర్మసభల స్థాపింపఁ జేయవలయును. తత్ఫలితంబు మీకుఁ
దెలియనిది కాదు. దీనఁ గొంతయజ్ఞాన మంతరించినపిదప నప్ప
టిపరిస్థితిననుసరించి ముందటిపని చూచుకొందము. మీకుఁ బర
స్థలమున భీతియొదవకుండఁగ మాయాపు మీ వెన్కనయుండు.
ధర్మమే జయము సమకూర్చును. ధర్మరతుల కెందును దిరుగు
బాటు కల్గదు. కనుక నీకార్యంబుఁదీర్ప మీరు సంసిద్ధులు
కావలయుననుటయు "దేవా! తా మింత చెప్పవలయునే దేవర
యానతికై చూచుచున్నారము. ఇంక సర్వసంసిద్ధుల" మని
వారందఱు నేకగ్రీవముగఁ బల్క నాధార్మికాగ్రేసరుండు వారి
యుబలాటము గని సంతసించి తగువసనంబు లొసఁగి బహూ
కరించి వారిని వీడ్కొలిపెను.

పదొకండవ ప్రకరణము.

:o:

అనతికాలంబున కానరపతి ప్రేషితులయినధర్మప్రచార
కులప్రబోధంబులతోఁ దత్కాలంబున కుపలక్ష్యమాణభూభా
గంబునం గలనానాదేశంబులందు నుద్దేశాధికములై బహుసభ్య
భరితధర్మసమితులు సర్వత్ర శాఖోపశాఖలుగ విలసిల్లినవి.
తత్ప్రేషణముతోఁ గాలక్రమంబున ఖర్వట, ఖేట, నగర, కట
కంబులఁ బ్రాథమికమాధ్యమికోన్నతపాఠశాలలు, కళాశా
లలు, శిల్పనిలయంబులు నెన్నియో ప్రబలినవి. చోరసంఘము

లనేకములు, జీర్ణవసనంబునువలెఁ జౌర్యవృత్తిని జాఱవిడిచి కార్మికసంఘములై వెలసినవి. పరిశీలించిచూచిన నత్తఱిఁ బ్రతిమానవునియందు నేదో యొకవింతమార్పు కన్పట్టుచునే యుండెడిది.

ఇవ్విధమున మాంధాతృగిరిసంభూత యగుపవిత్రధర్మక్షీరవాహిని సకలధరాతలంబునను బహుముఖంబులఁ బ్రవహించి నానాప్రజాసస్యంబులకుఁ బ్రశాంతవృత్తి నాప్యాయత నొసంగుచుండ నప్పుడవనీశులందఱు "దీన మనకేమగు"నని యౌదాసీన్యముతో సింహాసనస్థులై గూర్కు చెందుచుండిరి.

తాదృశక్షీరపానంబున నానాఁట దృఢతనులై తలలెత్తి ధైర్యముతో భాషింపనేర్చినప్రజాసమితులు తమ్మీరీతినుచ్చస్థితికిఁ దెచ్చినయమ్మహనీయుని, ఉపకారశీలుఁడు, సంస్కర్త, మహాసంస్కర్త, ప్రవక్త, మహాప్రవక్త, ఆచార్యుఁడు, పరమాచార్యుఁడు,- ఇట్లుత్తరోత్తరసమధికబిరుదములతోఁ గీర్తించుచుఁ దదీయ పవిత్రనామాక్షరంబులు తత్తద్దేశోదంచితంబులైన విద్యాభవనంబులు ధర్మసభామందిరములు మున్నగు వాని యందు సంప్రవృత్తము లగువార్షికోత్సవముల వెలయఁ జేయు పతాకలందుఁ దోరణపట్టంబులందు, ద్వారబంధములందును సువర్ణరసమున విలిఖించుచుఁ దమకృతజ్ఞతాప్రతిపత్తులను వెల్లడించుచువచ్చినవి. ఇట్లు సంఘములేగాక భూతలమునఁ గల ప్రతిజనపదంబునందుఁ బ్రతిమానవుండు నదేటిచిత్రమో యమ్మహాత్ముని, జ్ఞానియని, మానియని, ధనియని, దాతయని, ధర్మియని, మిత్రుఁడని, యాప్తుఁడని, యధిపతియనియుఁ గాక యేక

ముగ నాత్మనడపు నంతరాత్మయనియే భావించుచుండువాఁడు. ఇంతయేల! ఆసమయంబున మాంధాత నేదోరూపముగఁ గీర్తింపనిదినము దేశమును ధరావలయంబున దొరకదు. ఇట్లనుట యతిశయోక్తి యనరాదు. ప్రకృతమున మనచేఁ బూర్ణపురుషుండని మహాత్ముండని పొగడఁబడు గాంధిమహాశయుండు ధర్మంబున నేకదేశానుష్ఠానంబుతో ఖండాంతరములందు నైతము ప్రఖ్యాతి కెక్కియుండ ధర్మము శూన్యప్రాయ మైనయారోజులలో స్వదేశము పరదేశమునని యెంచక యుర్వీతలంబునం దంతటను వ్యయప్రయాసలు గణింపక తోడిపుడమిఱేండ్లు కలఁతఁజెందకుండ సౌజన్యముతోఁ బ్రజలచేఁ బెద్దలకుఁ బ్రత్యేకముగను, చిన్నలకు సామాన్యముగను బ్రబోధంబు చేయించి ఫలానుభవంబు కలుగునంతను ధర్మమ్ము ననుష్ఠింపఁ జేసిన యీ సంపూర్ణసర్వధర్మాధికారి యైనన్నృపసత్తముండు సర్వత్రసర్వదా సకలజనజేగీయమానుండగుట నతిశయంబేమి? ప్రయత్నశీలురకు నెందు నశక్యంబు నలభ్యంబు నుండఁబోదు. “గచ్ఛత్పిపీలికాపంక్తి స్సముద్ర మధిగచ్ఛతి”. ఆకాలంబునఁ దనశక్తిచే సువర్ణరాసులు సంపాదించి యజ్ఞశాలలు, యజ్ఞపరికరములు, దక్షిణలు సువర్ణమయములుగ నొనర్చి దేవతలు పరివేష్టించియుండ సర్వోత్తమంబుగ సహస్రాధ్వరంబొనర్చి సుప్రతిష్ఠఁబడఁగు పురుహూతపతియుఁ జతుర్దశజాతిరత్నములను నిలుకడమై ప్రపంచమున సింహాసనములతో సర్వాధిపుండగు ప్రసిద్ధిఁగాంచిన పాశ్చాత్యచక్రవర్తి యైనకైసరను మహారాజును నితేజస్వియుండును నిస్తేజస్కుఁ డైరి.

నానాదేశజను లప్పుడప్పుడు గూడుచుండిన నొండొ రులవేషభాషలు, విద్యావైదుష్యములు, ఆచారవ్యవహారములు, వ్యాపారసరణులు, వ్యవసాయపద్ధతులు, మున్నగునవి తెలియనగుననియు, ద్వేషభావ మడంగి స్నేహభావము ప్రబలుననియుఁ గ్రమముగ సర్వులకు నైకమత్యము ఘటిల్లు ననియు నీయుద్దేశములతో మనయువనాశ్వతనయుం డానాఁటి ధర్మవృద్ధులతో నాలోచించి మొట్టమొదట నిజకటకంబున "నానాదేశధర్మసభ్యమహాసభ" నొకటి ప్రవర్తింపఁ జేసెను. రెండగునేఁట నయ్యది కన్యాకుబ్జంబునఁ బ్రవర్తిల్లె. మూఁడగు నేఁటఁ గుశస్థలీపురంబునఁ దనర నాల్గగునేఁటికి నర్మదాతీరస్థ మాహిష్మతీపురంబునకుఁ బిలువంబడియె. ప్రపంచమునఁ గల ప్రతిమానవవ్యక్తికిని ధర్మసభ్యత కర్తవ్యతకలదుగాన నానాఁట నామహాసభ బహుజనభరితమై సంక్షిప్తభువనమ్మనా వెలయుచుండెను. ఇట్లు ప్రతివర్షప్రవర్ధమాన మగునమ్మహాసభకు మహర్షులు, మహారాజులు, ప్రతినిధులు, ప్రచారకులు, తదితరులు లెక్కకు మీఱి వచ్చిరి. ఈతురీయమహాసభకు మాంధాతృం డధ్యక్షుండుగా మున్న నిర్ణయింపఁబడెను. కాని-యాతరుణంబున కతండు శరీరపరిస్థితి ప్రశస్తంబుగా లేనందున రాఁజాలనని సందేశమంపెను. అందుకు విచారమును దెల్పుచు వేఱొకయధ్యక్షునితో నమ్మహాసభ యుపక్రమింపఁబడెను. అందొకమహర్షిసత్తముండు ప్రథమమున నాచారధర్మములను వ్యవహారధర్మముల నుపన్యసించుచుఁ గడకు-హస్తిపాద ప్రమాణమున కఖిలజంతుపాదప్రమాణములు లోఁబడియుం

మన ట్లీసర్వధర్మంబులు క్షత్త్రసద్ధర్మమునకు లోఁబడియుం
డును. కనుక క్షత్త్రియుఁడు ధర్మనిరతుండై జనులను ధర్మము
తప్పకుండ శాసింపవలయును. శాసనభయంబు లేకున్న జనులు
స్వధర్మములను జెల్లింపఁజాలరు. శాసనమునకు విధేయులైనట్లు
జనులు సమపదేశములకు విధేయులు కారు. శాసించునృపా
లురు పలుగురైనచో జనవితానమున కేకతాహ్రాస మొదవును.
ధర్మవు కుంటువడి యభ్యుదయ మతిదూరమగును. ప్రకృ
తము మనయార్యజాతి నేఁటికిట్లనేకత్వముతో నభ్యుదయము
లేక హ్రాస మొందుచుండుట బహునాయకత్వమేగదా కార
ణము! కావున నేతచ్ఛుభసమయమ్మున నస్మదేకతాభంజకంబైన
వర్తమానబహునాయకత్వ ముజ్జగింప నేకనాయకత్వమున
కియ్యకొని యిమ్మహాసభ యిప్పుడు వెలయురాజమండలినుండి
దక్షుండైనధరణీశముఖ్యు నొకనిఁ జక్రవర్తిగా నిర్ణయించి
చరితార్థమ్మగుఁగాక" యని యుపపాదించి కూర్చుండెను.

అనంతర మధ్యక్షునుమతితో మఱికొందఱు ప్రముఖు
లుత్థితులై బహునాయకత్వమునఁ గల్గినకష్టపరంపరలు వెలువ
రించుచుఁ బైనుపపాదనను బలపఱుప, నమ్మహాసభ యం
దఱ లంగీకరించి చక్రవర్తినిర్ణయ మగ్రిమమహాసభ యొన
రించునటులఁ దీర్మానించెను. కార్యక్రమంబు కడముట్టిన
పిదప నశ్వంటికి సలిపివేయఁబడు నమ్మహాసభ మాంధాతృనాధి
పత్యముతో ముందటివత్సరంబునఁ బ్రతిష్ఠానపురంబున జరు
గునటుల నిశ్చయింపఁబడెను.

ఆభంగి నాసభారంగమున ముక్తకంఠముగ "బహు నాయకత్వము పనికిరాద"ని యొక్కమొగిని వెలువడిన యుపన్యాసములకోలాహలము "ఇప్పటిమహీశమండలమున మాంధాతృమహీవరుండ మాననీయుండ"ను తత్సభ్యప్రముఖుల సల్లాపసంచలనంబును, "చక్రవర్తిపదంబునకు సర్వశక్తుండైనమాంధాతృండ యర్హతముండ"ను స్థానిక ధర్మసభల చాటింపును హెచ్చరికఁగొలుప సింహాసనస్థులై కూర్చు-చెందురాజన్యులు మేల్కొని కొందఱు రోషకషాయితము లైన చూపులఁ దమతమప్రజలపైఁ బఱపి "పేదవారికోపంబు పెదవులకుఁ జేటనునట్లు దానఁ దమకన్నులకతాపంబుగలుగఁ దలలు వాంచి తమపదములు పదిలంబుగఁ బెట్టుకొన ధర్మసభ్యులకుఁ దాళమువైచుచు వెనుకనుండి హంగుచేయ నారంభించిరి పలుకుబడిగలదని గర్వించుమఱికొందఱు భూపతులు నిజరాష్ట్రంబులోని ధర్మసభలను దప్పింపనప్పాని వానఁ బాల్గొనినమానవులనెల్లఁ గఠినంబుగ దండింపదొరకొనిరి. దాననుదాసీనులై యుండువారలుకూడ సభలయందుఁ జేరుటయె గాక సైనికవర్గమునందుఁ దిరుగుబాటును దటస్థించెను. ఇంకఁ గొందఱు తమకేమియుఁ దెలియనటుల మేకపోతుగాంభీర్యముతో నూరకయుండిరి గాంధారేశుం డైనయంగారుండును, మరున్నగర (మీరట్) ప్రభుం డగుమరుత్తభూపతియు, సింధుపతి బృహద్రథుండును, ఆంధ్రక్షితీశుం డగు నసితుండును, గయానగరాధిపతి గయుండు నీయార్వురు మాంధాతృనిమాట చెవులఁబడినంతన తోఁకఁదొక్కిన త్రాఁచుల ట్లెగిరిపడుచు నొఱనుండి కత్తిఁ బెఱుకుచుండిరి. కాని- ఆసంవత్సరమున

నాసభతీర్మానముతో నేకొందఱికోఁగాక తక్కినవారల కంద
ఱకు నేమియుఁ దోఁచక యావ త్రాగినట్లయినది. ప్రజలకుఁ
బాలుద్రావిన ట్లయినది.

ఇట్లుండునంతలో మరల మహాసభ జరుగుసమయ
మాసన్నంబుకాఁగ నటఁ బ్రతిష్ఠానపురంబుచెంత గంగాయము
నాతరంగిణుల నానుకొని వానిమధ్యప్రదేశమ్మంతయు నభి
నవనివేశములతోడను సువిశాలమహాసభాభవనమ్ములతోడను
నెంతయు నభిరామంబుగాఁ గన్పట్టుచుండెను. అమ్మహాసభాప్రా
రంభవాసరమున కటఁ గల్పితనికాయమ్ములెల్ల నానావేషభాషా
వర్ణాకృతుల వెలయుజనాళితో నిండిపోయెను. తత్పరిసరరిక్త
ప్రదేశము లన్నియు, దుప్పులు, జింకలు, తగరులు, వారు
వములు వహింపఁదగినయరదంబులతోడను, జిత్రాసనపరిష్కృ
తము లైనకుంజరఘటలతోడను గలకలలాడుచుండెను. గంగా
యమునాస్రవంతికలయుభయభాగంబులును, హంసాకృతిమనో
హరములు మయూరరూపరమణీయంబులు శుకముఖశోభితం
బులు మీనమకరతిమింగిలాకృతివిలసితంబులు నగునౌకలతో
నిబిడంబులై విరాజిల్లుచుండెను.

నాఁడు కరకరమని సూర్యుఁ డుదయించువేళకు సభాం
గణమునందు మంగళతూర్యరవంబులు సెలంగుచుండ సభ్యులు
పెందలకడ లేచి కాల్యకర్తవ్యంబులు ముగించుకొని మార్గమ్మ
నం దెడనెడ నమర్పఁబడినతోరణపట్టంబుల వెలయు "ఉద్ధరే
దాత్మ నాత్మానం" "ధర్మం చర," "ధర్మో రక్షతి రక్షితః"
"ధర్మేణ లోకాః జయతి" యను సువర్ణరసరంజితాక్షరము

లై నవచనంబులఁ జనువుఁగొనుచుఁ గౌతుకోదంచితాత్ములయి యురుదెంచి తద్భవనంబు నిరవకాశంబు గావించిరి. అతరుణంబున నాకుంచితకరపాదంబు నాలక్ష్యమాణశిరస్కంబును నగుతత్సభాభవనం బాసన్నపరిసవ యైనభూపురంధ్రిగర్భంబునాఁ బొడగట్టుచుండెను. పరిజాభ్యుదయకారణం బైనతాదృశపరివచ్ఛరణాభ్యంతరంబు మహర్షిజన పఠ్యమాణస్వస్తివాచనఘోషంబులు మంగళవాద్యనిస్వనంబులు, జయజయధ్వానంబులును మిన్నుముట్టుచుండ మహారాజపరివృతుండై మహేంద్రవైభవముతోఁ బ్రవేశించునద్యత్తుని,

సీ. "తలిరుఁబ్రాయమువాని వలరాజు నలరాజు
నలరాజుఁ దెగడుసోయగమువానిఁ
బసిఁడిచాయలవానిఁ బగడంబుజగడంబు
జగడంబు గలమోవిసొగసువానిఁ
దళుకుఁజెక్కులవానిఁ దులకింపుపలుకెంపు
వలుకెంపు లోలయు నవ్వులుకువానిఁ
జికిలిచూపులవాని సిరిమించుదొరయించు
దొరయించుకాంచనాంబరమువాని

గీ. నొఱపుఁగలవాని మకుటకేయూరహార
కటకకుండలచాకచక్యములవాని
నమ్మహీజానిఁ గని లేచి యమితవినయ
సంభ్రమము దోఁప నిలిచి" రాసమితిజనులు.

అంత గోపురమునకు శిఖరమెత్తిన ట్లాక్షితిపాలోత్తముం డధ్యక్షపీఠంబు నలంకరించి యందఱు నాసీనులై మహా

భాగ్యంబు లభించినట్లు పరమానంద మొందుచుండ మెల్లఁగ
లేచి కర్తవ్యమున కుపక్రమించి ప్రథమమున శ్రావ్యముగ
వైదికమంత్రములతో దైవప్రార్థనము సలిపినపిమ్మట స్వాగ
తోపన్యాసముకాఁగ ధర్మసమితులసంగ్రహచరిత్రమును,ఆయ
వ్యయపట్టికయును సభ్యులకు నందఁజేసి దేశకాలపరిస్థితులఁ
జేర్కొనుచు మొదటినుండి నేఁటివఱకు మాయీయుద్యమము
నకుఁ బ్రజలేగాక ప్రజానాయకులు సైతము తోడగుచువచ్చిరి.
అది యెంతయు శుభసూచకము. కాని మరుత్తమహీశాది
వృద్ధు లీయుదనున మాయందేగాక మనధర్మసమితులయం
దును బద్ధద్వేషు లయి యుండు టెంతయు సంతాపకరము.
ఎవ్వని మాయకృత్యంబుల తదీయద్వేషంబునకు మూలంబు
కానోపు. (కాదుకాదు. అసూయయే మూలము-అనిసభలో)
ఇయ్యెడ కరుదెంచియైన వానిని వెలువరించిన సవరించుకొని
కృతజ్ఞుఁడ నగుచుంటి. వార కారు మఱేరైనఁగానిం డాయ
కార్యంబులఁ దెల్పిన దిద్దుకొనువాఁడ (సిగ్గు సిగ్గు. అనిసభలో)
ఎవనివీఁపు వానికిఁ గానరాదుగదా! (అర్ధక్షణమూరకుండి)
కానిండు చూచుకొందము, ఇఁకముం దుపన్యాసకులు తమ
కృతిఁదీర్చుకొందురుగాక, యనిమితముగ వచించి కూర్చుండెను.

పరిపాటితోఁ బరమర్షులు, పార్థివోత్తములు, ప్రతిని
ధులు పలువురు నానాధర్మములను జర్చించుచు సర్వజనీనము
లైనమహోపన్యాసము లొసంగిరి. అప్పటికిఁ గాలాతీతం
బగుడు నాఁటికాసభ విరమింపఁబడి మఱునాఁడు సకాలంబు
నకు మరలఁ బ్రారంభింపఁబడెను. అందు సభ్యు లుత్కంఠతో

నెదురుసూచుచుండఁ దుదకు గతవర్షీయమహాసభచే నామో
దింపఁబడిన చక్రవర్తినిర్ణయము నిర్వర్తనీయమై ముందుకు
వచ్చిన దాని సభ్యుండు వారివశ మొనర్చెను.

అంత మహర్షిగణమునం దొకవృద్ధుండు లేచి సైమఱ
పున మరుత్తభూపతిపే రెత్తి యందుకు సభ్యుండు మాకు
సమ్మతమనుచుండఁ దోడివారు నడివెట్టుచుండఁ బొరపాట
నుచు విన్నవోయి చతికిలఁబడుడు మఱియొక మహర్షిము
ఖ్యుఁడు లేచి దిటముగ మాంధాతృమహీపాలుండు మాకుఁ
సమ్మతుండనియె. అక్షణమ తత్పార్శ్వవర్తులు పరమసంతోష
మనిరి. అట్లనుచుండఁగనే మహారాజవర్గమునం దొక్కమహీ
పతి యుత్థితుండై శశిబిందునృపాలుఁ డుచితుండనుడు నిరువురు
మూగురు మా కామోదమనఁగ మాహిష్మతీశుండు మాం
ధాతృమహాశయుల మా కిష్టులనుటయుఁ దక్షిణనృపాలు రేక
ముగ మా కంగీకారమనిరి. వా రట్లనుటయే తడవుగఁ బ్రతి
నిధిబృందమున ముఖ్యుఁ డొకండు లేచి మాంధాతృమహారా
జులే మాకు సమ్మతులని యెత్తిపల్క నాసమాజమువా
రందఱు "అవు నవు"నని యేకగ్రీవముగ వక్కాణించిరి. తదు
పరి నాయభిధానత్రయంబు తక్కనజనసముదయంబు సమ్మతి
కనుప మాంధాతృనిఁ దక్కఁ దక్షిణవారి రువ్వుర నం దొక్కఁడైనఁ
దలంచువాఁడు లేకుండెను. "మాంధాత"యను నా పవిత్రసం
కేత మచటికంబములకు నావరణపటావళికిని బట్టినట్లు యా
మార్గమువఱకుఁ దదంతరాళమున ఘంటారవంబుకరణి మా
మ్రోయుచునే యుండెను. నమ్ముఁడు నమ్మకపొండు.

తదనంతరము మహర్షికులపతి యైనభృగుమహర్షి మహాచిత్సమాలోచించి లేచి యుపన్యాసవేదికపై నిలిచి- "ధర్మనిరతులారా ! ! నేఁ డియ్యెడ మనయందఱచేతను నాయకమ్మన్యుం డైన యిమ్మాంధాతృనృపాలుండు విశ్వమానవకళ్యాణకాంక్షతో భూతలమున నేకనాయకుండుగా నెన్నుకొనఁబడెను కనుక నేఁ డిప్పుడు మన కాత్మతుల్యుఁడు. అతనికి మనము శరీరసమానులము. శరీర మాత్మకు విధేయమగుట సహజధర్మము. ఈక్షణమాదిగ నవంచనత నాతనికి విధేయులమగుట మనకు సహజము. అట్లువిధేయతాశాలులమైనమనకుఁ దగినతుష్టిపుష్టులఁ గూర్చు టాధర్మమూర్తి కుచితంబు ఇంతకుము న్నీశరీ దక్షుఁడు లేక పెద్దదిక్కు లేనిపిన్నలట్లు తల కొకచందమై యెంతయు నిడుమలఁబడుచుంటిమి. నేఁటికాయిడుమలు తుదముట్ట నేతాదృశనాయకలాభమ్ము నమకూర్చినజగన్నాయకునకు వందనశతంబు లర్పించుచు నీచక్రవర్తికి సముచితసన్మానంబు జరుపుట మన కర్తవ్యవిధి. అది నిర్వర్తింబగుడుఁ దదనంతరకృత్యం బతండ తీర్చుఁగాక " యనిపలికి యందుకు సభ్యులు కరతాళంబులతో సమ్మోదంబు తెలుపుచుండ నటనుండి కదలి పార్శ్వపీఠంబున నమర్చియున్న సువర్ణకలశంబు గైకొని దగ్గఱ కరిగి లేచినిలిచియున్న మాంధాతృనిశిరస్సునఁ దత్కలశాంతర్గతసురభిళజలంబు నాభిషేచనికమంత్రమ్ములు పఠించుచుఁ బ్రోక్షించి, యంత సన్మానసంఘాధ్యక్షుండు సంతసమ్మునఁ జనుదెంచి ఫాలంబునఁ దిలకంబును, గళంబున " జయ మాంధాతృసార్వభౌమా ! జయ " యను

నక్షరరూపమ్మున నిర్మితం బైనమంజులకుసుమహారంబును, వ్రేలను జక్రవర్తి పదచిహ్నిత మైనయంగుళీయకమును నలంకరించి శ్వేతచ్ఛత్రచామరయుగళంబుల ఘటించి సన్మానింపఁ గరముల మహర్షిజనులు వేదోక్తముగ నాశీర్వదించి మంత్రాక్షత లొసంగి సత్కరింపఁ గేల్దెమల్చి సన్మానసంఘనాయకుని, గేల్మోడ్చి మహర్షిగణమును గౌరవించి గురుత్వగౌరవముతోఁ దనపాదగ్రహణముచేయ వ్రాలువానిని 'జాలు, సంతసమయ్యె, స్థిరో భవ' యనుచు సింహాసనమ్మునఁ గూర్చుండఁబెట్టి యభినందించెను. ఆసమయంబున సభ్యు లందఱు నానందాతిరేకమ్మున నొక్కసారి 'జయ మాంధాతృసార్వభౌమా! జయ' యనుచుఁ గీర్తించుచుఁ గరతాళధ్వనులఁ గావించిరి. నానావిధ మంగళతూర్యములు చెలంగెను. గంధర్వవ్రాతము కుసుమ వృష్టిఁ గురిసె. చల్లని సురభిళవాయువులు మెల్లఁగవీచినవి. ఏతన్మహోత్సవంబుతో నీరీతి నాసభాభవనమ్మానందభవనమయ్యె.

అనంతర మా సార్వభౌమునకుఁ బ్రతిష్ఠానపురీశుండు మహాభౌముండు మేనమామ యగుకతన, శశిబిందుండు శ్వశురుం డగుకారణమునను వెలలేని యుడుగరలు చదివించి కౌఁగిలింపులతో గౌరవము చూపి కృతకృత్యులైరి. మఱియుఁ దక్షిణధరణీశమండలి తగువిధంబునఁ గానుకలు చెల్లించి తచ్చరణనఖదీప్తులు నిజకిరీటమణిదీప్తులతోఁ జెలిమి సేయ సాష్టాంగ మెఱఁగి చరితార్థులైరి.

ఈరీతి నాచారంబుతో మున్ను వాచనికంబై యపూర్ణావయవం బగుచక్రవర్తిత్వము, సంపూర్ణావయవం బై

చెలంగ నరత్నాకరపట్టణ మగుపృథివీతలమెల్ల స్వాధీనంబు గాఁగ నొక్కనాఁటితో నుత్తరధ్రువంబు మొదలుగ దక్షిణ ధ్రువంబువఱకుఁ గలనరపాలుర నెల్లరను నాశీలవంతుండు శాసింపఁగల్గెను.

తత్రత్య ధరణీశబృందము తద్విధంబున నుపాయనంబులు వెట్టి వశంవదత్వమును బ్రదర్శించి నిజాసనోపవిష్టంబు కాఁగ నాసార్వభౌముండు, అల్లుండని శశిబింబుండును, మేనల్లుండని మహోభౌముఁడును, మురియుచుండ, ధరాధిపులు కొందఱు జ్ఞాతియనియు, మఱికొందఱు బంధువనియు, నింకఁగొందఱు సహచరుండనియు, వేఱొకకొందఱు సహపాఠియనియుఁ జెప్పి కొని సంతసిల్లుచుండ సభ్యులు మా సభాధ్యక్షుండ సార్వభౌ ముండని యుప్పొంగుచుండ, మెల్లగ సింహాసనంబు డిగి సర్వు లకు సమ్మోదకరంబుగ నిట్లు పలుకఁదొడఁగెను.

"అస్మత్ప్రాణభూతులారా! అస్మజ్జీవితకాలంబులో నీయది చిరస్మరణీయ మైనయత్యుత్తమవాసరంబు. ఇమ్మహీ తలంబున మాననీయు లగువృద్ధమహీపాలు రెందఱో యుండ మ మ్మింతయుచ్ఛపదంబునఁ జేర్చి నిరతిశయసమ్మానంబు గావించినమీయపారప్రేమ కేము బహుకాలము విధేయులమై యుండవలసియున్నది. ఈయల్పమానవాధిష్ఠిత మైనయేతన్మ హాత్వంబు భవదారోపితంబగుట దానికిఁ దగునాధారపుష్టిఁ గల్గించుటయు భవద్భరంబ. కాన సార్వభౌమసంకేతితుం డైన యీయనుజన్మునను సముచితోపదేశంబులు సలుపుచు వలయు పనులు గొనుచుండిన నెంతయు శుభావహంబగు. అగ్రజన్మల

యుఁ దేశప్రశస్తంబై యనుజన్మలయనుష్ఠానంబులు శుభా
వహమ్ములగుటకు మూలము. ఇది యెల్ల రెఱింగినదే. అను
భవరసికు లగువారికి విశేషించి వచింపఁబని లేదు. మున్ను భృ
గుమునీంద్రు లానతిచ్చినట్లు మతాచారప్రవృత్తులం దేకత్వము
లేక యేకజాతీయులమయ్యు భిన్నజాతీయులట్లు నానాత్వ
ముతో నుండుమన మీతరుణంబున నేకాయనచరులగుట జగ
న్మంగళము. ఈదృశకల్యాణంబు ఘటించినవిశ్వంభరునకుఁ
గృతజ్ఞతాసూచకంబుగ వందనశతంబు లర్పించుచు నిమ్మహా
సభ ముందు కయోధ్యానగరంబున జరుపఁదలఁచి యిప్పటికి
ముగించుచున్నవాఁడను. ఇట్లని మహర్షివరుల శాంతిమంత్ర
ములు, కుశీలవుల మంగళగీతములును బ్రవర్తిలుచుండ నట
నుండి కదలి, కట్టాయితంబైన మహాగజంబు నధిరోహించి
నిజవాహనారూఢులై మహారాజమండలి తోడరా విడిదల
కరిగెను.

మఱునాఁడు తత్పురాధీశుండు మహీశులతో మాంధా
తృనకు మహావైభవంబడర విందుజరిపెను. ఆతరుణంబునఁ
గూడినరాజలోక మంగారుని యాగడంబును, మరుత్తరాజ
న్యుని విరూపతను, అసితగయాంగబృహద్రథభూపతుల యహం
కారము నడంప నిప్పుడ తలకొనుట యుచితంబని ప్రసంగింప
నీమతిమంతుం డావల్కులకు హర్షముచూపుచుఁ దొందరపాటు
దేనికిని దగదు. నిదానంబున నన్నియు సులభంబు లగును.
కాలక్రమంబుతో వారిమనంబులును మార్పుచెందవచ్చుఁ
గావున నింకఁ గొన్నిదినంబులు చూచి యావలస్థితిగతు లారసి

వర్తింతము. ఇప్పుడ తలకొనిన నవశ్యము జననాశము సంభవించునని వారికి శాంతముగ సమాధానంబు పల్కెను. అంతనందఱు సరసాలాపంబులతో వాహ్యాళ్ళు వుచ్చి మహాభాగుని నుతియున్నవలతో నిజనివాసంబుల కరిగిరి.

పంద్రెండవప్రకరణము.

—:o:—

అనంతర మాయువనాశ్వనందనుండు మంత్రిసామంత దండనాయకపౌరప్రముఖులు మహానందంబుతో నెదురు రా నిజకటకంబు చేరి కర్తవ్యప్రణాళికావిచారముతోఁ గతిపయ వాసరంబులుగతింప జనులనానాదేశనడవడులు కృషివాణిజ్యాదిపరిస్థితులు తెలిసికొనుటకును, అందందుఁ గలగనులు, ఆకరములు, నదులు, జలపాతములు, తటాకములు, అరణ్యములు మున్నగువిశేషంబు లారయుటకును, ఏయేకృతుల కేయేస్థానంబు లుచితంబులగునో తెలియుటకును, అవిధేయులను విధేయులుగా నొనర్చుటకును, అజ్ఞానుల కనుకూలోపదేశంబులు సలిపి సుజ్ఞానంబు ఘటించుటకు ననుకూలం బగు ననునుద్దేశముతోనొకదినంబున జనపదోపద్రవంబు గలుగకుండ మితపరివారముతో బయలుదేరి పూర్వదిశాభిముఖుండై గ్రామానుగ్రామంబుగఁ బయనంబొనర్చుచు నడుమనడుమ గౌరవించి కాన్కలొసంగవచ్చిన జనకూటంబులకు ధర్మంబులు శాసించుచుఁ

జేరినధనసంచయము మాయాస్థలీయధర్మసంస్థలకుఁ బ్రజాసహా కారంబు కావింప వశముచేయుచుఁ గాశీపురిఁ జేరి యాత్రేని మన్ననలం గొని ఫల్గునీతీరమం దున్నగయానగరంబు చేరు వకుఁ జనుటయు దాని కేలిక గయుం డనువాఁడు సార్వ భౌముని రాక విని సమయంబు చిక్కెనని సంతసిల్లి "కోసలేశా! అస్మద్దేశమ్మునఁ ద్వదీయధర్మశాసనమ్ములకు స్థలము దుర్లభంబు. తొలఁగి చనుము. శూరుఁడ వగుదేని సమరవిజయుండవై బిరుదు చెల్లించుకొనుము. రాజ్యము వీరభోజ్యము" ఇట్లని సందేశ మంపెను.

ఈమన్నీఁడు గయానగరంబు రాజధానిగాఁ బూర్వ దిగ్భాగంబున గంగానదివఱకుఁ గలనేల నేలుచు యజ్ఞపరా యణుండై యగ్గివేలుపు ననుగ్రహంబుతో నపారధనద్రవ్యం బులు వడసి ప్రజలు పంటలు లేక కూటిపేదలై చదువుసంధ్యలు దూరమై పశుప్రాయముగ వర్తించుచుండఁ దదభ్యుదయసాధ నంబులు గమనింపనైనఁ జిత్తంబువెట్టక జన్నంబు లొనర్చి పేరుఁగన్నకర్మిష్ఠుఁడు. ఈయులంకర్మీణుఁడు మాంధాతృ నిజా శ్రితులనడుమ జన్నం బొక్కటియైనఁ జేయనేరనియసమర్థుఁ డనియు దేశద్రోహియనియుఁ గపటవర్తనుఁడనియు శౌర్య హీనుఁడనియు దీనజనానుగృహీతసార్వభౌమబిరుదుండనియు నింక ననేకవిధంబుల నిచ్చవచ్చినట్లు దూషించుచు సమర పరాజితునిఁ జేయునిచ్చతో సన్నద్ధుఁడై సమయము వేచియుం డెను. ఈతని యనుచితవర్తనమునకు మున్నె కటకటంపడు రాష్ట్రియప్రజ లీసందేశమునకు మఱింతకటకటంపడిరి.

అధీరజనాగ్రణియు నాసందేశమ్ము విని, ఓహో! శ్రుతిమించి రాగాన బడినది. ఇయ్యెడ శూరమాని యగునాతని నుపదేశమ్ములు శాంతిం గొలుపంజాలవని యెంచి "గయేశా! జగమున సూర్యకిరణములకైన లభింపనియిరవు లుండిన నుండవచ్చు. మదీయధర్మశాసనములకు లభింపనియిరవు లుండంజాలవు. ఈసూర్యుండు భవాదృశమండలేశబృందముపాడ వడంచి నిర్విరోధముగ నిజశాసనాంశువుల సర్వత్ర చొప్పించి సార్వభౌమపదంబు చెల్లించికొనును. రాజ్యంబు వీరభోజ్యంబ యగుంగాక. సైన్యములను సమకూర్చుకొని సమరమునకు వచ్చుట శక్తిహీనత. శక్తుండ వగుదేని ధనుర్మాత్రసహాయుండ వగునాతో నట్టేడవై యొక్కరుండ వని కుటికి పొడిచి గెలువుము. ఇరువురిమూలమున జనించుజనాత్యయంబున కే నోర్వ. ఇందు కశక్తుండవేని యొదిగియుండుము. ఈతీరునం బ్రతిసందేశ మంప నతం డద్దాని విని మండిపడి 'ఔర! పిట్టకొంచెమైనను కూత ఘనమైనదే! అగ్నిదేవుని మెప్పువడసిననాముం దటనా వీని బెదరింపులు? నాపోటురుచి యెన్నం డెఱుంగండు. ఒకసారి చవిచూపెద' నని పల్కుచు నట్లకానిమ్మని మరలం జెప్పిపంపి యానాటికూరకుండి మఱునాం డూరివెలుపలం గదనరంగంబు చక్కచేయించి పురోహితామాత్యకళత్రపుత్రులు బవరము వలదని యెంత వేడినను మానక విల్లమ్ములు పూని యుద్ధమునకు సన్నద్ధుండై వెడలెను. తత్ప్రదేశంబునం బౌరప్రముఖులు, రాజబంధువులు సేనాపతులు మంత్రులు ప్రేక్షకపదంబు నలంకరించియుండ నీవీరప్రతివీరులు రథస్థులై కలహాం

బున నుపక్రమించి యాచారంబుచొప్పున గోత్రనామాంకితము
లైన నారాచముల నైచికొని శరలాఘవముఁ జూపుకొనుచు
నొండొరులపైని బాణవర్షము కురియించిరి. గయుండు
విడిచిన బాణంబు లన్నియు మాంధాతృనిమార్గణమ్ము
లచేఁ ద్రుంపఁబడుచుండెను. ఇతండు విడిచిన యమ్ము లూరక
పోక ప్రత్యర్థిమైమరువుఁ దూటి వెనుబడిపోవుచుండెను. ఇట్లు
జరగఁ గొంతవడికి గయుం డలసిపోయెను. తనపైఁ దప్పివడిన
బాణపాతములవలన విరోధిబలహీనుం డగుటఁ దెలిసి యతనిఁ
గడతేర్పఁ గాంక్షింపక యెఱకలు నొంచి సంగరవిముఖుఁ జేయ
సంకల్పించి శూరవిలాసంబుఁ జూపఁదొడఁగెను. అంత నతం
డును మించినరోషముతోఁ బది పదునై దిరువది - ఈవరుస
వాఁడితూఁపులు వైరివక్షంబు దూటఁ బఱపుచు నతనిరథరథ్య
సారథికేతనమ్ములఁ దూలఁగొట్టుచు నెంతవడికి నెదిరి కందినజాడ
పొడగానమి కచ్చెరువొందుచు నాతనిప్రదరవేదనమున మిగుల
నొచ్చియుఁ బల్లుబిగువున నిలిచి చాలసేపు సమరంబు సలిపి
చివర, కంగసంధులనుండి యస్రంబు లురుల సత్వహీనుండై
స్మృతిరహితుండై స్యందనమున వ్రాలెను. ఎన్నటికైన నహం
కారము హానిలేక మానదుసుఁడీ. సూతుం డరదంబు పజ్జకుఁ
దప్పించి నిలుప మంత్రిమొదలగువారు పఱతెంచి శైత్యోప
చారములు సలిపి యెంతతడవునకును హెచ్చరిక కలుగనందున
నృపుని నగరునకుఁ గొనిపోయిరి. మాంధాతృండును క్షత్రి
కర్మం బతిక్రూరంబని నొచ్చుకొనుచుఁ దనపటకుటీరమున
కరుగఁ దక్కినవారు తమతమ యిరవుల కరిగిరి.

ఆనాఁటికయ్యంపు పాచితంబుతో దురభిమాన పాపంబు
దూరీకృతంబుగాఁగ నమ్మహీశుండు నాలవనాఁటికిఁ బ్రియిము
లాత్మఁడై యపారసువర్ణంబు లుపాయనంబుగఁ గొని
మాంధాత్రునికడ కరిగి వాని సర్పించి మాంధాత్రుసార్వ
భౌమా! మన్నింపుఁ డనుచుఁ బాదంబులఁ బడుచుండ నతం
డాతని నాదరముతో బాహుద్వయింబట్టి పార్శ్వపీఠంబునఁ
గూర్చుండఁబనిచి తత్ప్రదేశ మషడక్షీణముగ నొసర్చి యిట్ల
నియె.

జనవరా! మీకన్నులయెదుటఁ బుట్టినమేము మీకుఁ
దెల్పఁదగినవిషయము లుండవు. అయినను ప్రజావశంవదుల
మగుటఁ దదీయక్షేమముకొఱకుఁ గొన్నివిషయంబులు మీ
స్మృతిపథంబునకుఁ దెచ్చువారము. తొల్లి పుడమిదొరలు పలు
వురు స్వకీయక్షేమలాభసంపాదనమాత్రమ్మునన సంతృప్తినొం
దుచుఁ గాలముగడపిరి. తత్పద్ధతియ తదర్వాచీనపార్థివులకుఁ
బరిచితమైరాఁగ మీరును దానిన యనుసరించితిరి. ప్రజలను
బాలింపఁ బాడమినమునకు స్వకీయశ్రేయస్సంపాదనముతోడన
సమయము చెల్లించు టెంతయు ననుచితంబు. తొల్లింటిప్రజా
సముదయంబు ప్రబోధము లేక మూఢప్రాయమైయుండ నెవ
రెట్లువర్తించినను జెల్లినది. ఇక్కాలమున నట్లుగాక ప్రతి
మనుజునకును, దా నెవ్వఁడు, తనకర్తవ్య మేది, తనకుఁ
గూర్చువాఁ డెవండని యీరీతి విమర్శనదృష్టి యేర్పడి
నది. ఈతరుణమందుఁ గూడ ననర్థకమైన తొల్లింటిపం
తనే పోవుచుండుట మిగుల వెఱ్ఱితనము ఈదృశాస్మన్నాయ

కర్తవ్యమును జనవితతి యేలాభమును గోరి యనురాగిల్లును ? ప్రజానురాగంబులేని పార్థివునకు బలాయుర్ధనములు పూర్ణానుస్వారము లనుట మీ రెఱుంగనిది కాదు. తపోబలంబు కలిగినఁ బ్రజానురాగంబుతోఁ బని యేమి యనుట పరమైకాంతులకుఁ బాడి. ప్రజాసంబంధము కలమీకుఁ బాడి గాదు. కావున నిపుడు స్వధర్మనిరతులై ప్రజలను ధర్మపరులుగా శిక్షించుచు వారికి నభ్యుదయ మొదవించు కార్యములు గావింపఁ బూనవలయును. దానఁ బ్రజలకును బ్రపంచకమునకును మాకును బరమామోదంబు కలుగు. అదియే మీకుఁ బరమశ్రేయంబు. ఇప్పలుకు లాకర్ణించి నిద్రనుండి మేల్కాంచిన ట్లానృపాలుండు ముఖంబు నూత్నకాంతితో మెఱయ, "మహాత్మా ! మాక్షేమంబుగోరి యింతవట్టు కర్తవ్యము తెల్పి యనుగ్రహించినందుల కెంతయుఁ గృతజ్ఞుండ. ఇంతకుమున్ను గతానుగతికత్వధూమంబు మా కన్నులఁ గప్పివైచి కర్తవ్యమార్గమును గాంచకుండఁ జేసినది. ఇప్పుడు భవత్ప్రబోధానిలమ్మువేత నది దూరాపసారితము కాఁగఁ దన్మార్గంబు సుదూరము విశదముగఁ గన్పట్టుచున్నయది. అవశ్యము భవదుపదేశానుసారముగఁ బ్రవర్తించువాఁడ" నని వినయంబుతోఁ బలుకుటయు "మంచి" దని యతని సక్రమంబుగ వీడ్కొలిపెను. ఇట్లమ్మహీనాయకుం డీగయాఖ్యమహాగజంబు లోఁబఱుచుకొని మఱునాఁడు తత్పురంబున మహాసభఁ గావించి యందు సర్వజనులకు సంతోషకరమ్ముగఁ బ్రవృత్తిధర్మములను గుఱించి మహోపన్యాస

మొసంగి యాటనుండి కదలి మార్గమధ్యమున నదులఁజూచుచు
నడవుల శోధించుచుఁ గొండల గుర్తించుచు నగరంబుల నిల్చు
చు నందందు నూతనధర్మసమితుల నిల్పుచుఁ గ్రమముగ
గంగాస్రవంతి నుత్తరించి యవల కరుగుచుండ నచట సైన్య
సమేతుండై యంగరాజు కయ్యంబుగోరి కాలుదువ్వుచుండెను.
అంత నచట నిలిచి తత్సైన్యంబు తిలకించి, ఔర! ఈముష్క-
రుఁడు తనయసూయానలంబునకుఁ దన్నే గాక యిందఱ నింధ
నంబులుగఁ జేయుచుండెఁగదా! పంచేంద్రియవిశిష్టు లైన
వీరందఱ నే నెట్లు బవరంబునకు బలియిచ్చువాఁడనని కొం
డొకవగచి కాని యిట్లు గావించెదనని నమ్మినబంటుల నలు
వుర రావించి తదీయసేనానులకు వ్యక్త్యనురోధముగ విత్తం
బులు, క్షేత్రంబులు, ఉద్యోగంబులు కోరిన ట్లొసంగువాఁడ
నని చెప్పి పంపి చరితార్థుం డయ్యె.

రెండవనాఁ డుదయంబున సంగరంబు సమారబ్ధ మగు
టయు సేనాపతులు సమయమునకు ముఖము తప్పింప మాం
ధాతృనియంపజల్లునకుఁ దత్సైన్యంబులు నిల్వలేక విఱిగిపో
యెను. అంగునకు సహాయులై చనుదెంచిన రాడ్తనయు
లొక్కుమ్మడి మీఁది కుఱుక వారి నందఱ నీ యౌవనాశ్వేందు
వాగ్బాణములతోడను వాఁడిములుకులతోడను వికలమనస్కు-
లుగ వికలాంగులుగఁ జేసి చెదరఁగొట్టి యంత రోషకషాయి
తాత్ముఁడై యంగరాజు తనపై బాణపరంపరలు విగుడ్వ వాని
నెల్ల నడుమన ఖండించి యావిల్లుఁ దునిమి వేఱొండువిల్లు
గొన దానిని ద్రుంచి విరథుఁజేసి గదాహస్తుఁడైన వానిఁదాను

గదంబూని యొక్కపెట్టునఁ దాఁకి యాగదను ముత్తునియలు
గఁ గొట్టి, యుగ్రుండై మల్లయుద్ధమునకుఁ గడఁగుమాఱు
తునిపరికరము బంధించి భుజాస్ఫాలనం బొనర్చి పిల్లునఁ దాఁకి
యోధులు రిచ్చవడిచూచుచుండఁ బెద్దయుంబ్రొద్దు పెనఁగు
లాడి కొనకు రేకెత్తినరోసంబుతో నువ్వెత్తుగ నెత్తి నేల
వైవ నుంకించుచుండ వేగిరముగ సచివప్రేరణమునఁ జనుదెం
చిన యతని సతీసుతులు "రక్షింపుఁడు రక్షింపుఁ" డనుచుఁ
బాదములపైఁబడఁగ నా దయాళువు ప్రాణావశిష్టుఁడై చేష్టలు
దక్కి యుండు వానిని విడిచి వైచెను.

అత్తఱి నలిపినవిమ్మపండువలె నంగరాజును, దించిన
నిమ్మపండు పగిది మాంధాతృమహీపాలుండును నొప్పుచుం
డిరి. అంగునిగదాప్రహారములకును బిడికిటిపోటులకు నన్యుం
డైన నీపాటికి యమపురియందుఁ బ్రేతకాఁపుగా నుండు
వాఁడు. మునివరు లొసంగినవరప్రభావమో భృగుమౌని
యనుగ్రహించినరసలేపంబుమహిమమో కాని యామల్లయు
ద్ధమున మాంధాతృశరీరము మృదితమైనకొలఁదియుఁ బుటపాక
శోధితసువర్ణచ్ఛాయలం దెగడుచు మిసమిస మెఱయుచుం
డెను. అట్లుండ నచటివా రెల్లరు నివ్వెఱఁగు దోఁప విప్పఁ
గన్నులఁ జూచుచు "ఇతం డేదేని కారణాంతరముచే భూతల
మునఁ బొడమిన దేవవరుండు కావలయు. కాకున్న నీపోడిమి
యీశక్తి యీతేజము మానవమాత్రున కెట్లుగల్గు" నని
వినుతించిరి.

విడిచిపెట్టిన రెండుగడియలకొకింత తేఱుకొని యంగరాజు విశ్రాంతిఁగొనునావీరవతంసుని డాసి సార్వభౌమా! క్షమియింపుఁడు. మానవుఁ డనుభవించిగాని విధేయుండు కాఁడనుట తమకుఁ దెలియనిదికా దనుచు నతనికి సాఁగిలఁబడి మ్రొక్కి యాక్షమతాగుణభూషణుఁడు లేవనెత్తి గారవింపఁ బురంబునకు దయచేయుఁడని ప్రార్థించి, 'మంచిది ఱేపటికిఁ జూచుకొందము. నేఁటికి విశ్రాంతిఁగొనుఁ' డని వీడ్కొలుప సపరివారుండై స్వభవనంబునకుఁ జనియె. మాంధాతృండు స్వశిబిరమున కరిగెను.

ఇట్లుమాన్యనవనాయకుం డంగమహీనాయకు నాత్మాధీనుఁ జేసికొని తదాప్తప్రియప్రజాసముదయంబు లొసంగు స్వాగతపత్రము లందుకొనుచుఁ దద్విషయం బతిక్రమించి దుర్గమశైలకాంతారములఁ గడచి భర్గదేశంబు సొచ్చి యచటి మన్నీల మన్ననలు గొని యందందుఁ జరించుచు నచటనుఁ గలవింత లారసి యటనుండి పశ్చిమంబునకు మరలి నేఁటిబంగాళాఖాత మానాఁటికిఁ బెద్దభూభాగమైయుండ నయ్యెడఁ గల్గుజనపదంబులజనులకుఁ జక్షురానంద మొదవించుచుఁ గ్రమముగ నాంధ్రావనిం బ్రవేశించి తత్పరివృఢుం డసితప్రభుండు తన రాష్ట్రంబున నడుగుపెట్టక తొలఁగిపొమ్మన సామదానభేదంబులతో స్వాధీనుండుగాక యుండు నతని దండోపాయంబుతోఁ దన దరికి రప్పించికొని యరిగాపుగాఁ జేసికొని యవల దండకాటవిని దాఁటి చని యపరసముద్రతీరముఖ్యపట్టణముల విలోకించుచుఁ గుశస్థలీపురంబుఁ జేరి యట శ్వశురునింట దిన

త్రియుంబు విశ్రాంతిగొని సింధుదేశంబునకుఁ జని తదధీశుండు
బృహద్రథుండు సింధునదీతటంబున సైన్యసమేతుఁడై సమరం
బునకు మోహరించియుండ నతనిస్వబలపరబలతారతమ్యంబు
విచారింపనిమొఱకుఁదనంబునకు వగచి విధానం బన్యంబు లేమి
ధనుర్ధరుండై సాంగ్రామికరథంబు నధిరోహించి సన్నాహాం
బుతో వెడలి ముందుఁ జేరియున్న బలంబు పురివిచ్చిపాఱ నిశిత
శరపరంపరలఁ గుప్పుచుఁ దన్మధ్యంబుగ సరదంబు నతిజవం
బుగఁ దోలించికొని పోయిపోయి యెదుట సుసిద్ధుఁడై
యుండుశత్రువును మాఱ్కొని శరలాఘవంబుఁ జూపుచు
సారథిసహితంబుగ రథరథ్యకేతనంబులఁ గూల్చి విరథుఁజేసి
యతండు వేఱొకరథంబుతో నాయితంబై వచ్చునంతలోఁ గవి
యువచ్చిన దళవాయిగమి విఱిగిపాఱ నెనలేనికడిమిఁ జూపి
తదీయాంగంబుల నొంచి మరల మహారోషభీషణుండై మా
ఱ్కొనుబృహద్రథునితోఁ బోరు సాగించి వంగిన వంగుచు
వ్రాలిన వ్రాలుచుఁ దొలఁగినఁ దొలఁగుచు నిలిచిన నిలు
చుచు గ్రిక్కుతిరుగకుండ వీరవిహారంబు సలుపుచుఁ దన
యురవడికి నిలువలేక పాఱఁజూచునప్పగతుని బట్టి బంధించి
శరణుచొచ్చినఁ గరుణించి విడిచిపుచ్చి నిజాగమనంబునకుఁ
గాంక్షించుప్రజలను సంతోషపెట్టుచు నారాష్ట్రంబు మించి
యుత్తరభూములకుఁ జనుచు మరున్నగరము (మీరట్) దరి
కరుగ మరుత్తభూపతి యిట్లుసందేశ మంపెను.

"మాంధాతృకుమారా! శైశవమాదిగ సంతోషకరం
బైన త్వదీయచరితం బిప్పుడు వృద్ధుల మైనమావిషయంబునఁ

కూడ నిశ్శంకముగఁ జరించునీ తెంపరితనము శో విచారకర మగుచున్నది. సాష్టాంగప్రణతులకడ సార్వభౌమపదంబు చెల్లించుకొనుట శ్రేయంబు. కావున సాహసింపక యాలోచించి ముందడుగు వెట్టుము. విశేషించి తెలుపఁ బనిలేదు. వివేకవంతుల కించుక సూచించినఁ జాలు" ఇది విని యావృదుతిరస్కారమునకు మందహాసమొనర్చి మరల నిపుణంబుగ నిట్లు చెప్పిపుచ్చె.

"పితామహా! మీరు వృద్ధులు. తపస్సిద్ధులు. క్రతుధర్మక్రియాబద్ధులు, అలంకర్మీణులు నగుట నెల్లరకు వందనీయులు. అయినను జనులు, తురీయావస్థకుఁజిక్కిరని కాఁబోలు భవదీయశాసనంబుల సరకుసేయకున్నారు. అది మనకు సహింపరానిది. కనుక శాసనతిరస్కారము చేయు జనులను శాసనబద్ధులుగాఁ జేయుట యస్మత్సంకల్పము. మీకుఁ దద్భారంబు తగ్గింప నందుల కేమి పూనితిమి. చిన్నలు సకల కార్యములు సర్దుకొనుచుండఁ బెద్దలకుఁ బరమామోదముకదా! సాయంసమయమున నాదిత్యుండు నిజమయూఖముల ననలున కధీన మొనర్చిన ట్లిప్పట్టున భవదీయశాసనసామర్థ్యంబు నస్మదధీన మొనర్చి సుఖులగుఁడు. దాన నెల్లరకు శ్రేయంబగు. ఇచ్చ కొలఁది వెచ్చించుకొన నీశ్వరుం డనుగ్రహించిన యష్టావదంబక్షయమై వెలయుచుండ మనుమలు చూడకున్న మీ కే కొదువయుఁ గల్గఁబోదు. మీరు మేము నెల్లరము సాష్టాంగ ప్రణతులమై సార్వభౌమత్వ మాసర్వేశ్వరునకే చెల్లింతము. అది మనకు వలదు. ఈయదనున వృద్ధదశాసులభమైనరోగం

బు మీకు విశేషక్లేశావహంబు కాకుండుఁగాక" యని చెప్పి
పంప నాక్షితీశుండు దానిని విని పరిహాసించినట్లు భావించి
విజితపురందరుల మైనమమ్మే యర్భకుండా పరిహాసించునది !
మేము వృద్ధులమఁట- తాను యువకుఁడఁట- చూచెద వాని
యౌవనపటుత్వము ! అనుచు మీసల మెలివైచుచుఁ "గాని
మ్ము, సమరరంగమున జనుల శాసింపఁగలనీసామర్థ్య మొకింత
మొదటఁ బరికింపవలయు. సన్నద్ధుండవగు" మని మరల వార్త
నంపుటయు నది విని మాంధాతృండు "ఓహో ! పరిపక్వ
భావోద్రేకంబు గాఁబోలు నిది" యని కన్నులింతలుగాఁ గను
బొమలు పైకెత్తి తల పంకించుచు "సరి. ఈపరీక్షాసంపర్కము
మనయురువురకే పట్టియుండవలయు. మీరు పరీక్షకులు. మేము
పరీక్ష్యులము. ఇంతియ. ఆయితము కండు." అని పెండియు
వార్త నంపెను.

ఆవార్త విని సతీసుతసామంతమంత్రు లెంత చెప్పినను
వినక మఱునాఁ డుదయంబున సమరంబునకుఁ జని పోరుచు
మధ్యాహ్నము కాకముంద మందవేగుండై యంతకంత కగ్గలం
బైనయమర్షవశంబున మోపెట్టినబాణాసనంబు మిక్కుటముగఁ
దివియుడుఁ జతేల్మని గొనయంబు తెగఁ బెట్టుతప్పి వింటికొప్పు
ఫెళ్లునఁ బెడతలకుఁ దాఁక దానివిసరుతోఁ దేరునుండి దిగు
వకుఁబడి మూర్ఛిల్లెను. తోడనే తత్ప్రతివీరుం డతిరయంబున
నట వ్రాలి తచ్ఛిరంబు నిజోరుతలంబున నునిచి శిశిరోపచారం
బులు గావింపఁ గొంతతడవునకుఁ గన్నులు తెఱచి చూచి
సుగుణభూషణా ! వర్ధిల్లుము. మతిలేనినుదుకని మనుపకు.

జీర్ణవసనమట్లు జాఱవిడువు మనుచుఁ దత్కరతలంబు లెప సద్దు కొని, ఆహా! ఎంతశీతలములో యనుచు మరలఁ గన్నులు మూసికొనిన నతని నంగరక్షకులు ప్రాసాదంబునకుఁ గొం పోయిరి.

మూఁడవనాఁ డారాజవృద్ధుఁడు మాంధాతృనృపాలు నధిక వైభవముతోఁ గొలువుకూటమునకుఁ దోడ్కొనివచ్చి సింహాసనమునఁ గూర్చుండఁబెట్టి కనకాభిషేకంబుఁ జేసి యనూ ల్యాంబరాభరణంబు లర్పించి సార్వభౌమపదాంకిత మైనరత్న హారంబు గొని రాజరత్నమా! ఉత్తమరీతి నుత్తీర్ణుండ వైతి విదే సార్వభౌమపట్టంబు గొనుమని మృదువుగ నవ్వుచు నాతని కంఠసీమ నలంకరించి కరచాలనంబు గావించి చెంతనున్న కొమ రుని సాష్టాంగ మెఱఁగుమనియె. అతం డట్లుచేయ నాసార్వ భౌముం డాతని నెత్తి గారవించి తానును మరుత్తరాజన్యు పాదధూళిం గైకొని యాతం డర్పించిన సువర్ణరాశి సర్వ శిల్పకళాశాల నెలకొల్పఁ దదాస్తిక్యధర్మపరిచారసమితి కర్పించెను.

ఆరెండవరోజునఁ గాశ్మీరఖండంబు చూచుతలఁపుతోఁ దత్పురి విడిచి వెడలుచుండ మార్గమధ్యమున నమ్మహీతలా ధ్యక్షునకు రావణుం డెదురు వచ్చి "నరేంద్రా! ఏను దశకం ఠుండ సంగరకాంక్షతోఁ జనుదెంచినాఁడ. బెదరక మార్కొ నుము, భీతుండ వైనఁ దొలంగు"మనియె. అనవుడు నతండు కనుబొమలు ముడివడఁ గన్నుల నిప్పు లొలుకఁ జురచురఁ జూ చుచుఁ 'పౌలస్త్యా! నాతోడనా రణమొనర్ప వచ్చితివి? మం

చిది. కదలక నిల్వు' మనుచు నారిమ్రోయించి పిడుగులవో
నినారసమ్ములు వానియురమ్మున గాటముగ నాటనేసెను.
ఆయుటుములకా యాచిన్నా లని గేలిసేయుచు దశగ్రీవుం
డాతనిపై శరవృష్టి గురిపింప నాభూపతి వానిం ద్రుంచివైచి
యొక్కుమ్మడి ముట్టడింపవచ్చినతదీయమంత్రులను బ్రహాస్త్రా
దుల నైదు, పది, పదునైదుప్రదరమ్ముల నొప్పించి తఱిమి
వైచుచుండ మహోగ్రుండై మార్కొనవచ్చినమాయావిని
ముద్గర మొత్తివేయుడు వాఁడు సొమ్మసిల్లిపడి లేచి తేరు
విఱుగఁగొట్టి గుఱ్ఱంబులఁగూల్చి సారథి నొప్పింప ధరణీశుఁడు
వేఱొకరథంబు నెక్కి వచ్చి వానిపై శక్తి వైచె. ఇవ్విధంబున
వాయిరువురు పెద్దప్రొద్దు ఘోరంబుగఁ బోరుచుఁ దుదకు
మానవనాథుండు బ్రహ్మాస్త్రమును దానవనాథుండు పాశు
పతాస్త్రమ్మును వేసిరి. ఆరెండు నంతరిక్షమ్మునఁ బోరుచు లోకు
లకుఁ జీకాకుగలిగింప నపుడు పులస్త్యబ్రహ్మ విచ్చేసి వారిరు
వురకు నడుమ నిల్చి 'ఏల యీయుద్ధము? దీన లోకంబులు
భీతిలుచున్నవి. మీరిరువురును జిరంజీవులు. ఒక్కండును
దీసిపోవఁడు. మీమీయస్త్రంబు లుపసంహరించి లోకులకుఁ
గల్గినసాధ్వసము శాంతింపఁజేయుఁడీ' యని యుభయులకు
సఖ్యంబుగూర్చి వారు నిజాస్త్రము లుపసంహరించి యథేచ్ఛగ
వెడలుచుండఁ దాను నటనుండి వెడలిపోయెను.

అనంతర మాజననాథాగ్రణి నిజసంకల్పానుసార
మ్మునఁ గాశ్మీరభూముల కరిగి ప్రకృతివిలాసముల నవలోకించి
యానందించుచు నచటిప్రజాదరముఁ బడసి తద్విషయాధీశుచే

నర్చితుండై యవలఁ బాశ్చాత్యవర్షదర్శనలాలసత నటనుండి
కదలి గాంధారమునఁ గాలిడెను. అక్కాలంబున యయాతితన
యులు 'ద్రుహ్యు' 'అను' రాజన్యులసంతానము పశ్చిమో
త్తరవర్షభూముల నేలుచుండిరి. అందు ననువుసంతతివారు
మ్లేచ్ఛవిషయాధీశులు. అశ్వారోహణకుశలులు. ద్రుహ్యు
పత్యమువా రుత్తరవిషయాధీశులు. నిష్క్రియులు. మాం
ధాతృఁడు గాంధారమున కరుగునప్పటికి ద్రుహ్యునిపౌత్రుం
డంగారుం డనువాఁ డాదేశము నేలుచుండెను. దస్యునము
దయము వీనికి దాస్యముచేయుచుండును. వీఁడొక గిరిమూషి
కము. ఆకొండలనడుమనుండి యప్పుడప్పుడు బలఁగముతో
బయలుదేరి దేశములను దోపించుచుండును. సాధుహింస
వీనికి వీనిబలఁగమునకు విలాసము. హిమాలయముచెంత
నున్న బాపనకల్లలో ముసఘానాయకునిచేఁ బోల్చబడిన
దస్యునికర మిూత్యాప్తునికిం దదే. అదిమొదలు మాంధాతృనిపే
రెత్తినఁ గనలుచుండును. ఈనృపాలుఁడు పరిపాలనమునకు
వచ్చినపిదప నీదుష్టుఁడు కోసలదేశమును గొల్లగొట్ట ననేక
పర్యాయములు బలఁగములను బంపియుండెను. అవి యటకేగి
పలుసార్లు భంగపడి చావుతప్పి కన్నులొట్టపోయి తుదకా
ధరణీశునకు వశులై తొంటివృత్తి వీడి సద్వృత్తి కల్గి తద్విష
యమున స్థిరనివాస మేర్పఱుచుకొని సుఖముగ నున్నవి. అటు
పిమ్మట నాపాతకుఁడు కోసలదేశము వాసన విడిచి మఱికొన్ని
గుంపుల నితరదేశములకుఁ బంపుచు వచ్చెను. వానకాలమున
నల్లచీమలబారుల ట్లొక్కుమ్మడి పరుసలుకట్టి వెలువడి యా

తెరువాటుకాండ్రు జనపదంబులపైఁబడి దోఁచి చిటుకున మాయ
మగుచుండిరి. ఈవసుమతీనాథుండు దేశపర్యటన మారం
భించినదిమొదలు భీతితో సీమ్యాక్షులు ముందువెన్కలకుఁ
బారుచుఁ గొన్నియెడల నతనిబారిఁబడి భంగమొందుచు విసిగి
కడకుఁ దమదొరతోఁగూడి యోచించి యతని మట్టుపెట్టఁ
దలపెట్టిరి.

ఆలోచించినతెఱంగున నితం డచటి కరుదెంచునప్పటి
కాదస్యునిచయంబు మిడుతలదండుమాడ్కి ముట్టడించి యాతని
సైనికులు కసిమసంగి భారద్వాజశకుంతములకరణిఁ గత్తిము
క్కలఁ బొడిచిపొడిచి గతాసులఁ జేయుచుండ నిల్వఁజాలక
పలాయనమంత్రంబు పఠించెను. ఇప్పగిది నాపలుగాకిమూఁకలు
పెక్కుసార్లు పెక్కుతావులఁ దలఁపడి పాఱుచుండ నప్పార్థివేం
ద్రుఁడు వేఱొకకడకుఁ బోవ మాని మొదట వానినెల్లఁ బట్టి
పాలార్పక సాధువృత్తికిఁ దేవలయునని పూని గాటంపుఁబట్టు
దలతో నాగట్టులనడుమన నివాసమేర్పఱచుకొని కష్టములు
పాటింపక సైన్యసమేతుఁడై వసించుచుఁ డెంకిపట్టు లారసి
పట్టి యాకొండముచ్చుగమి నొక్కొక్కటిగ వశమొనర్చు
కొనుచు వచ్చెను. ఇట్లు పదునాల్గుమాసంబులు గతించునప్పటి
కాగుంపులెల్ల నతనిచెప్పుచేఁతలకు లోనయ్యెను. అంత
గాంధారపతి తనగుట్టు రట్టుగాఁగఁ బట్టరానిరోసంబుతో బయల
వెడలి బవరమ్మునకు రమ్మని మనయువనాశ్వతనయు భుజము
లప్పళించుచు నాహ్వానించెను. అప్పు డావీరాగ్రణి, యిందఱ
నెందుకుఁ గొఱగానిపసులుగా నొనర్చిన యిప్పాపాత్ముని బరి

మార్చినను బాషంబురా దనుపెనురోసంబుతో వెడలి నిశిత
శరనికరంబుల వానిం గప్పివైచెను. అత్తఱి నచటిజనులు
మాంధాతృవిముక్తమార్గణములకు బ్రహ్మాండకర్పరముసైతము
భేదిల్లునని భీతిల్లిరి. ఆదెబ్బల కోర్చినవానిదేహ మయోమ
యంబో పాషాణమయంబో యగునని భావించిరి. తుద కా
గాంధారుండు తద్దారుణబాణఘాతంబులకుఁ దాళఁజాలక
సంధిచేసికొన వచ్చిన వానికి మరుభూమి నొసంగి మన్నించి
మెలఁకువ కలిగి వర్తింపుమని చెప్పి పంపివైచెను.

గాంధారకుతికండకావర మడంచి యచటితస్కరులను
గంబళాదినిర్మాణముల కనువుపఱుపఁ దగువారల నియోగించి
యాదేశంబు విడిచి పారశీకాదిదేశప్రభులచే భూషితుండై
పశ్చిమోత్తరభూభాగంబులఁ జుట్టి యచ్చటియపరాబ్ధి నుత్త
రించి యుత్తరభూగోళంబుఁ జొచ్చి తత్ప్రభుబృందమానితుండై
యవలఁ బూర్వవాగ్నిధితరంగముల నూఁగి తద్గతభూఖండముల
మించి చీనాజనాళి నేత్రోత్సవము సలిపి తదూర్ధ్వజనపదం
బులఁ జరించి కాంభోజభూమిఁ గడచి హిమాలయోత్తరా
గ్రింబు మించి నేపాలంబుఁ జొచ్చి తద్భూపాలుని విందుఁ
గుడిచి తత్ప్రాసాదంబున విశ్రాంతిఁగొనుచు నారాజ్యమునకు
నిచ్చటినుండి యస్మత్కటకంబున కరుగువారమని తెల్పు
చుండ నాతరుణంబున మహేంద్రసారథి మాతలి వచ్చి కాన్పిం
చుకొని "దేవరఁ దోడ్కొనిరమ్మని మాయేలిక యానతీయ
నరుదెంచితి" ననఁగ నతం డందులకు వల్లెయని క్రమ్మరి వచ్చు
నంతవఱ కయ్యెడన తనపరివారం బుండ నియమించి మాత
లితో మహేంద్రస్యందన మధిరోహించి యమరావతి కరిగెను.

అటఁ ద్రిలోకనాథుం డమ్మహాశయు నెదురువచ్చి చేయిపట్టి తోడ్కొనిపోయి నిండుకొలువులో నిజాసనంబునఁ గూర్చుండఁ బెట్టి "ధర్మైకనిష్ఠుండవై సకలధరాతలంబు ధర్మైకసూత్ర సంబద్ధ మొనర్చి కరగతంబుగా వించికొనిన మేటిసార్వభౌముండవు. దేవతలకు నజేయుండైన దశగ్రీవుని దర్పమడంచిన లోకోత్తర శూరుండవు నగుట మాకెల్లరకు మాన్యుండవు. దుర్మదులైన దస్యులం దఱిమివైచి ధరణీతలంబు నిష్కంటక మొనర్చితి గాన "త్రసదస్యుఁ" డను బిరుదు నీకు తగు. భవత్ప్రవర్తిత ధర్మంపుఁ బేర్మితో ముందు మర్త్యసంఘంబె గాక యమర్త్యసంఘంబు సైతము పుష్టిమంతమై ప్రకాశించుఁగాక" యని సభ్యులెల్లరు మేల్మేలనుచుఁ గీర్తించుచుండ నభినవకల్పప్రసూనదామంబు కంఠసీమ నలంకరించి సమ్మానించి సముచితంబుగ వీడ్కొలిపెను.

అంత నమ్మహీమహేంద్రుఁడు స్యందనారూఢుండై మాతలి, స్వర్గీయచిత్రములు చూపుచుండ బయలువెడలి నిజ స్కంధావారంబు చేరి యామఱునాఁడు నేపాళభూపాలుఁ డతివైభవంబుతో సాగనంప నచటు వెడలి స్వపురోహితామాత్యబంధుమిత్రసామంత పౌరముఖ్యు లానందభరితులై మంగళ తూర్యంబులతో నెదురువచ్చి తోడ్కొనిపోఁగ నయోధ్యానగరంబుఁ బ్రవేశించెను. బహుకాలంబునకు మరలఁ దాదృశభర్తృ సమాగమంబుతో నానాఁడు తత్పురలక్ష్మికిఁ గల్గిన యానంద మపారము.

పదుమూఁడవ ప్రకరణము.

———:o.———

ఆ ట్లమ్మహీకాంతుండు సకలమహీవలయంబుఁ జుట్టి వచ్చినదాది క్రూరసత్వశరణ్యంబులై జనుల కుపయోగింపక యుండు మహారణ్యంబుల ఛేదించి గ్రామపురములకుఁ గృషికి ననువుచేసియు, నదీసవిధభూముల భూరితటాకములు త్రవ్వించి వానికిఁ దన్నదీప్రవాహములు మలపి నిలువరించిననీరు కుల్యాముఖంబులఁ బ్రసరింపఁజేసి శాలిసస్యములకుఁ జెఱకు రులకు నరటిబోదెలకు దుంపపెరడులకు వాకుఁదోఁటలకుఁ గాయగూరలకు ఫలవృక్షములకుఁ బనువుగఁ గూర్చియుఁ, నదితరభూముల పెదపైరులకు జలపఱచియు, హాలికులకు సహాయములుగ సహకారసంఘములు నెలకొల్పియు సేద్యంపుసరణులఁ జెప్పించియు మఱియు నానావిధంబులఁ గృషికిఁ గూర్చి స్వదేశపరదేశవ్యాపారంబులు విరివిగా సాఁగ సేతువులు సంక్రమములు గట్టించి దృఢతమదీర్ఘపథంబులు సృష్టించియు శకటనౌకాదిస్థలజలగమనసాధనంబులు కల్పించియు నిధుల నేర్పఱచియు వాణిజ్యంబు పెంపొందించి, పుల్లరి పెట్టకయుఁ బశుహితసమితుల నెలకొల్పియుఁ బశుపాలనంబునకుఁ గేలూఁతయొసఁగి, ఖనుల నాకరములఁ గనుగొని వజ్రవైడూర్యాదిరత్నములను, సువర్ణరజతాదిలోహములను, మణిశిలాభ్రకగంధకాదినానావిధగైరికపార్థివధాతువులను దీయించి తచ్ఛోధనశాలలు తచ్ఛిల్పనిలయంబులు నిర్మించియుఁ బలుతెఱఁగులవస్తుజాతములు వెలువరించి, పాఠశాలలు, పఠనా

లయములు కళాశాలలు సర్వకళాశాలలు వృద్ధిపఱచి విజ్ఞాన వాహినులు వెల్లివిరియ సర్వతోముఖనాగరకతాసంపత్తి సంత రించి, సర్వవిషయంబులనుండి సర్వవిషయంబులందుఁ బ్రవీణు లగువారి రావించి సార్వజనీనము లైనశాసనములు గావించి జనులను సద్వృత్తి కలుగ శిక్షించుచు సర్వదేశములు సుభిక్ష ములుగా బహుకాలము పాటుపడి ప్రూఁదేఁటి పుష్పరసంబు గొనిన ట్లెదిరి కందకుండఁ గరంబుఁగొనుచు సంతానముతో నంతఃపురమును, ధనసంచయముతోఁ గోశాగారమును, ధాన్య ములతో గాదెలును, గజాశ్వములతో శాలలు, పశువులతోఁ గొట్టములు, భటవర్గముతో దుర్గము పరిపూర్ణము లైయుండఁ గృతకృత్యుఁడై ప్రజలతోఁగూడఁ దాను బరిపాటితో సకల సుఖంబు లనుభవించుచుండె.

ఏతాదృశసుఖసమయంబున నాచక్రవర్తి దేవమహీ దేవసంతర్పణమ్ముగ సవనధర్మపరుండై సరయూతీరంబున విరి విగ జన్నంపుశాలలు తీర్పించి యందు రాజసూయాశ్వమేధ యాగంబులు లోకోత్తరంబుగా నిర్వర్తించి వేడుకకు భూసురు లకు బంగారుతో రంగార మీన మకర తిమింగిలాది జలజంతు వులు పెద్దపెద్దవి చేయించి దక్షిణలొసఁగి యంతతోఁ దృప్తి సనక పురివెడలి గంగాయమునాతీరములందు నితరపుణ్యధునీ తటములందు ననేకరాజసూయాధ్వరములు నశ్వమేధయాగం బులు నెల్లరు నౌహాయన నాచరించి మరల నగరంబున కరు దెంచెను.

తరువాత నొకనాఁడతండు గోదర్శనలాలసుండై గో
చక్రింబు కడుపార మేసివచ్చి నీరు త్రావి నెమరువెట్టుచు
సుఖముగ శయనించియుండునవసరంబున గోష్ఠంబునకు వచ్చి,
తటాలున లేచి చెవులు రిక్కించి తోఁకవాల్పక తనవంకఁదిలకిం
చుచు దరికి వచ్చినతన్ను మూచూచి నాకవచ్చువాని నల్ప
రూఢములై యందగించుశృంగములు, శంఖసరూపంబులైన
శ్రవణంబులు సమున్నతలపనంబులు ముద్రితదర్వణసదృశ
పాదంబులు శ్వేతాంశుకఖండకమనీయసాస్నాతలంబులు ము
ట్టినఁ బొగ్గారుమురువుసూపునూధసములు దాతృజనపాతక
పాంసువులఁ బొఱఁగొట్టునాదోకములైనతోఁకలు ఈఁగవ్రాలిన
జాఱులాగున మిసమిసలాడుమేనులు గలిగి కలిమిచెలువకు
నెలవులైనగోమతల్లికలఁ గాంచి హర్షించి చేత,సాస్నాతలంబు
నవరించి మేను నివురుచు సంతసిల్లఁజేసి యొక్కెడ నిల్చి
తదీయరామణీయకంబు విలోకించుచు మనంబున నిట్లాలో
చించెను.

“నృపాలురకు గోదానం బవశ్యకర్తవ్యం బందురు. తద్వి
ధానం బేయది యగునో తెలియవలయును. సురగురున కయ్యది
చక్కఁగఁ దెలియుననిరి. అమ్మహానీయు నెన్నఁడు గాంచనగు
నో?” అనియిట్లాలోచించునాక్షణమందే మొటకేనిబోవుచు న
య్యమరగురుం డీసార్వభౌముని సందర్శింప సంకల్పించి యాతని
యునికి విచారించి యిచటికి వచ్చెను. తోడనే యన్నరేంద్రుఁ
డమ్మహానీయుని బూజించి తనయభీష్టం బెఱింగింప నతం డిట్లు
వచించెను.

" రాజా ! పుణ్యదినంబున నుపవసించి బ్రాహ్మణులను బూజించి గోదాన మనుష్ఠింపఁబూని గోవులనడుమ కేఁగి దానార్హంబు లైన ధేనువుల నిరూపించి " గావో మే మాతా వృషభః పితా ... " యనుశ్రుతిని బఠించి యారేయట గోసమంబుగ వసించి మఱునాఁడు సంగవకాలంబున దూడలు గల ధేనువులఁ బేరుపెట్టిపిలిచి యావుల నన్నిటి నుద్దేశించి "సూర్య సంబాధులు సౌమ్యమూర్తులు నైనసురభులార ! మీరు మా పాపంబులు పటాపంచలుచేసి మాస్వర్గయానమునకుఁ దోడ్పడుఁడు. తల్లివలె మమ్మాశ్రయించి మంచిదీవన లొసంగుఁడు. దేహావసానమునఁ బరలోకమందు మా శ్రేయంబుఁగోరి మంచి మాటలనుఁ జెప్పుఁడు. మీరలెల్లప్పుడు పుణ్యోపవాహ్యలు, మా కిష్టమైనయనుభవమును బ్రసాదింపుఁడు. మీరు నేను నిశ్చా డొక్కరూప. మిమ్ము దానముచేసి యాత్మప్రదాత నగుచుంటిని. మనఃపూర్వకముగ విడువఁబడుచున్నారు. మీరు వెళ్ళినతావుల మనసుపెట్టి వర్తించుచు మీసౌమ్యరూపోన్నత రూపములతో నుత్తరోత్తరాభివృద్ధితోఁ దేజరిల్లఁ బూరింపుఁడు " ఇట్లుపల్కి గోదానకర్త ' ఇచ్చుచున్నా 'నని పల్కుచు దానంబుగొనుబ్రాహ్మణునకు నర్ఘ్యము, వస్త్రము, కనకము నొసంగి యుదకధార నాబ్రాహ్మణునిహస్తమున విడిచి యా గోవును ముందుకుఁ దోలవలయును. ఈవిధంబున గోదానం బొనర్చినయతండు వైష్ణవం బైనచంద్రలోకమున నిరతిశయ సుఖంబు లనుభవించును. ఆశ్వయుజమాసమున రెండగు నష్టమి మొదలుకొని మూఁడుదినములు గోమూత్రపురీష

ముపయోగించువాఁ డిష్టార్థంబులఁ బ్రాపించును. అశిష్యున
కవ్రతునకు వక్రబుద్ధి కశ్రద్దధానునకు గోదానము చేయరాదు.
లోకమునందు శ్రద్ధాళువులు, క్షుద్రులు, రాక్షసులందును
మానవులందును గలరు. అల్పపుణ్యు లెవ్వ రాస్తిక్యము
నాశ్రయించుచుండిరో వారి కిచ్చుదాన మనిష్టహేతుకము."
ఇట్లు వచించి యతం డనుప నచటు వీడి యథేచ్ఛం జనియెను.

మాంధాత్రుం డా రెండవనాఁడు మునుకొని తదుక్త
విధంబున విప్రవరులకు గోదానములు చేయుచు వచ్చెను.
అట్లతం డొసంగినగోవులు పదిపద్మసహస్రంబులని పరోక్షం
బున బ్రాహ్మణులు చెప్పుకొనిరి.

ఇట్లు దానధర్మానుష్ఠానంబులతో బహుకాలము గతింప
నొకప్పుడు రేయుంబవళ్ళు పగిది కష్టసుఖంబులు క్రమప్రాప్తం
బులని లోకంబున కెఱుకపఱుపఁగావలయు గొప్పవఱ పొకటి
ప్రారంభమయ్యె. అట్లు ప్రారంభమైనవఱపు పండ్రెండుసంవత్స
రములవఱకు విడువక ప్రజలను బ్రజాపాలురను బీల్చి పిప్పి
చేసివైచినది. ప్రథమవర్షమున దైవమాతృకములవారు నువ్వులు
నల్లవరి తెల్లజొన్నలు తెల్లపత్తి కొఱ్ఱలుసజ్జలుమున్నగునవుంగా
రుపైరులు పెట్టుటకు భూములను మొక్కమోదులు తీసివైచి
మిట్టతగ్గులు సమముచేసి గరికనెట్టుల నెత్తివైచి ప్రతిదినము
కోడికూయువేళక నిద్రలేచి కోడెటెళ్ళు పన్నుకొని వెడలి యం
బటిప్రొద్దువాఁక దుక్కులు తాము పాటుపడి యింటికి వచ్చుచు
రోహిణీకార్తెకొనకు మెత్తగ దున్నిపెట్టుకొనిరి. మృగ
శిరకార్తె వెళ్ళినను భూమిమీఁదఁ బాటుకున్న మొక్క

చినుకైనను బడలేదు. అదిగో యిదిగో యనుచుండఁగనే మృగశిర
కార్తెయు గతించినది. ఆకసమువంక నెగాదిగఁ జూచుటతోఁ
బునర్వసుపుష్యము లాశ్లేషతోసహా యంతమొందినవి. రైతుల
మితిమీఱిన శోకములతో మసలలేక మఘపుబ్బలుగూడ
మొఱఁగిచనినవి. ఈతీరునఁ దొలకరిపైరులతఱి తప్పినకొలఁ
దియు హాలికులముఖకాంతులు తఱుగుచు వచ్చినవి. తఱుగక కే
మగును? గతవర్షము ధాన్యములు కార్తికమాసమునకుఁ గడ
ముట్టఁగొట్టియున్నఁ గ్రొత్తధాన్యము కరగతమై యప్పటికి రైతు
కక్కుఱితిఁ గడపుచుండెడివి. మఱియుఁ బశువులకుఁ బ్రాఁగస
వునకుఁ గ్రొంగసవును దోడురా నిబ్బరముగఁ బోషణము
పొసఁగుచుండెడిది. ఇప్పుడాయాస లడుగంటినవిగదా! ఇఁక
నదీమాతృకములవా రొకరికన్న నొకరు మున్నుగఁ బంట
కాలువలనీరు పాఱుకున్నను జేలలోని చెఱువులనీరును, ద్రవ్వినచెలమలజలమును నిలకడ గలమడుగులనీరును జల్లి నాఱు
మళ్ళకు విత్తనములు పెట్టిరి. అనతికాలంబునక నాఱు పెరి
గెను. క్రమముగ వర్షాభావముతో నునికిపట్టుల నవశిష్టజలం
బుల కభావంబు గల్గఁ దలలు వాఁడిననాఱుమళ్ళ నవలోకిం
చుచు విన్నవోయినవదనంబు లంతలోఁ గట్టువడినకాలువలు
మరలఁ బాఱుచుండ నించుక చెన్నుమీఱఁ గృషీవలులు
జానుదఘ్న మైనతజ్జలపూరంబునకుఁ దోడు వర్షజలపూరంబు
జతపడిన సమీచీనమని యెంచి యాలో భూముల గట్టుగని
మలు మిట్టపల్లములు చక్కఁజేసి యెఱువుపెట్టి మొట్టమడ్కలు
దున్నుకొని సిద్ధముగ నుండిరి. అట్లుండ నాకార్తె కాకార్తె

గడచిపోవుటయు కాని వాన కురియుజాడలు కన్పట్టవయ్యె. అం
తఁ గాలాతీతంబగుచుండఁ గర్షకులు నిల్వలేక కనికి ముచు
కొని శ్రీమఁదలపోయక యెత్తిపోఁతలతోఁ బగలంతయు నీరు
పెట్టి వేకువవేళ కానీ రంతయు నాటిపోవఁ బరిశుద్ధమైనపొల
ముల మరల నీరుపాఱించి నాఱు తీసి నాటుట ప్రారంభించిరి.
నీరు చాలనిందు చాలకపోనిం దూరకుండుట సేద్యగాండ్రకు
శీలము కాదు. అత్తఱి మూన లెండుచున్నవనియు మళ్ళు
తడవలేదనియు నాఱు మళ్ళకు నీరు చాలదని యసలే
నీరుపాఱలేదనియు మొఱలతోఁ బ్రతిగ్రామమునందును బంచా
యతులు ప్రబలిపోయినవి. తరువాత నందఱు హర్షించు
లాగున రెండువానలు కురిసినవి. వానితో మెట్టనేలలుకూడ
మంచునకు ఫలించువరిగె, సెనగ, గోధుమ, ధనియము,
మున్నగుసస్యములతో విలసిల్లినవి. ఆటునిటుఁజేసి యెల్లరకు
నించుకతక్కువగా నర్ధఫలము కలిగించి యావత్సరము గతించి
నది. అట్లే మఱిరెండేండ్లతిక్రమింప నాల్గునేఁడు నాలవ
పాలుపంటతో నడచినది. ఆవల నాఱేండ్లవఱకు నావరున
తప్పలేదు. అంతదనుకఁ బంటలు సరిగ లేకున్నను దాల్లినంచి
తము లైనపదార్థజాతముతో నొక్కపూట భుజించి కొన్నిదిన
ములు, అంబలి కాచికొని కొన్నినాళ్లు నెట్టెటో జనులు కాల
యాపనము సేయుచుఁ బదునొకండవవత్సరము ప్రారంభమగు
నప్పటికిఁ గొణజములు, గాదెలు, కొట్లు, పాతరలు తమ
యుదరములతోఁగూడ శూన్యములు కాఁగఁ గూరగాయ లతి
కష్టముతోఁ గాయించి వానితో నాఁకలితీర్చికొనుచు నెట్టటో
యావర్షము వెళ్ళించి పండ్రెండవయేఁటఁ ద్రాగనీరును ద

భయముకాఁగ నాకలములు తినుచుఁ జివర కాఁకలి కోర్వలేక చిక్కనియొండుబురద త్రావిరనిన నమ్ముఁడు. ఆసా లట్లు జరగఁ బదుమూఁడగునేఁటిప్రారంభమున మానవులు మానవులనే విఱిచికొని తినఁజొచ్చిరి.

ఆఘోరంబు చూచి భరింపఁజాలక వఱపు దొరకొని నది మొదలు పన్ను తీసివైచి కఱవుపనులు చేయించియు నింక ననేకభంగుల సాయ మొనర్చుచుఁ గొనకుఁ దాను దుర్గముల నిలువచేసియుంచినధాన్యరాసులు సంపూర్ణముగఁ బంచియిచ్చి ప్రజలతోఁబాటు పస్తుండుమనపార్థివశిరోమణి వర్షింపక గడ్డకట్టి కదలకయుండుమేఘజాలమ్ముపై మించినకోపమ్ముతోఁ గన్నులు నిప్పుకలు గురియ మూలనుండువిల్లుఁ గేలఁబూని నారిమ్రోయించి యమ్ము లరిఁబోసి గుడుసువడ వంచి మేఘవాహనుఁడు మాఱ్ఱిప్పడిచూచుచుండ మేఘజనకుఁ డర్యముఁడు శౌర్యహీనుండై చక్కటికిఁ దొలఁగి చదలంటిపోవ బ్రహ్మాండ కర్పరము తూటువడ బిట్టేసి యంతనిల్వక యాగ్నేయాస్త్రము నభిమంత్రించి వైచి యార్చెను.

అప్పుడొక్కుమ్మడి యాగ్నేయాస్త్రమువలన నుత్పత్తిల్లినజ్వాలామాలికలచే లోనఘనీభవించియుండుజలము ద్రవీభూతము కాఁగ మేఘజాలములు తాత్కాలిక వాయుప్రేరితములై నలుదెసలఁగ్రమ్మి కడవపోఁతగా జడి కురియ నారంభించెను. ఆరీతి విరామములేకుండ నేడురోజులు వర్షించినవి. అప్పటికి భూమి మూరెడెత్తు పొంగినది. నదులు పొర్లిపారినవి. చెఱువులు కఱవుతీఱ నిండినవి. బావులు బారెఁడు త్రాళ్ళకు లోనైనవి.

చావఁగ మిగిలినసకలప్రాణులు కడుపారఁగుడిచినట్లు సంతసిల్లి నవి. దారిద్ర్యము తుదముట్టి భాగ్యముప్రాపించిన ట్లందఱిముఖములు కాంతిమంతములై యలరినవి. ఇతఁ డీశౌర్య మింతకు మున్న చూపిన నింతహీనస్థితి కలుగకుండెడిది. కాని- అప్పుడీ యోచన యతనికిఁ దోఁచలేదుకాఁబోలు. అన్నివైపుల ననంభవములు తోఁచినప్పుడే మానవునిమనోరంగమున యోచనలు తోఁచుచుండును లెండు. ఏటు తిని పాము పడగ విప్పినట్లు వంచితుండయి మనుజుఁడు మహిమఁజూపును. అంత మూలమూల్గుచున్న కాడిమేడులు, ఏడికోలలు, పలుపువగ్గములు కత్తిగొడ్డలులు, పలుగుపాఱలు వెలికిరాఁ గాలక్రమముతోఁ బ్రాణములు వచ్చినట్లు కర్మాగారములు కదలఁదొడఁగినవి. వాణిజ్యమునకు సామ్రాజ్యము సంభవించినది. చచ్చిబ్రతికిన మానవలోకము పాడువడ నల్పకాలము పట్టినను బాగుపడ బహుకాలముపట్టెను. అమ్మహీపాలుఁడు ప్రజలు మరలఁ గోల్పోయినపుష్టిఁ బడయువఱకుఁ గడుపునిండఁ గూడును కన్నునిండఁ గూర్కు నెఱుంగఁడు. తరువాతఁ గష్టములు మఱచి ప్రజలు సుఖించుచుండఁ దానును బురుకుత్సాంబరీష ముచికుందు లనుముగ్వురుకొమరులతోడను, ముద్దులగను లైన యేఁబండ్రుకూఁతుండ్రతోడను ప్రేమస్వరూప యనుబంధుమతి యొనర్చుపరిచర్యలఁ గొనుచు సుఖించుచుండెను.

పదునాల్గవ ప్రకరణము.

—:0:—

అట్లుండునీగృహమేధికడ కొక్కనాఁడు "సౌభరి"యను మునిముఖ్యుండు చనుదెంచి యథార్హంబుగ నర్చితుఁడై "నరేంద్రా! మహేంద్రునకైన మనోరథంబు లీఁజాలినమహా దాతవు. ఎవ్వరేవదార్థ మేవేళఁ గోరిన దానిని దత్క్షణము యొసఁగి యర్థిని సంతోషపెట్టుగుణ మిక్ష్వాకువంశజులకు జన్మసిద్ధము. తదగ్రణివైనని న్నిహాలోకసుఖావహం బగు ఫలం బొకం డడుగవచ్చితి' నన విని యతండు మునీంద్రా! మాయెడఁగలయభిమానంబున కెంతయుఁ గృతజ్ఞుండ. మీయట్టి వారి యిష్టంబులు తీర్చుకంటె నుత్తమకార్యం బొండుకలదె? దయయుంచి యానతిచ్చిన దాని నవశ్యంబు నెరవేర్చువాఁడ ననియె.

సౌభరి యప్పలుక్కు విని, సత్యవ్రతా! మత్తెద్దియుఁ గాదు. గృహస్థుండఁ గాఁదలంచి కూతుండ్రఁ గన్నదొరవు గానఁ గన్యార్థినై వచ్చితి ననెను.

మునివరా! బ్రహ్మానందానుభవరసికులైనతా మిప్పుడు నిరానందమై క్లేశభూయిష్ఠంబైనసంసారము నపేక్షించుటఁజూడ మాకు వింతగ నున్నయది. దీని కేదేని గారణంబు గలదేని వచించి యనుగ్రహింపుఁడీ యనిన మాంధాతృన కతండిట్లనియె.

"రాజేంద్రా! వినుము. ప్రారబ్ధకర్మం బనుభవింపక యెవ్వానికినిఁ దెగదు. దాని ననుసరించి, యేను వింధ్యారణ్యంబులోనిమహాసరోవరంబున జలాంతర్గామినై తపోనిష్ఠ

నుండ ననుదినంబు మహాదానం బొకండు కళత్రపుత్రపౌత్ర
విశిష్టమై వేడుకతో నాచుట్టు తిరుగుచుండెడిది. అమ్మాన
సంసారంబుఁ జూచిననాకుఁ గృహపతినై సంసారంబుసేయవ
బుద్ధిపొడమినది. దాన నిటు వచ్చితి. ”

అది విని యారాజన్యుం డిట్లుతలపోసెను. ఈతపో
ధనుండు జరావిష్టమైనశోణితశూన్యకాయంబును నెరసిన
జడలు, తెల్లనిగుబురుగడ్డము జర్జరితము లైనయవయవంబులు
కలిగి బెడఁగెడలినమానిసి. ఈదానంబున నొకరి కభీష్టసిద్ధియు
నింకొకరి కనిష్టసిద్ధియుఁ గలుగును. ఉభయసమ్మత మగు
దానంబు సర్వజనముదావహము. ఏమి చేయుదు? ఈకోర్కె
నెట్లుతీర్తు? నమ్మి వచ్చినయిప్పాఱు నూరక పుచ్చుటయు
ధర్మువు కాదు. ఇట్లు తలపోసి క్షణ మూరకుండి యప్పటి
కొకయూహ తోఁప నవ్విప్రునితో నిట్లనియె.

మౌనివర్యా! మీయభీష్టంబు మా కవశ్యంబు తీర్పఁ
దగినదియు దాన మాకులంబును దరించు. వచ్చినవరుండు
కన్యకు నచ్చినఁ బరిణయ మొనర్చుట యస్మత్కులాచారంబు.
ఉచితకులాచారంబు పోఁద్రోయుట పాడిగాదు. కావునఁ దా
మనుగ్రహించి యంతిపురి కరుగుఁడు. మాకొమరితలం దెవ
ర్తుక యిష్టపడునో దాని మీకొసంగి యనుపువాఁడ ననిన,
నతఁ డందుల కియ్యకొనఁగ నంతఃపురప్రతీహారి రావించి
యిమ్మునివర్యునిఁ గన్యాంతఃపురమునకుఁ దోడ్కొనిచని యట
వారికిఁ జూపి యెవ రిచ్చగింతురో వారి నీయన కిచ్చి వివాహ
మొనర్తుమని మామాటగాఁ దెల్పుమన వాఁడు ప్రసాదని

సలాముచేసి వెనుకకు నడచుచు సమ్మానిని వెంటరా నటనుండి వెడలెను.

ఆజటిలుం డంతిపురి కరుగుచు నీగృహమేధి నన్నారక పుచ్చనేరక నాభికారితనంబునకుఁ గన్నియలు కాంక్షింపరని తలంచి యీయుపమ నూహించె. ఏనును దానికిఁ దగిన వేసంబు వైచువాఁడనని భావించి శుద్ధాంతంబుఁ జొచ్చి లోకోత్తరంబైనరూపంబుతో నాత్మార్థం బైనయాసనంబున నాసీనుండయ్యె.

అంతవర్షధరుండు లోని కరిగి తండ్రిపల్కులు కూఁతుండ్రకు వినిపింప వరుని వీక్షించుతమి నొండొరులఁ గడచుచు

"కారుమెఱుంగులో మెలఁపుగైకొన నేర్చినపైఁడిబొమ్మలో
మారునిదీపములో కలికిమాటలచంద్రికలోఁ జెలంగుశృం
గారరసాధిదేవతలొ కమ్మనిక్రొవ్విరితీఁగెలో యనఁగ
వారిజపత్రలోచనలు వచ్చిరి మోహవిలాసమూర్తులై."

సౌందర్యరాశి యైనయాధరణీసురోత్తముని సందర్శించి మఱుఁగున కరిగి చేలాంచలము వ్రేళ్ళతో మెలివైచుచు నొకరినొకరు గేరుచుఁ ద్రోసికొనుచు

"ఈతఁడు నాకుఁ బ్రాణవిభుఁ డీతనికిం బ్రియురాల నన్నము
న్నీతఁడు సూచె నీతనికి నిల్లడమానిసి నేను నాకుఁ గా
నీతఁడు వచ్చెఁ దండ్రి నను నీతని కిచ్చె నటంచు నొక్కటై
నాతరుణీమణుల్ జగడమాడిరి మారవికారచిత్తలై."

ఈరీతి నయ్యువతులు తపస్విని పెండ్లియాడఁ దత్తఱపడు టెఱింగి వర్షధరుం డాసౌభరితో స్వామిసమ్ముఖమునకుఁ

జనుదెంచి దూరమునుండియే శిరము పుడమి సోఁక నమస్క-
రించి వారలచందంబు విశదంబుగ విన్నవించె.

అమ్మాంధాతయుఁ దనయలతమకంబునకుఁ జకితుండై తనసమక్షమున బహుగుణావనిభంగి నుండునమ్మానిమహాత్వ్యమ్మును మనంబున మెచ్చుకొని "మంచి దట్లయగుఁగాక" యని మాటనిచ్చి శుభలగ్నంబున సౌభాగ్యవతులకు మధుపర్కంబు వెట్టి యలంకృతలై యున్నతనయల రావించి జ్యేష్ఠానుపూర్విగ నొకొక్కతెఁ జేరఁబిలిచి చేతఁజేయిపెట్టించి యథావిధిగ దానంబు చేసి పరిణయోత్సవంబు సలిపి యల్లునితోఁ గూతుండ్ర నసంఖ్యమణికనకాభరణవసనంబు లొసంగి గౌరవ మొప్ప శిబికారూఢలఁ జేసి పంపించెను.

ఈపఁ జాశన్నవోఢలతోఁ ని నవ్యగృహస్థ నిజాశ్రమంబున కేతెంచి వాయుసహాయంబున విశ్వకర్మను రప్పించి వేర్వేఱ మనోహరహర్మ్యంబులు మంజులోద్యానవనంబులు విహారభవనంబులు క్రీడాసరోవరంబులు నిర్మింపఁబనిచి యతం డట్లొనర్చి చన వారి నందు వరుసగ విడియించి యప్సరోభామినుల రావించి దాసీజనంబుగాఁ గూర్చి తపఃప్రభావమ్ముతోఁ దగినధనధాన్యంబులు గృహోపకరణంబులు మొదలైనవి సమకూర్చి తా నేఁబండ్రకు నేఁబదిరూపులుంగా నేర్పడి యేరికిని బొరిపొచ్చెము కల్గకుండ యథేష్టముగ సకలసుఖంబు లనుభవించుచునుండెను. అణిమాద్యష్టసిద్ధు లాత్మాయత్తములై యుండునసాధారణమహిమాన్వితుల కలభ్యము లేవి యుండుఁ? సకలము సంకల్పమాత్రమ్మునన సిద్ధించుచుండును. విశ్వ

మిత్రిందు రెండవస్వర్గంబు నిర్మించినది సంకల్పమాత్రము ననెగదా! అది యొకండ యెల? ఈ ప్రపంచమంతయు సంకల్పమాత్రవిలసితంబే. సంకల్ప మనునది మనోధర్మము. మనస్సు స్వాధీనమై యున్నచో నన్నియు స్వాధీనములగును. మనసుకు లోఁబడియుండుమనము మహాశ్శక్తి నెఱుంగక తొల్లింటి మహనీయులు మానసికశక్తిచేఁ గావించిన ఘనకార్యము లన్యతరూపములని వాదించుచున్నారము. సర్వంబునకు మనస్సే కారణము. ఏజ్ఞానాతిశయముతో దేవతలు తైజసమూర్తులై కామరూపకామగమనకామసుఖంబులు గల్గి మనకంటె శ్రేష్ఠులై వెలయుచుండిరో తాదృశజ్ఞానసాధనము మనస్సు. ఆత్మవస్తువు దీనితోఁగూడినపుడు జ్ఞానోదయమగును. ఈమన స్సింద్రియములతోఁ జేరినపు డాయుదయించినజ్ఞాన మనుభవరూపమై విలసిల్లును. ఈదృశజ్ఞానసాధన మగు మనమ్మును వశపఱుచుకొని తొల్లింటి విప్రులు తత్సామర్థ్యంబుతో * నణుత్వ, మహత్వ, గురుత్వ, లఘుత్వ, ప్రాప్తి, ప్రాకామ్య, ఈశత్వ, వశిత్వంబు లను నష్టసిద్ధులఁ బడసి సురసమానముగ మెలఁగుచు భూసురు లనుపేరఁ బఱఁగిరి. జమీ నంతరించినను "జమీందార్" బిరుదువలె సురసామ్య మంతరించినను భూసురనామ మంతరింపక నేఁటికిని

---

*అణుత్వసిద్ధి=సూక్ష్మరూపముకల్గుట; మహత్వసిద్ధి=స్థూలరూపముకల్గుట; గురుత్వసిద్ధి=భారమైనరూపుకల్గుట ; లఘుత్వసిద్ధి=తేలికరూపముకల్గుట ; ప్రాప్తిసిద్ధి=భోగ్యభోగస్థానభోగప్రాప్తి ; ప్రాకామ్యసిద్ధి=కామరూపకామగమనాదికామప్రాప్తి ; ఈశత్వసిద్ధి=ఐశ్వర్యము (అధికారము) ; వశిత్వసిద్ధి=వశీకరణశక్తి.

నిలిచియున్నది. మనసునం దెవని కెట్టిభావన యేర్పడునో తదను
రూపకార్యసిద్ధియే వాని కగుచుండును. విత్తన మొకటి
పెట్టినఁ జెట్టు వేఱొకటి మొలవదుగదా? చిత్రకారుఁడు
స్వభావనావిలసితరూపము నే కాగితమునఁ జిత్రించును. తన
యొలపోలికవలనఁ దల్లులభావన తెల్లమగును. కావునఁ జిత్తము
స్వాధీనము చేసికొని వర్తన మాదర్శరూపమై వెలయ సదృశ
భావనల భావించుచుండిన నవశ్య మున్నతస్థితికి రాఁగల్గుదుము.
కానిండు. ప్రకృత మనుసరింతము.

అట్లు సౌభరిమునీంద్రుండు పంచాశద్రూపుఁడై పంచా
శద్భార్యలతో సకలసుఖంబు లనుభవించుచుండ మాంధాత
మునివరుం డొకకన్నియను వేఁడ నేఁబదిమందికన్యల నొసంగి
నారము. ఆఛాందసుం డెల్లర నేకరూపమున నాదరించు
చుండెనో లేక యేకత్రానురక్తిమై నుండెనో వారికష్టనిష్ఠురము
లెట్లున్నవో కనుగొనవలయు ననునిచ్ఛతో నొకనాఁడు భార్యా
సమేతుఁడై జామాతృనాశ్రమంబునకుఁ జనుదెంచి యట
మున్నెన్నఁడు నేని జూడనిదాని సురపురంబునకీడై సముజ్జ్వల
సౌధవిభ్రాజమానపట్టణము నొకటిని గాంచి యచటిజనులవలన
నది సౌభరితపఃప్రభావంబును గల్గినపురంబగుట యెఱింగి సదృ
శంబనిసంతసిల్లి యల్లునిఁ జేరంజని యాతనిచే సర్వవిధంబున
నర్చితుండై తదనుమతి నంతఃపురంబుఁ జొచ్చి యెదురఁ జెలి
కత్తియ లూపుమణిమయడోలికాంచిత యగుదానిఁ బెద్దకూఁతుం
గాంచి యామె తమ్ముఁ జూచి హెచ్చినయానందముతో
డోలిక దిగివచ్చి ప్రణమిల్లి లోనికిఁగొనిపోయి యాసీనులఁ

జేసి కుశలంబడిగిన సర్వంబు సేమంబని చెప్పి తల్లీ! నీచెలి యండ్రు నీవు సుఖులై యున్నారే? మీయెడ నేవేళ విభుండు మించుననురక్తిం బ్రవర్తిల్లునే? తోడి, పూసి, కట్టు నగు ననర్ఘవస్తు తతి సంపూర్ణంబుగా నున్నదే! భుజింప మీకు సరసాన్నంబులు సమృద్ధంబులే? యనిన జనకునకు సుత యిట్లనెను. తండ్రీ! మీ రడిగినవెల్ల నేకొదువయు లేక సంపన్నములై యున్నవి. మీయల్లురు ననుదినంబు నాసౌధంబునన వసించి సంతసము గొల్పుచుందురు. అనవుడు నాదుహితృవత్సలుం డీ విప్రుం డొక్కయింతికే గూర్చుచుఁ దక్కిన నెలఁతలఁ దలపఁడు కాఁబోలు ననుకొని యటనుండి కదలి రెండవసౌధంబున కరిగి యావిధంబుననె ప్రశ్నించి సర్వంబు సంపన్నంబని సదుత్త రంబువలుక మూఁడవయామెకడ కరిగి యట్లె ప్రచ్ఛఁజేయ నయ్యువతియు మిమ్ముఁ జూడఁ గొఱఁతతప్ప నేకొఱంతయు నెఱుఁగనని. ఇప్పగిదినందఱ నడిగి వారెల్ల రాలోచించికొని చెప్పిన యేకవాక్యంబుగా సకలసుఖంబు లనుభవించుచున్నార మన విస్మితుండై యల్లుని తపోమహత్త్వమునకు మెచ్చికొని కొమార్తెలవిభవంబుఁ జూచుచు దినత్రయం బుండి వారల కెల్లరకు నపారధనకనకవస్తువాహనము లొసంగి జామాతృని కడ కరిగి మహాత్మా మీ రల్లురైనకతన మావంశంబు పావ నంబైనది. మిమ్ము వరించి మాపుత్త్రికలు సుఖస్థితి నున్నారు. కార్యవ్యగ్రత యుండనీదు. పోయివచ్చెదము సెలవిండని నమ స్కరించి యతఁ డనుమతింప నిజపురమున కరుదెంచెను.

పదునైదవ ప్రకరణము.

—:౦:—

ఇట సౌభరి యిల్లాం డ్రేఁబండ్రయందు నూటయేఁ
బండ్రఁ గొమరులం గని పెంచి పెద్దవారిం జేసి వడుగులు పెం
డ్లిండ్లు గావించి వారును గొడుకులను గుమారికల మనుమల
దౌహిత్రుల, మునిమనుమల నెత్తఁ గుటుంబంబు తామరతం
పరమై వృద్ధిఁబొంద సర్వవిధసుఖంబులు చర్వితచర్వణంబుగా
బహుకాలం బనుభవించి తుదకు విసుకు కలుగ భార్యాసమే
తుండై తక్కినబలఁగంబుం బరిత్యజించి యరణ్యంబున కరిగె.
ఇమ్మునివరుండు మొదటవచించినట్లు ప్రారబ్ధకర్మం బప్పటికిఁ
బరిసమాప్తంబయ్యెనని యతనియరణ్యగమనంబువలన విశద
మగుచున్నది. సుకృతదుష్కృతరూపం బైనకర్మం బాగామి,
సంచిత, ప్రారబ్ధరూపమునఁ ద్రివిధంబై యుండును. అందు
మొదటిది ప్రకృతజన్మమున సంపాదింపఁగలట్టిది రెండవది
క్రిందటిపుట్టువులఁ బోగుచేసిపెట్టినయది. మూఁడవది సంచి
తమునుండి యనుభవమునకై గ్రహించినది. ఇయ్యది నిలువ
చేసినవిత్తమునుండి నిత్యకృత్యంబులనిమిత్తమై యుపయోగిం
చుకొన వేఱుచేసియుంచినవిత్తమును బోలినది. మొదటి
రెండుకర్మలు గాలిచేతఁ గర్పూరంబుకరణి జ్ఞానాగ్నిచే నిర్మూ
లింపఁబడును. మూఁడవది యగుప్రారబ్ధకర్మం బట్లుజ్ఞానాగ్నిచే
వ్యయింపఁబడక యనుభవముచేతనే వ్యయింపఁబడును. 'ప్రారబ్ధ
కర్మణాం భోగాదేవ క్షయ' యని ప్రాచీనసిద్ధాంతము. పోనిండు.
దానిజోలి మన కేల ?

మాంధాతృసార్వభౌముం డాయల్లునియరణ్యాగమనవార్త నాకర్ణించి "యెల్లరకు నదియు యంతిమకర్తవ్యము. ఈసంసార పరిహారంబు లెన్నటికి నిట్టివ. ఇందు విశేష మేమియుఁ గాన్పింపదు. నిన్నఁ దీర్చినకార్యంబ నేఁడును దీర్పఁబడుచున్నయది. దీనిం జూచిన నాకును విసువుజనించుచున్నది. ఏను నట్లుచేయువాఁడ. రాచపుట్టువు నైతినందులకు రాజనీతులుఁ లోకనీతులు నాచార్యానుగ్రహంబున గ్రహించితి. గురునానతిచ్చొప్పున లోక మేకనాయకముగ నొనర్చి గ్రహించిననీతిచొప్పున నడిచికొని యితరుల నడిపించితి. చాతుర్వర్ణ్యమును స్వస్వధర్మములఁ దప్పకుండ నిలిపి యాచారవ్యవహారధర్మముల లోపంబులు తొలఁగించి యథాక్రమమ్ముగ నొనర్చి విద్యాబీజములు వెదచల్లి వివిధజాతులకు విజ్ఞానంబు కరగతంబుగ నొనర్చితి. సాధ్యమయినంతవట్టు కృషివాణిజ్యగోసంరక్షలకు సాయమొనర్చితి. రాజసూయాశ్వమేధంబు లొనర్చి దేవఋణంబును, అధ్యయనవ్రతచర్యలు గావించి ఋషిఋణంబును గొడుకులఁ గూఁతుండ్రఁ గని పితౄణంబును దీర్చికొంటి. బహుకాలంబు బహుభంగుల సకలసుఖంబు లనుభవించితి. ఇంకను నాచే నాచరింపఁదగినవియు నితరులచే నాచరింపఁజేయఁదగినవియు నుత్కృష్టధర్మము లెవియుండు? నాకుఁ దోఁచినవియు నితరులు నేర్పినవియు నిఖిలకార్యంబులు నిర్వహించితి. వీనికంటె లోకశ్రేష్ఠము లైనసద్ధర్మము లెయ్యవి దేవదేవునిచే నాదియుగంబునఁ బ్రవర్తింపఁబడెనో తెలియకున్నవి. ఆద్దేవుని సాక్షాత్కరించికొనిన నన్నియు విశదంబుగఁ దెలియఁగలవు. కావున

నిమ్మహాకార్యంబున కిప్పుడ పూనువాఁడ" నని మనంబున నిశ్చయించి మునివరుల రావించి యాలోచనంబడిగి, వారం దఱు మహాక్రతు వొకం డుపదేశించి దాని ననుష్ఠించిన నీప్సితార్థంబు సిద్ధించునని యాపత్తియు వల్లెయని యమ్మహాక్రతువు సేయఁ దలపెట్టి వలయుసంభారముల సమకూర్ప నర్హుల నియోగించి బంధువులు మిత్రులు మహారాజులు మున్నగు వారి కాహ్వానములు పంపించెను.

తదనంతరము నిర్దిష్టశుభవాసరంబున నయ్యజ్ఞం బుపక్రాంతమై యథావిధిఁ బరిసమాప్తమైనయవసరంబున నాత్మతేజంబుతో నయ్యధ్వరశాలఁ బ్రకాశింపఁజేయుచు మహర్షులు, మహారాజులు, పరివేష్టించియుండ నమ్మాంధాతృనిమ్రోల విష్ణుప్రేరితుండై యింద్రుండు విష్ణుసదృశంబైన వేసంబుతో సాక్షాత్కరించుటయు నతం డతని నర్చించెను. అప్పు డియ్యిరువుర కిట్లు సంవాదము జరిగెను.

ఇంద్రుఁడు:- ధార్మికవరిష్ఠ! నీవు పురాణపురుషుం డైనశ్రీమన్నారాయణు నవలోకింపఁగోరినకారణం బేమి? విశ్వరూపుం డైనయయ్యాదిదేవుండు నాకకా దాచతుర్ముఖునకైన దర్శన మొసంగఁడు. నీవు సర్వసముఁడవు, ధర్మపరుఁడవు, జితేంద్రియుండవు, శూరుండవు, నుతింప నర్హుండవు, సురలకుఁ బ్రీతిపాత్రుండవు. బుద్ధిశ్రద్ధాభక్తులు తద్దయుం గలవు. కనుక నీయిచ్చవచ్చినవరంబులు వేఁడుము. నే నిచ్చెద.

మాంధాత:- మహాత్మా! భవదనుగ్రహముతోఁ దప్పక యాదిదేవుని దర్శింపఁగలను. కానిండు. నాకుఁ గోరఁ దగిన కామంబులు లేవు. ధర్మంబుపైన కామంబు మెండు. లోకదృష్టంబైనసత్పథంబు (మోక్షము) పొంద నరణ్యము నభిలషించుచున్నాఁడను. అతివిపులంబును, ననేకవిషయంబును నగు క్షాత్రధర్మము నాశ్రయించి యాత్మాయత్తమైనమానవప్రపంచము మద్యశంబు శాశ్వతంబుగా ధర్మము తప్పకుండ నిలుపఁబడినది. దీనికంటె భిన్నముగ లోకశ్రేష్ఠమైనయేధర్మ మాదిదేవునిచేఁ బ్రవర్తింపఁబడినదో యాచరింతమన్న నది నాకుఁ దెలియకున్నది.

ఇంద్రుఁడు:-ధర్మపరులైనరాజులు - అసైనికులై ధర్మవిషయమున నభినివేశంబు లేక పరాకాష్ఠను బొందఁజాలరు. పొందింపఁజాలరు. ఈక్షాత్రధర్మమే యాదిదేవునిచేఁ బ్రవర్తింపఁబడినది. ఇదియు సర్వోత్తమంబు. తక్కిన ధర్మములెల్ల నశ్వరములు - అనేకములు-వివేకవిలసితములు. అవియన్నియు నీధర్మమునందుఁ జేరియున్నవి. అందువలన నీక్షాత్రధర్మము యుత్తమమైనది. పూర్వకాలమున విష్ణువుచే శత్రుసంహారపూర్వకముగ క్షత్రధర్మక్రియతో సర్వదేవతలు ఋషులు సంరక్షింపఁబడిరి. అప్పుడీభగవానునిచే శత్రుసంహారము చేయఁబడకపోయిన బ్రాహ్మణులు ధర్మము మొదలైనవన్నియు నశించిపోయెడివి. బ్రాహ్మణనాశమువలన వర్ణ

ములు వర్ణాశ్రమధర్మములు వినష్టములయ్యెడివి. అప్పటికిని ననేకవిధముల నష్టములైన ధర్మములు క్షాత్రధర్మముచేతఁ బున రుద్ధరింపఁబడి కృతయుగమునందుఁ బెంపొందింపఁబడుచు వచ్చి నవి. అందువలన క్షాత్రధర్మమే శ్రేష్ఠమని పెద్దలు పల్కు చున్నారు.

క్షత్రియులకు యుద్ధమరణము, సర్వభూతదయాళు త్వము, లోకజ్ఞానము, పాలనము, ముక్తి, ఆర్తరక్షణము క్షాత్ర ధర్మముననే కల్గుచున్నవి. కామక్రోధావిష్టులు నిర్మర్యాదులు నైనమానవులు రాజునకు భయపడి పాపకార్యములఁ జేయ మానెదరు. శిష్టులైనమానవులు నిశ్శంకముగ సర్వధర్మములు చక్కఁగ నిర్వహించికొనెదరు. పార్థివులచే క్షాత్రధర్మము ననుసరించియె పుత్రనిర్విశేషముగఁ బరిపాలింపఁబడినవై సర్వ భూతములు మనుచున్నవి. సంశయము లేదు. కావున క్షాత్ర ధర్మము, సర్వధర్మోత్కృష్టము-లోకశ్రేష్ఠము-సనాతనము - సర్వతోముఖము - శాశ్వతబ్రహ్మప్రాపకము.

ఇట్లు వీర్యవంత మైనక్షాత్రధర్మము మీయట్టియుదారు లకు లోకహితముగోరి యవశ్యము పాలింపఁదగినది విపర్య యమగునేని ప్రజల కభావంబుసంభవించును. రాజునకు భూసం స్కారము, రాజసంస్కారము, అభైక్షచర్య, ప్రజాపాలనము- ఇయ్యవి యవశ్యానుష్ఠేయములు. ఆహవమరణ మతనికి శ్రేయోవహము. సంగరమున శరీరత్యాగము సర్వశ్రేష్ఠమని పెద్దలు పల్కుదురు. క్షాత్రధర్మప్రవర్తకులు గాన సంగర మృతులు చచ్చియు బ్రతికినవారలె. ప్రియాప్రియములను

వర్జించి చాతుర్వర్ణ్యస్థాపనపాలనములవలనను, ఆయా
నియమబద్ధము లైనయోగకల్పనములవలన శ్రేష్ఠమైన
సర్వధర్మోపపన్నమైనక్షాత్త్రధర్మమే క్షత్త్రియున కాశ్ర
మవిహితధర్మము. నిర్మర్యాదులై తమతమధర్మములను
చరింపక యర్థపరతం బశుభూతు లయినమనుష్యులను
నీతికిం దెచ్చునదిగాన క్షత్త్రధర్మ మితరాశ్రమధర్మము
లకన్న నత్యుత్తమము. బ్రాహ్మణుల కేయే యాశ్ర
మములం దేయేధర్మము లుక్తములు వాని నాచరించు
టయె వారి కుత్తమధర్మము. అట్లాచరింపని బ్రాహ్మణుఁడు
శూద్రుఁడట్లు శస్త్రవధ్యుఁడు. నాల్గాశ్రమధర్మములు
వేదధర్మములు బ్రాహ్మణున కవశ్యాచరణీయంబులు.
ఎవఁ డాచరింపఁడు వాఁడు సమ్మానమునకుఁ దగఁడు.
కర్మవలన ధర్మ ముద్ధృతమగును. కర్మిష్ఠుఁడుగాని విప్రుఁ
డవిశ్వసనీయుఁడు. ఇట్లాయాజాతుల కాయాధర్మ
ములు విహితములు. తదాచారము వారి కుత్తమము.
అవి యడఁగినప్పుడు క్షత్రియుఁడు వాని నుద్ధరింప
వలయు. అందువలన నాక్షత్త్రియధర్మము సర్వోత్త
మము. అదియె నాకిష్టము. తక్కినవి నాకిష్టములు కావు.

మాంధాత:- యవనులు, కిరాతులు, గాంధారులు, చీనులు,
శబరులు, బర్బరులు, శకులు, తుషారులు, కంకులు,
పహ్లవులు, ఆంధ్రులు, మద్రకులు, పౌండ్రులు,
పులిందులు, ఆరమఠులు, కాంభోజులు నాల్గుజాతు
లకుఁ జేరిన వీరందఱు దస్యుజీవనులు. అన్నివిధములఁ

గపటవర్తనులై మెలఁగుచున్నవారు. ఎట్లుధర్మపరులు కాఁగలరు? మాయట్టివారి కేరీతి శాసింపనగును? దానిఁ దెలియ నిచ్చకలదు. దయయుంచి వచింపుఁడు. మీరు మాకు బంధువులు.

ఇంద్రుఁడు:- అట్టివారలను మొదట జననీజనకులకు, ఆచార్య గురువులకు, ఆశ్రమవాసులకు, రాజులకు శుశ్రూష చేయ నియమించి యవల వేదధర్మక్రియలు విధించి కాలోచితమ్ముగాఁ గూప, ప్రపా, శయనాదిదానములు ద్విజోద్దేశముగాఁ గావింప నొడిగించి, అహింస, సత్యము, అక్రోధము, దాయపాలనము, భార్యాపుత్ర పోషణము, ఆచారము, అద్రోహము, వీనిని శిక్షింపవలయును. దస్యు లందఱిచేతను బ్రాహ్మణులకు పాకయజ్ఞార్థముగ ధన మిప్పింపవలయు. అర్హాతమవస్తు ప్రదానంబు సేయింపవలయును. ఇట్టి విధానములు పూర్వకాలమున విహితములైనవి. రాజా! లోకుల కందఱికి విహితకర్మము లవశ్యకర్తవ్యములు.

మాంధాత:- మహాత్మా! మానవలోకమందు సర్వవర్ణముల యందు సర్వాశ్రమములందు దస్యులు, అన్యవేష ధరులు నెందఱో కన్పించుచున్నారు. ఈస్థితి యెట్లు సంభవించినది?

ఇంద్రుఁడు:-ధరణీశుని దౌరాత్మ్యమువలన దండనీతి వినష్టమై క్షత్రధర్మము నిరాకృతమైనప్పుడు సర్వభూతములు మోహముపొందును. కృతయుగము దూరమైనకాలఁ

దియు భిక్షువేషధారులు పెక్కురుందురు ఆశ్రమము
లందు వికల్పనలు లొందవు. పురాణధర్మశాస్త్రము
లను విననొల్లరు. కామక్రోధావిష్టులై యున్మార్గచరు
లగుదురు. మహాత్ములచే నెప్పుడు దండనీతి యుద్ధృత
మగునో యప్పుడు పాపము నివృత్తమగును. ధర్మము
చలింపక నిలుచును. సర్వలోకగురుండైన రాజు నెవం
డవమానించునో వాఁడు చేసిన దానము యజ్ఞము,
శ్రాద్ధము నిష్ఫలములు. ధర్మకాముండైనధరణీశుని
దేవతలుసైత మవమానింపఁజాలరు. తొల్లి భగవంతుం
డైన సర్వేశ్వరుండు ప్రవృత్తి నివృత్తి ధర్మములను
పాలింప క్షత్త్రియు నేర్పఱిచెను. ఏక్షత్త్రియుండు
తాదృశధర్మమును ధరించునో యతండు నాకు మాన
నీయుండు. అతనియందే క్షత్త్రధర్మము ప్రతిష్ఠితమగును.

ఇట్లు వచించి యతండు దేవగణముతో నంతర్హితుం
డగుటయు నాయధ్వరము పరిసమాప్తము కాఁగా నింద్రుని
వచనంబులు విమర్శించుకొనుచు నెల్లరు తమనెలవుల కరిగిరి.

—:0:—

పదునాఱవ ప్రకరణము.

—:0:—

"సౌఖశాయనికులు జననీజనకులు. వివేకదాయకు
లాచార్యులు. కుశలవిచారకులు గురువులు (వృద్ధులు). ధర్మో
పదేశకు లాశ్రమవాసులు. రక్షకుఁడు రాజు. ఇట్టి వీరికు

పాపము మనుజుని మానహీనుఁ జేయు. దురభిమానాలసత్వ ములఁ దొలఁగించి సాత్త్వికగుణమ్ము సంపాదించును. వైదిక ధర్మక్రియానుష్ఠానంబు మనోమాలిన్య మడంచి శ్రేయస్సంధానంబగు" నని మనంబున యోచించి యుష్మానవనాయకుండు వెలికి ధార్మికత్వమును బ్రదర్శించుచు లోన దుష్కృత్యములు సలుపు కితవప్రాయాధునికజనులరీతిఁ జౌర్యశీలు రైనపూర్వోక్త యవనకిరాతాదిజనపదంబుల జనుల నిందోక్తప్రకారంబున నిచ్చలు నడచుకొనులాగున శాసించి మార్గముపెట్టు మాలుగుమోతులను శోధించి పట్టి పూర్వశీలంబు పూర్ణానుస్వారంబగువఱకుఁ గఠినముగ శిక్షింపనారంభించెను. అదిసుతయలుకుతోఁ జీమలు సైతము చాలుతప్పించన మానినవనఁ బ్రజలమాట వేఱ వచింపవలయునే? అందఱు నగ్గగ్గలాడిపోయిరి. అనృతవాదులు, ఆచారవిహీనులు, ఆత్మాపహారులు, అహింసాదూరులు, కలుషవర్తనులు, కర్మచండాలురు నెల్లరుఁ బాచితంబులఁ బాపపంకంబుఁ బాపికొని పూతాత్ములైరి. 'యథా రాజా తథా ప్రజా' యనుట దీనికే కల్గియుండవచ్చు. కాకయు 'రాతుకొద్ది గజ్జ' యనుట మన మెఱింగినదే కదా! భర్త స్నానమునకు బద్ధకించిన భార్య పాదశుద్ధికే బద్ధకించినట్లు ప్రభుత్వ మింతసడలినఁ బ్రజలు మఱింత సడలుదురు. ఈ లీల నానృపాలుండు లోధర్మములకు వెలిధర్మములకుఁ బ్రభుండై రవంతయుఁ బథముతప్పకుండఁ జూచుచుఁ దులలేని సిరిసంపదలు దైవారఁ గూర్చి తమ్ముఁ గన్నతండ్రికన్న నినుమిక్కిలిగ గారవముతోఁ గాపాడుచుండఁ బ్రజలును సకలసుఖంబు లను

భవించుచు నానందపరవశులై యమ్మహానీయుని గుణగణంబులు
గానముచేయుటయగాక యనుదినంబును సాయంప్రాతస్సం
ధ్యలయం దప్పరమాత్మునితో సమముగ నాతని కధికభక్తితో
మ్రొక్కులిడిరనిన నబ్బుర మేముండును ? ప్రజాశ్రేయంబె
తన శ్రేయంబని భావించి యింటిపట్టునఁ గుడిచికూర్చుండక కష్ట
నిష్ఠురముల గణుతింపక దేశదేశంబులు గుమ్మరుచు నెచట
నెవరి కేయది యేవేళఁ గావలసియుండునో మున్న యోచించి
యచటి కేఁగి వారి కద్దాని నావేళ నొదిగించునాప్తతముం
డైనపోషకునకు మ్రొక్కులిడనికృతఘ్నుఁ డెవఁడైన నుండునా!

అట్లు పూర్ణకాములై ప్రమోదించు ప్రజావళిచేఁ బరి
పూర్ణాంక యైనవసుంధరాదేవిఁ జూచికొనుచు నానందించు
నవ్వసుమతీకాంతుండు, తన కట్టిప్రాభవమును బ్రసాదించిన
పుండరీకాక్షుని భక్తిపరవశుఁడై పాడుచుండ నాపాటకు మురిసి
దేవతలు వెనుకనుండి హాంగుచేసిరి. మహర్షులు మెచ్చులు
పల్కిరి. మహారాజులు తల లూపిరి. గానలోలుఁడైనయాకమ
లనాభుండు కమలాసమేతుఁడై నాట్యంబుసలిపెను. ఆతరు
ణంబున నెల్లరకుఁ బ్రపంచమంతయు నానందమయమై యగ
పడెను. ఆయానందానుభవముతో మరల బహుకాల మతిక్ర
మింపఁ దుదకు మోమొత్తినయమ్మనుజనాయకునకుఁ దీపు
తినినవానికిఁ గారము తినఁ గాంక్షకల్గినట్లు సంగరమరణాకాంక్ష
కల్గ నెన్నటికి నాకాంక్ష తీరుసమయంబు సంప్రాప్తము కాకుం
డఁగ నొక్కనాఁ డతం డేకాంతమున- " స్వర్గమర్త్యపాతాళ
భువనములకుఁ బ్రభుఁడు పురందరుండు. ఆయనతో దురంబు

నకుఁ దొడరిన జయముకల్గినను బరాజయము కల్గినను రెంట లెస్స యగు. కావునఁ బురుకుత్సునకుఁ బట్టంబుఁగట్టి యమరేశునితో సమరంబుచేయఁ జనువాఁడ" నని నిశ్చయించికొని దాని మఱునాఁటి కొలువుకూటమ్మునఁ బ్రకటించి యందుకు వారి నియ్యకొల్పి బుధజనోపదిష్టశుభముహూర్తంబున నగ్రనందనునకుఁ బట్టాభిషేకంబుచేసి యవల నొకనాఁడమరపురి కరుగ నిశ్చయించి యనన్యతెఱంగుల నఖిలజనసంతర్పణమ్ము గావించి చూలుబిడ్డలకు నీతులు తెల్పి వలయు సాధనసామగ్రిఁ గొని మితపరివారముతో వెడలువాఁడై తన్ననుపవచ్చినబంధుమిత్రమంత్రిసామంతపౌరముఖ్యులనిష్టశంకతో మనములు బెగడుపడఁ గరచేలంబులతోఁ గన్నుఁగొలఁకులు ముకుపుటంబులు తుడిచికొనుచు మోములరవాంచి తేజంబుతరిగియుండఁ గని యపుడు తన్మనస్సమాధానముగ నిట్లు వచించెను.

“ఇదివఱ కెన్నండు నధీరత నెఱుంగనిమీ రిప్పుడిట్లధీరులై యుండనేల ? ఈపయనం బనిష్టదాయకం బనితోఁచెనా? కానిండు. దాన నేది కొఱవడును? సూక్ష్మచిదచిద్విశిష్టం బైన బ్రహ్మపదార్థం బొకండుతప్ప మఱేదియు శాశ్వతంబు కాదు. ప్రకృతి పరిణామశీలంబు. పుట్టినదాది నేఁటి వఱకు నెన్నియో కష్టములు కుడిచినారము. సుఖము లనుభవించితిమి. వంతుప్రకార మన్నియు ముగిసినవి. మఱియుఁ దినినవానినే తినుచున్నారము. వినినవానినే వినుచున్నారము. చూచినవానినే చూచుచున్నారము. క్రొత్త

లెవ్వియుఁ గలుగవు. ఇంత కేమిఫలము ఘటిల్లినది? ఇఁకముం దేఫలము ఘటిల్లును? ప్రతివ్యక్తికి నెన్నటికైన విశ్రాంతి యనునది సహజముగ నుండును. ఆవరణ మతిశయించిన కొలఁది ప్రదీపంబునకుఁ బ్రభాపటలంబు పెంపొందినట్లు లను భవసేయపదార్థసంభవ మతిశయించినకొలఁదియు నాత్మవ్యక్తి కిచ్ఛాగుణంబ సహస్రగుణంబు లతిశయించును. దానితో సంసారబంధంబు మఱింత బిగువెక్కుచుండును. ఆబిగువు హెచ్చినకొలఁది దుఃఖములు పెల్లురేగు. ఇట్లనంతదుఃఖకారణం బైన యాత్మీయేచ్ఛాగుణంబు పొడవడంచి బంధవిముక్తిఁ బొం దఁబూనుట వివేకవంతులలక్షణము. నాకుఁ జావుపుట్టువులు రెండును సమానములు. ఇందుఁ జింతింపఁదగిన యంశ మావంతయుఁ గన్పడదు. చావుపుట్టువులు, జీర్ణనూత్నవస్త్ర త్యాగధారణములఁ బోలినవి. అది యట్లుండనిండు. పుట్టినం దుకుఁ గర్తవ్యములనెల్లఁ గడముట్టఁ గావించినారము. అవశి ష్టములెవ్వియుఁ గలుగవు. మామనుగడయు ముగియవచ్చి నది. ఇంక మాయెడఁ గల్గుమమకారంబు మత్ప్రతిబింబముల (కుమారుల) వంకకుఁ ద్రిప్పి వారును మీరు పాలు నీరున ట్లరమరిక లేక యేకీభవించి యితోధికసుఖంబులఁ బెంపొం దుఁడు. మాకు నిదే తుదియని చెప్పనెట్లు? మఱియు మీతో నితోధికవైభవం బనుభవించుభాగ్యము కలదేమో? ఎవ రెఱుంగుదురు? కనుక ధైర్యమూని సంతసముతో మావీడ్కో లున కియ్యకొనుఁడు. ఆజగద్భద్రానుసంధాయి సర్వతో భద్రంబుగ మిమ్మెల్లర మనుచుఁగాక” యని వచింప వారె

ల్లరు నొకింతసమాహితచిత్తులై ‘సమీచీన’మని పల్కిరి. అంత నాధీశుండు విశ్వవ్యాపృతాత్మీయవిజ్ఞానకల్పపాదపమహాఫలంబై యొప్పావ్యోమయానంబు సజ్జితంబైన దాని నధిరోహించి తదీయకక్షమూలములు కంచుగీచినట్లు “కీ”యని శబ్దించుచుండ యుద్ధేచ్ఛంజనెను. మోహపాశంబులు ధీరజనచిత్తాశ్వములఁ ద్రిప్పఁజాలవు.

అక్కడ నయ్యమరేశుఁ డిమ్మహీశునాగమనంబునకుఁ గారణంబు మున్న యెఱిఁగి “ఇతండు మన కజేయుండు, భూలోకంబున లవణాసురుండు సురల కజేయుండై యడరుచుండె. వానిఁ బరిమార్చి యవల రమ్మని చెప్పిపంపిన నిప్పటి కీయెడ కరుగును. ఇరువురిలో నెవరు కూలినను మేలె యగు” నని మనంబున నాలోచించుకొని మఱునాఁ డుదయంబున నందన వనభవనంబున నిలిచి యున్న యవ్వీరశిరోమణినికటంబునకుఁ జని సత్కృతుండై మెల్లగ నవ్వుచు నతనితో నిట్లనెను.

“మహీశా! మున్నుగ భూమిశాత్రవుల నెల్ల జయించి గదా మమ్ము జయింపరావలయు! మీ కజయ్యుఁడై యమ్మధుపుత్రకుండు లవణాసురుఁడుండ వానిఁ దెగటార్ప కిటేలవచ్చితిరి?” అనుటయు నతండు కనుఁదమ్ములు విరియ - నేనీ భూతలమున లవణాసురుఁడనువాఁ డొకఁ డుండెనా! ఇదివఱ కాపలుకు మావీనుల సోఁకదే! అట్లయిన వాని జయించియ యుట కరుదెంచువాఁడను. అదివఱకు సుఖం బుండుఁ’ డని సురేంద్రుమర్మంబు బయలుపడఁ బలికి యతండు తనమందిరమున కరుగఁ దాను మగిడి భూలోకంబునకుఁ జనుదెంచెను.

అక్కాలంబున యమునాతరంగిణికిఁ బశ్చిమతీరంబున హతావశిష్టమైనసువిశాలదుర్గమారణ్యం బొకండు కలదు. అందు మధుం డనుదైత్యుండు తనపేర నొకపురము నిర్మించి కొని వాసముచేయుచుండెను. వాఁడు బహుకాలం బతి ఘోరనిష్ఠతో శూలపాణిని గూర్చి తపంబొనర్చి యామూలదైవంబు ప్రత్యక్షమగుడు నతని నతిభక్తితో స్తుతించెను. ఆతం డాస్తుతివచనంబుల కెంతయు హర్షించి యాభక్తునకు నిజశూలంబువలన నుద్భవించిన మఱియొక శూలంబు చేతికిచ్చి "యిది నీశత్రువులఁ దునుమాడి తిరిగి నీవద్దకు రాఁగలదు. నీవు ధర్మము తప్పినపుడు మమ్మిది చేరఁగల" దని వానితోఁ బలికెను. అందు కాదైత్యుఁడు దేవా! యీశూలంబు మాకులంబు భువిఁగలంతకాలం బనువర్తించునట్లనుగ్రహింపుఁ డీయని వేఁడ నతం డట్లుకాదు, నీవెనుక నీకొమరుం డొక్కఁడుఁ డుమాత్రము దీని నూనువాఁడు. దీని ధరించినప్పుడు మాత్రము వాఁడు సురాసురుల కజయ్యుఁడై యుండును. దానిని ధరింప మఱచిన వైరిచే హతుండగు. అప్పు డాశూలంబు మాశూలంబున వచ్చి కలియును. ఇట్లానతిచ్చి యంతర్హితుం డయ్యెను. ఈరాత్రించరునకు రావణుని చెలియలు కుంభీనసియందు లవణుం డనుకొమరుండు కలిగెను. ఇమ్మధుదైత్యుఁ డీపాటిశూలంబు సంపాదించియుఁ దన్నుఁ బాయుననుభీతితో దేవమానవులఁ బొరిగొను నధర్మంబునకుఁ బూనక యొరుల కెఱుకపడకుండ జీవించుచుఁ గొనకు దానిని గొమరునికైవసమొనర్చి చనిపోయెను. ఆదైత్యకిశోర మదిమొదలు దానిని విడువక

కేలంబూని యొరులకంటెఁ దాను దనకంటె నొరులుం జడకుండ
వన్యమృగాళితోఁ బొట్టనింపుకొనుచుఁ దనయడవి దాఁటిచనక
మృగసమంబుగ మెలఁగుచుండెను. ఆకారణమున నేలమీఁ
దివారి కింతవఱకు వానియునికిమనుకులు తెలియకుండఁగ నింగిఁ
దిరుగునయ్యింద్రునకు మాత్రము తెలియవచ్చినవి. ఈ రాక్షస
శూలపాణి స్మరణకు వచ్చినప్పుడెల్లఁ దనపై నెన్నఁడెత్తి
వచ్చునోయని భీతిలునవ్వజ్రిపాణి యిమ్మాంధాతృనిమూల
మునఁ దద్భీతిం బొలఁగించుకొననెంచి యతనికడ నట్లు వచించెను.

ఆజననాథుం డాపల్కులు విని 'మనంబునఁ గ్రౌర్యమె
ఱుంగనినాఁకజలనడుమ ప్రాణాహారం బైనయాలవణాసురక్రూ
రమృగం బున్నయెడల నెన్నటికైనఁ జేటు తేకపోదు. కావున
మొదట దానిఁ గనుఁగొని తెగటార్చి తరువాత నిటకుఁ రావ
లయునని నిశ్చయించికొని యింద్రున కట్లు ప్రత్యుత్తర
మొసంగి యటనుండి హెచ్చినయాగ్రహముతో వెడలి వాని
యునికిమనుకులు తెలియనందునఁ గొండలు, గుహలు, అట
వులు పరికించుచువచ్చి యెందును నాయసురునిపొలకువ గానక
తుదకు హిమాలయంబుఁ గడచివచ్చుచు యమునాతరంగిణీ
పశ్చిమతీర మానుకొనియున్న పేరుటడవి చూచి వాఁ డిందు
డాగియుండవచ్చునని యెంచి యచట నిలిచి యయ్యరణ్యంబు
ఛేదింప భటాళికి ముదలయిచ్చి వారు నతిరభసముతోఁ గోలా
హలమ్మొనేయుచు ఛేదించి చిచ్చువెట్టుచు రాఁగ నందర్ధ
భాగంబు రిక్తప్రదేశమగుటయు మఱుఁగడంగి మధుపురి నేత్ర
గోచరంబయ్యె.

అంతఁ బద్భటనికరము హర్షకోపంగఁ జని యుత్తైత్రాంగు నృపుమౌళి విన్నవింప నతండు సేనాసహితుండై తత్పురంబు వెడలి దుందుభి మ్రోయించి సింహనాదంబు సేసె. ఆయుత్పాతుఁ గడుపార మెక్కి మత్తిల్లి పరుండిన యాలవణుం డదరిపడి లేచి యనుచరులఁ బంపి వారు తద్వృత్తాంతంబు తెలిసి వచ్చి విన్నవింప మండిపడి శూలంబు కేలం బూని కన్నులు నిప్పులు గులియ పదాఘాతంబులకుఁ బుడమి వడంక రోషభీషణుండై వచ్చి యెదుట నున్న సైనికుల మర్దింపఁదొడఁగెను. అప్పుడా నృపాలుండు తన వామభుజం బదురుటయు నశుభవ్యముగ వాయువులు వీఁచుటయు నక్కలు కూయుటయు మున్నగునపలక్షణంబులు గన్పట్టె నెన్నఁడు నపలక్షణశబ్దంబు నెఱుంగని నాకీయపలక్షణమ్ము లేలకల్గవలయునని మనంబున శంకించి కానిమ్ము కానున్నది కాక మానదు. అళు కేల? అని చెదరినమనంబు పదిలపఱుచుకొని సైనికుల నుఱుమాడు దానిఁ జక్కఁ జీరి నిల్వుమని పది వాఁడియమ్ముల మేన నాటఁజేసెను. అశనిఘాతముల క్రిందు నాతనిశరాఘాతములకు వ్రేటుఁదినిన వ్యాళంబువడువున రక్కసుండు నిలువెత్తున నెగిరి కటిపటఁ యుఁకఱకుశూలంబుఁ బెరికి కసిదీఱ నరిపై విసరెను. అదియు భీకరజ్వాలలతో దిక్కులు వెలిఁగించుచుఁ గడువురవడిఁ బఱతెంచి యుర్విజానకల్పుకముపైఁ గవియ భూమి గిఱ్ఱన దిరిగె; సముద్రములు శోషిల్లె; అగ్నులు సుడివడియె; దిక్కులు ధూమావృతము లయ్యె; వాయువులు పాంసులము లయ్యెను; దేవతలు హాహాకారములు సేయుచు దిక్కుతెలియక దేవదే

వునిఃఖులుఁగుఁజొచ్చిరి. వారిగతి యట్లుండ మనవారిగతి మఱి విచారింపవలయునా !

తదుత్తరక్షణంబున లవణుండు ప్రాణపూర్ణుం డైన నిజాగ్రభాగంబు భస్మకటలావృతంబై యుండఁ గాంచి సంతసించి తనయీప్రథమవిజయోదంతము ననుచరులకు వింతగాఁ దెల్పుచు నచటు వాసి చనెను. సాధుసంరక్షకుం డైనచక్రవర్తిపైఁ బఱచుతఱి నాశూలం బచేతనంబుగానఁ దగవు తలంపదుగాక. సచేతనుం డైనయీదిగంబరుం డీశూలంబు నసురవశంబు గావించుచు నిజాధికారంబు దుర్వినియోగంబు చేయునెడ నించుకేని దగవు తలంచెనా? తమోగుణులకుఁ దగవు తెలియు టెట్లు?

తరువాత నీదృశదైవదురాచరణంబునకు దురపిల్లుచుఁ బ్రజలు మూఁడురోజు లేకంబుగ నన్నపానీయములు మాని మూకకంఠముగ వాపోయిరి. పశుపక్షిగణంబులుకూడఁ బానీయంబును ముట్టలేదనుట చోద్యముకాదు.

కుటుంబములకుఁ బెద్దదిక్కు, కూటములకుఁ దలకట్టు, గ్రామములకుఁ బెద్ద, గోష్ఠులకుఁ బ్రియవాది, పరిషత్తులకుఁ బ్రాణము, విద్యాలయములకుఁ బ్రధానాధ్యాపకుఁడు, గ్రంథాలయములకు మూలస్తంభము, కార్మికులకుఁ బుష్టి, కృషికులకు సహాకారి, వాణిజ్యమునకు విశ్వాసము, శిల్పులకుఁ జేదోడు, సమితులకుఁ బోషకుఁడు, సంస్కర్తలకు నీడ, సంపన్నులకు సైదోడు, ఆపన్నుల కాప్తుఁడు, దీనులకుఁ గల్పకము-ఈరీతి నెల్లరకుఁ బోరానిచుట్ట మైనపురుషోత్తమునిమరణ మేరికి దుఃఖావహము కాదు?

తదనంతరము తత్పుత్రులు పురుకుత్సాంబరీషముచికుందులు మూవురు తండ్రిని మఱచులాగున దమ్ముఁ దగినచందమునఁ బాలించుచున్నను బ్రజ లమ్మహనీయుని మఱవలేదు.

బ్రాహ్మణులకుఁ బ్రియశిష్యుఁడు, క్షత్రియులకుఁ జేదోడు, వణిజులకు వాదోడు, శూద్రులకు నైదోడునై నెగడిన యాభూలోకకల్పపాదపము నేఁటికిని వాఙ్మయాదర్శగతంబై మనకుఁ బ్రత్యక్షముగఁ గన్పట్టుచుండ వారి కేరీతి మఱవనగును ?

" స్వస్తి ప్రజాభ్యః పరిపాలయంతాం
న్యాయ్యేన మార్గేణ మహీం మహీశాః
గోబ్రాహ్మణేభ్య శ్శుభ మస్తు నిత్యం
లోకా స్సమస్తా స్సుఖినో భవంతు "

శ్రీమదాసూరిసముపజ్ఞకొతిరుమలవాస్తవ్య కొండూరు
గ్రామప్రతీత పంచాంగాన్వర్థనామధేయ హారీత
కులతిలక కృష్ణమాచార్యతనూభవ భోభ
యభాషాప్రవీణ వేంకటాచార్యవిర
చితంబైనమాంధాతృచరిత్రంబు
సర్వంబు సంపూర్ణము.

శ్రీ శ్రీ శ్రీ

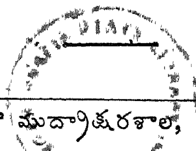

చంద్రికా ముద్రాక్షరశాల, గుంటూరు.